

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

Н. Н. ПОППЕ

БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР

А К А Д Е М И Я Н А У К С С С Р

ТРУДЫ ИНСТИТУТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ ХХІ

ОБРАЗЦЫ НАРОДНОЙ СЛОВЕСТНОСТИ МОНГОЛОВ

Том V

Н. Н. ПОППЕ

**БУРЯТ-МОНГОЛЬСКИЙ
ФОЛЬКЛОРНЫЙ И
ДИАЛЕКТОЛОГИЧЕСКИЙ
СБОРНИК**

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК СССР
МОСКВА 1936 ЛЕНИНГРАД

Напечатано по распоряжению Академии Наук СССР

Непременный секретарь академик *Н. Горбунов*

Редактор издания А. Н. Самойлович

ПРЕДИСЛОВИЕ

Количество собранных материалов по разным говорам бурят-монгольского языка в настоящее время настолько возросло, что издание диалектологического сборника оказалось делом вполне осуществимым.

Издание подобного рода сборника является по нашему мнению весьма своевременным по той причине, что при решении разных вопросов, связанных с созданием новой бурят-монгольской письменности, мы не имеем до сих пор под рукой сборника, который давал бы более или менее ясное представление о бурят-монгольском языке в целом и обо всех его говорах. Особенно в таком сборнике ощущается необходимость теперь, когда зашла речь о приобщении бурят западных аймаков к новой письменности и о поднятии их речевой культуры.

В настоящий сборник включены материалы по говорам агинских, селенгинских, баргузинских и аларских бурят и эхирит-булгатов Эхирит-Булгатского аймака БМАССР. Происхождение этого материала таково: материалы по говору агинских бурят были собраны экспедицией Государственного института культуры БМАССР и Академии Наук СССР летом 1930 г., материалы по говорам селенгинских бурят—экспедицией названных учреждений летом 1931 г. Материалы по говору аларских бурят были собраны экспедицией Академии Наук СССР 1928 г. и, наконец, материалы по говорам баргузинских бурят и эхирит-булагатов одноименного аймака БМАССР экспедицией Института культуры летом 1932 г.

В задачи настоящей вводной заметки не входит описание говоров, представленных в настоящем сборнике; не останавливаясь на вопросах о территории распространения их и об их взаимоотношениях, которые мы полагаем осветить подробнее в другом месте, ограничимся здесь лишь сообщением некоторых подробностей относительно самого материала.

Включенные в сборник записи образцов говора агинских бурят принадлежат исключительно нижеподписавшемуся. Все они были собраны в центральной части Агинского аймака (сомоны Агинский, Хойт-Агинский, Урд-Агинский, Кункурский, Будаган-Ульский), за исключением записей шаманских текстов, произведенных в Саган-Ульском и Хара-Шибирском сомонах.

Из селенгинских говоров представлен лишь говор цонголов по записям пишущего эти строки. Материал был собран в Нойхоне, в коммуне

„Искра“. В виду того, что материалы по говорам селенгинских бурят уже изданы отдельным сборником, в настоящее издание включена лишь запись одной сказки. Материалы по говору баргузинских бурят были собраны отчасти составителем сборника, отчасти его сотрудниками по экспедиции Л. Ч. Гомбоином и А. М. Хамгашаловым. В виду того, что говор бурят Баргузинского аймака на всей территории своего распространения совершенно однородный, можно было не указывать, в каком месте сделана каждая запись в отдельности. В общем же материал собирался в Улюне, Цаган-Нуре, Дэрэнском сомоне и в коммуне Арбижал в Баянгольском сомоне.

Материалы по говору эхиритов Эхирит-Булгатского аймака были собраны теми же лицами в районе села Хогот (улус Хандагай и др.), а материалы по говору булгатов того же аймака ими же в окрестностях Усть-Орды в улусе Харанут и в коммуне „Путь Ленина“ в Булусинском булуке.

Наконец, материалы по говору аларских бурят отражают лишь собственно-аларский говор, т. е. говор бурят района Олзо-Хиги. Записи эти принадлежат Д. М. Самсонову, родом из заимки Тайшин близ улуса Зоны, а также пишущему эти строки.

Таким образом в сборнике представлены все главнейшие говоры бурят-монгольского языка.

Материалы представляют собою записи всех видов устного творчества — песен, загадок, пословиц, сказок, преданий, улигеров и шаманских призываний, а также образчиков обыденной речи и речи официальной, напр., доклада на политическую тему. Таким образом материал можно считать достаточно разносторонним, что несомненно представляет собою положительное явление, поскольку сборник должен дать представление о бурят-монгольском языке в целом и всех видах его, — т. е. о языке поэтическом, шаманском, обиходном и т. д.

Относительно транскрипции следует заметить следующее. Транскрипция построена на основе нового латинского алфавита с некоторыми дополнениями и изменениями.

Прежде всего знаком *s* передается всегда спирант, соответствующий русскому *с*, знаком *c* — аффрикат (= русск. *ц*), *ç* — аффрикат (= русск. *ч*). Знаки *z* и *ž* служат исключительно для передачи звуков *з* и *ж*, аффрикаты же *дз* и *дж* передаются знаками *ž* и *ž*. Знаком *x* передается звук, соответствующий русскому *х* (= *х* нового алфавита), знаком же *h* — гортанный спирант, характерный для всех „накающих“ говоров. Знак *n* употребляется исключительно для передачи переднеязычного *н*, а заднеязычный *н* (= *ŋ* русской академической транскрипции) передается знаком *ŋ*. Долгота передается черточкой, напр., *ā*, *ō*, *ē* и т. д., а палатализация (смягчение) согласного знаком *'*, напр., *n'*, *g'* и т. д., напр., *har'io* = *hariin* орфографии, *n'āha* = *niāaha* орфографии и т. д. Дифтонги передаются простыми сочетаниями *ai*, *oi*, *ei*, но относительно этих дифтонгов следует помнить, что почти во всех говорах они реализуются как долгие *ā*, *ō*, *ē*.

При транскрибировании текстов имелось в виду не слишком осложнять транскрипцию диакритическими знаками и держаться ближе к существующему алфавиту, а в некоторых отношениях и к орфографии, напр., в передаче комплексов *çi, şi, ži, zi* первых слогов, которые передаются по правилам орфографии написаниями *şa, şo, şe* и т. д., хотя гласный в таких случаях скорее производит впечатление *i*, нежели *a* или *o* и т. д. В заключение считаем своим долгом выразить свою признательность Ц. Ж. Жамцарано, любезно поделившемуся своими указаниями при просмотре корректуры сборника.

Н. Поппе

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОР АГИНСКИХ ХОРИ-БУРЯТ

Записи Н. Н. Поппе

1. ЗАГАДКИ

1. burxanā burgāhār şabxadaba (n'ydēn sabşaxa).
2. xadīn sānhā хaəxinahan zērde,
xamag zon'i şūjūlhan zērde (tyimer).
3. myl'ihen dēre mynəgen şagta (hara).
4. xadīn xazūda zalzagī gutal (şixen).
5. arban saldād ardā myl'ihe yrgelē (garai x'umahan).
6. əxən bymbei, ybehen sygsei (xebehen).
7. galba gazar dol'ōbo (gutlai ula).
8. xarxada xyiten, bar'xada dulān (yxerei eber).
9. xojor'in daxatai, xojor'in daxa ygei (yxerei xojor şixen, xojor eber).
10. arşam bejetei,
adxā nōhotoi,
xyndyi byldegetei,
xyxe xaldagatai (nomonoi hurşa).
11. tymen'in oşōd, tygleger'in ylebe (modonoi nabşa xīdxe).
12. xur xurai tābar'i,
xodo xynei tāxa ygei tābar'i,
zil zilei tābar'i,
zigde xynei tāxa ygei tābar'i (beşeg).
13. dyşen xara n'ydetei,
dyrben gyrlē gezegetei (şinēn̄r).
14. xarū hamagan xasartā nyxetei (sūrga).
15. atan temēn aŋgas gē,
argamzīn yz̄r jalas gē (tenəgr'in dūgarxa).
16. alsaixada bulsūxa orobo (tobşo byt̄y xojor).
17. xulganā orūlād, xojor d'est'in tar'ā tar'iba (tatāha tataxa).
18. xonjō modon xonolgotoi,
xojor sumā xynehetei (narai x̄ygen).
19. xudagta xuba lama unşaba (n'yden).

20. egeşe d̄y xojor ērem sasū (ȳden̄).
21. xyl ygei ādala gyibe,
dal'i ygei ādala n'idebe (ȳlen̄).
22. gar xyl ygei ādala ȳde oṅgoilgobo (hal'xīn̄).
23. ojodol ygei zyid̄el̄ (yxerei alag).
24. ygl̄e byr'i buga dūdaba (sai n'ydex̄e).
25. ydeşe urūdaba, ygl̄eḡyr ygsebe (yrxe tataxa).
26. xoito ailai x̄yged xondoloi sagān̄ (gyr̄eh̄enei bygse).
27. naxid xytel naiman̄ şandāhan̄ (em̄el̄).
28. xyxe azargīn̄ insagāxada
en̄xegşen̄gei būragşan̄gūd bulta bōd bolbo (xyxyi).
29. xynegşin̄ bygsetei (xon̄xo).
30. mender mender geşxedeltei,
m'ingān̄ sagān̄ daxūtai (adūn'i h̄yl̄).
31. tag dunda taban̄ ilāhan̄ (derin̄ tab).
32. dyrben̄ gyrl̄e gezgetei,
d̄yşen̄ xara n'ydet̄ei,
xāndā xairatai,
xamag zondo et'igel̄tei (şin̄n̄yr̄).
33. monsogor'in̄ mor'inh̄o xurdaṅ (bū būdaxa).
34. xair şulūn̄ xat'x'i munsag,
obō şulūn̄ orjol bulag (arx'i n̄erexe).
35. ham-şin'je hadar'igxan̄
hara-şin'je tyxer'ēx̄en̄ (tergenei saxar'ig).
36. manai gazā manan̄ būba,
maṅgadaṅ tarx'ida gal ahaba (tamx'i tataxa).
37. bēlei bel'şebe,
begserge somsorbo,
zān̄ zaṅgaba,
zabxai xurilba (xon'inoi bel'şexede şono ed'ixe).
38. zān̄ zaṅgad gēd,
zambūl'in'i xorxoi bulta xydelbe (ȳrei saixada am'itan'i bodxo).
39. ygl̄eḡyr ylen̄ buxa zoxodono (ygl̄eḡyr sai n'ydex̄e).
40. z'ū oşō ygād sembe xyrm̄etei,
zurgānda oşō ygād hur xolbōtoi,
xereg bar'ā ygādla xūl'in̄ denz̄etei,
ybeşen̄ xyr̄e ygād uhan̄ byt'x̄etei (sabar'i).
41. agar zandan̄ arban̄ xojor halātai,
arban̄ xojor halādan̄ gurban̄ zūn̄ zaran̄ borbōsgoi (zil).
42. tymer xelen̄ tyb'i d̄yr̄e (t'il'igrām).
43. tēgerh̄e tebene hanzā (temēnei h̄yl̄).
44. argamza alxaza bolxo ygei (mogoi).
45. dyl'i ybegen̄ dyrben̄ tēşe halābşalaba (modon̄ baişanai uglū).

46. xoito xonolgīn tolgoi,
dunda gal tolgoi,
urda dabān tolgoi (ger).
47. gende modon gešy ygei,
genen bulagan jaha ygei (yhen bēhen xojor).
48. bōr'ido botogon bōzo yxebe (degelei tobšo tobšolxo).
49. xīrīn oroido xītāxanai jahan (xynei gezege).
50. tymer tergen tyb'ī dyrbe (agtamb'il).
51. xonxor-sō xor'in bē bēlēbē (goršog-sō orōhonoī busalxa).
52. m'ingā m'ingā m'ingargā,
m'ingan sagān daxūtai (mor'inoi hyl).
53. xuhan xor'ō-sō xulagša gyn (xelen).
54. xulganā xumūdalba (behel'ig zyxē).
55. sagādai sabšaba,
xulganān xudxaba,
xudagta xatt'irxiba (xynei ed'ixe).
56. oroī sōrxoi māngad (bū).
57. xon xon dūtai,
xondoloī dērē hādagtai (noxoin xusaxa).
58. erxīn zerge bejetād
ere xongor dūtai (xedegenin dūn).
59. xāgtahā jirehen xālāxan,
xīlgāhan dēgyr dyl'ēxen (abāxain sylhē tatād jabaxa).
60. abar tabar xuhanai sāgūr
alag mort'ē māngad (n'yden).
61. ajaga-sō šydxer (n'yden).
62. barūn tēhē jirehen
balzan šasar malgaitai,
bar sair'ixan xyrmetei,
badan sadan neretei (bybēlzēn).
63. byr byr dūtai,
byxeter modondo xonolgotoi,
xojor sumā xynehetei (oxi xybyn xojor).
64. zīr zīr dūtai,
zigden gombin unšalgatai,
zilei xolo n'utagtai (zirgemel).
65. ynderei eberte naiman šarga jamān (burxanai taxil).
66. arzādaija arban xyn mordxobo (xynei samsa ymdexe).
67. utār dyren ulān šagai (sog).
68. xešeg ygei bajan,
xele ygei sesen (šoto).
69. dērhē būhan-šin'je,
denyl dēre tab'ihan-šin'je,

- xurīn uhār ugāhan-šin'je,
 xursa xutagār mýl'ihen-šin'je (yndegen).
70. tynxen'i gazarhā
 tyg tymen terge barān jirē,
 týtēger'in ylē,
 tymen'in oşō (ȳlen).
71. tymer mogoi modon xyltei (bū).
72. xānai mal xamagārā xar'iba,
 xaragšan alagšan xojor ylebe (x'irē, şāzgai).
73. barūn tēhē jirehen-šin'je,
 baras er'ēn xyrmetei,
 band'i bişe ādala un'şalgatai (ybēlzēn).
74. dalan şagşaga gazar maḡtaba (şīra).
75. temēnhē jixe,
 texehē бага,
 sahanhā sagān,
 xēhē xara (şāzgai).
76. ȳr syrēr bodōşon,
 ybedel sybedel tȳgēşen,
 gerei xoigūr gyigēşen,
 gergedei bāha tȳgēşen (şāzgai).
77. selenḡī ēdē sel sel xatarba,
 sel naiman tobşojō gēze jabaza xatarba (temēn).
78. dȳdei dyrbȳlē,
 ḡōdoi gurbūlā,
 şōdoi gansārā (temēn).
79. xyzȳ ygei temēn xytel dababa (xargui).
80. temēn xal'ūn zyhetei,
 tenḡr'in solbon n'ydetei,
 buta būmal tarxítai,
 burxan bagşīn hurgāltai (şara şubūn).
81. m'agdar m'agdar geşxedeltei,
 m'ingan sagān daxūltai,
 tygder tygder geşxedeltei,
 tymen sagān daxūltai (adūn).
82. xoinohō dyrben xyn jirē,
 xojor'in daxatai, xojor'in nysegen (yxerei eber, şixen).
83. xoinohō jirehen xoibonxoi nojon,
 xojor xyl zorōtoi nojon,
 tug hȳltei nojon,
 tugal xon'şōrtai nojon (alag dāgan).
84. tē tende tes gebe
 temēn'i hȳl ḡōdōs gebe (saḡilgān).

85. atan temēn alxas gene,
argamzīn yzūr jalas gene (xete).
86. asa modon, busa modon,
bulgan malgai, burxan xerēhen (hejī ger).
87. atan'ın arzajar, būran burzajar (narahān şynehen xojor).
88. der dēre demei beşeg (zȳden).
89. gyn xudagai uhan xara,
gyremel mogoin xuşūn xara (nag-bum, bexe).
90. taban sarār tar'ā tar'iba,
taᅅgad xelēr xele xebe,
bugīn ebrēr şoşn'ig xebe,
bulagai uhār unda xebe (beşeg beşexe).
91. xyn zon xyr'ēlbe,
xyr'īn azarga zorōlbo (şyden xelen).
92. şūr şūr dūtai,
şodon xyxe mort'ē (ojoxo).
93. xen sōlōb?
şōdxon sōlō.
jȳgēr sōlōb?
xyşēr sōlō,
tylx'ēr tylxē,
bylxēr byglē (şyrbehen'i bylxi).
94. myixegşende mynge aşaba (zagahan).
95. getehen'ın jahan,
gol'ın modon,
n'urgan'ın m'ixan (nomon).
96. burxanai hymede orzo bolxo ygei,
budā tar'ā ed'ize bolxo ygei (gal).

2. ПОСЛОВИЦЫ

1. ere xyn zoboxo-ber'ē uxā orxo,
erzen tana elexe-ber'ē ynge orxo.
2. tyrgeᅅ gor'xon adagtā xyrxe ygei.
3. sain xynei yge harīn xynehen,
mū xynei yge yder'ei todxor.
4. ere xyn emēlte mor'i bagtāxa.
5. esehen mor'indo gazar xolo,
ygeitei xynde ed xolo.
6. zalkū xyn zabagtā xyrzel jadād turza yxexe.
7. bajan xyn bātai,
bātar xyn şantai.
8. ynşen xynde zobolon olon,
ygeitei xynde nojod olon.

9. hainhā halbar,
mūhā şonxor.
10. şarahan m'ixan amtan dēre,
şaşag yge son'in dēre.
11. ūlen xērbel borō bolxo,
yge xērbel xerŷl bolxo.
12. id'ixen geze gorşōg,
jabaxan geze b'irşōg.
13. nugahin alda-şijahā nūr'in onō.
14. ebte şāzgai xu bar'za id'ixe.
15. jamānai tarxi tōlei bolxo ygei,
jandan eme tyrŷ bolxo ygei.
16. xūrai xalbaga amanda bagtaxa ygei,
xudal yge zondo bagtaxa ygei.
17. olon tarbagan nōxoidō xyrxe ygei.
18. gai gazarhā,
joro dorohō.
19. jarajā dol'ōzo noxoi targalxa ygei,
jala abşa xyn bajazaxa ygei.
20. exener uta yhetei, bogon'i uxātai.
21. xygşen ybegenei zalū hamagan ybegendō dajana.
22. xynai gansa mor'in ezendē xyleg.
23. dalaida baxin şēhen nemer'i.
24. dāraxada daxa xeregtei,
daljarxada xujag xeregtei.
25. hain jabadal'i xoinohō zargal daxaxa,
mū jabadal'i xoinohō zobolon daxaxa.
26. xŷged medegtī:
zobolon gasalan xojor — zurgā xonōd erte jirxe,
zol zargal xojor — zū xonōd oroi jirxe.
27. gorxo yzen ygei gutalā by taila,
gūzamar yzen ygei gulda by tyxōre!
28. dēhen zolō gutāxa ygei,
demei yge xamaja gutāxa.
29. ērin tarxi dēre baihan buga xaraxa ygei ādala
xyn'i tarxi dēre bēhe xaraxa.
30. urdin jyme ula bolō
xoito jyme zula bolō!
31. ug ygei xyn nojon bolxo,
unza ygei hyxe tul'ē tairaxa.
32. xudalşa xyn xoimorto bolxo,
ynenşe xyn ŷdende bolxo.
33. yxeneb gēd zērjē by bara,
zēneb gēd tyleşeje by baral

34. ynder'i xarā-hā tabtanada bū
yner'i xarā-hā ivāntanda bū!
35. tyxr'ēn xor'ō tymbŷtei hamagan xojor ēdlŷlxe ygei.
36. ynder ūlahā manan baragdaxa ygei,
ere xynhē endŷ baragdaxa ygei.
37. ŷyrbehe ygei degel ymedeze bolxo ygei,
ŷyle ygei m'ixa ed'ize bolxo ygei.
38. arxi ūhan xyn ama zadagai,
azarga unahan xyn ala zadagai.
39. jabahan xyn jaha zūxa,
xebtehen xyn xēl'i aldaxa.
40. xelnei xurda tarxi oroixo,
xormoin uta xyl oroixo.
41. xursa irt'i ērtē tusa ygei.
42. xašan mor'indo gazar xolo,
xarū xynde nyxer xolo.
43. yxehen xynde naran xolo,
ymexihen modon'i urgaxa berxe.
44. xarū hamagan gerei daramta,
xabtagar tyl'ēn galai daramta.
45. turag ŷubūn tul'ixadā
turlāgai ŷrte xonoxo,
xād nojod xaŷagdaxadā
xātaršanai gerte xonoxo.
46. xor'i xyn xodorxoi,
xōhon tyise muxar'xai.
47. mū-ŷijahā moŋgolai,
moxō-ŷijahā bolodai.
48. azarga unahan xyn ydertē bardam,
hamaga abahan xyn zildē bardam.
49. ere ygei gergen ama zadagai,
erje ygei uhan zadagai.
50. esegin hurgāl mūtai xybŷn zadagai,
exin hurgāl mūtai basagan zadagai.
51. jāranab geze jaban hūza by ed'ēle,
zargaza bainab geze xynzeldē by ed'ēle.
52. tyrgen tŷxei,
udān dāmai.
53. tyrgēr jabahan ulā gazardaxa ygei,
tŷxeigēr ed'ihen ŷono yxexe ygei.
54. tŷrhen ŷydende xelen tuha ygei,
tēr'ihen basaganda tyrxem xereg ygei.

55. erxīdē emtei,
dol'ōbortō domtoi.
56. xolo xarbaza mergen bolxo ygei,
xudal xeleze sesen bolxo ygei.

3. ПЕСНИ

1

zandan geze modon'in
zalūr ygei sexe,
zajagā saita xyn'in
zābar'i ygei huradag.

huxai geze modon
ṣunxa ygei ulān,
hurxa zajātai xyn'in
hurgūl'i ygei hudaṣa.

ganḡa myren dalaija
gatalxan berxe,
gansa negen xyn
xolo zor'ixon berxe.

erje myren dalaija
elehēr xāza boldog ygei,
izī aba xojorhō
xolodxon berxe.

2

altai xanḡain dabānda
atan temēn gylgelzē,
aba izīn xolodo
alag n'yden m'ilmezē.

ūla dabānai ynderte
unahan mor'in gylgelzē,
uṣarhan nyxerei xoloxondo
uxān zyrxen ujarna.

nyxeren baigṣa xybṣemnai
xytlērē xarguitai,
xarlan baigṣa xybṣemnai
xajalgārā xarguitai.

3

seljēxen agamnai dol'jozol baina,
sesegın salbaran baina ygei-dā.

sedxeltei nyxernai zaḡūlza baina,
sēzendem domoglon baina ygei-dā!

xabtagai agamnai dol'jozol baina,
xatālzain salbaran baina ygei-dā!
xan'īlsahan nyxernai zaḡūlza baina,
xazūdam domoglon baina ygei-dā!

utaxan agamnai dol'jozol baina,
urguin salbaran baina ygei-dā!
uṣarhan nyxernai zaḡūlzal baina,
uxādam domoglon baina ygei-dā!

4

xaiban xara naimalgān
xazārlaza mordōroi!
xar'īn xybŷn xaiṣxanāṣ magad
xaran hūza zolgōroi!

emn'igxen xara naimalgān
emēlleze mordōroi!
en'jīn xybŷn xaiṣxanāṣ magad
xaran hūza zolgōroi!

ara golai eḡinde
agar zandan modon bei.
ajagtai zantai jabārai!
aba izīn durasxāl b'iṣe-gy?

eṅger golīn eḡinde
erden'īn zandan modon bei.
ejetei zantai jabārai!
izi abīn durasxāl b'iṣe-gy?

dabtan soḡigṣo mynṅen saixan,
darūlan surgagṣa abīn jyrēl.
ebxen soḡigṣo mynṅen saixan,
eblerylen surgagṣa izīn jyrēl.

sagān nūrai xoimorto
sahan ḡirū unana.
sagāxan tolgoīn oroido
saixan nom'īn erden'i.
sagāxan sŷgē xyxŷlegṣe
samagan izī erden'i.

xyxe nūrai xoimorto
xyiten ḡirū unana.
xybṣe tolgoīn oroido
xyxe nom'īn erden'i.

хухехеᠨ s̄yḡē хух̄yleḡṣe
 хыḡṣeᠨ izī erden'ī.
 xojorxon ynder'ī xarxada
 n'utagā hanārai!
 xotoiron hūhan izīgē
 xozomō nege zolgōroi!
 altanxan yzegtei nomīgō johōr
 amarxan zargārai!
 myṅgenxan yzegtei nomīgō johōr
 myrgeleigē dunda myṅxeren zargārai!

5

xaiban xaiban xarārā
 xaibalzūlan jabārai!
 xar'ixan zondo oṣxodō
 xar'ū ygei hūgārai!
 xīben xīben xarārā
 xībelzȳlen jabārai!
 xīle zondo orxodō
 xīrȳ ygei hūgārai!
 adūnaigā jirxede
 xazārā bar'ād garārai!
 axāmad zonoī jirxede
 arxī synneᠨ garārai!
 yxereṅgē jirxede
 xynegē bar'ād garārai!
 yjīṅgē nyxedei jirxede
 ygejē delgen hūgārai!
 xon'inoṅgō jirxede
 xoloi geze garārai!
 xob ygīᠨ jirxede
 xoiṣō bolon hūgārai!
 xon'inoi xurgama xalūnda
 xotojō dytelen jirērei!
 xormoin nebtereme borōdo
 xolodon ygei jirērei!

6

xerēteixen mor'ōrō
 xetexen xolo zor'ijī!
 xebtehen noirō selmēze
 izīṅgē mende medejī!

ujātaixan mor'ōrō
 utaxan xolo zor'ijī!
 untahan noirō selmēze
 izīngē mende medejī!

karalan baigša xada
 xajalgadā xarguitai,
 xara būral mor'imn'i
 xazār dorō xylehetei,
 xam būral izī
 xasar dorō nol'mohotoi.

xyxeren baigša xybše
 xydēgērē xarguitai,
 xyxe būral mor'imn'i
 xymelderge dorō xylehetei,
 xygšen būral izīmn'i
 xymedxen dorō nol'mohotoi.

zā myrenei seseg
 zalgā ygei gaṁxana.
 zajān burxan xojorto
 zal'b'irša hūgārai!

yi myrenei sesegi
 yje yje gaṁxana.
 ybegen būral abamnai
 yr'elē tal'b'in hūna.

xar'in gazar xatūxan,
 xanamzalad geze jabārai!
 xynei gazar xysetei,
 xyl'ēd geze jabārai!

7

argal'il gyrēhōnei zulzaga
 arai zālxaṁ bolbo-šijahā
 adxal šulū dabadag.
 ābīn gansa xybŷn'in
 aidar erxe bolbo-šijahā
 arad tymen'i tyrde
 arga ygei mordodog.

xyder'in sagān šulūn'in
 xeden xynde bolbo-šijahā
 xyxel dalain dol'jondo
 arga ygei šil'zerdeg.

xynei gansa xybŷn'ın
 xeden erxe bolbo-şijahā
 xymŷn ulsai tyrde
 erxe b'işe mordodog.

8

galūn galūn şubūn-şŷ
 gazarşa jŷme ygei-le,
 gazar uhan xojortol
 hanagdanxai jyme ygei-le!
 el'ē el'ē şubūn-şŷ
 il'ideg jŷme ygei-le,
 izi aba xojor-dl'i
 hanagdanxai jyme ygei-le!

9

Şilde zangi.

gunan gunan xara
 gurban sŷdxe soiltotoi,
 gurban dabxar sereg-sō
 şildei zangi gansārā.
 dynen dynen xaraxan
 dyrben sŷdxe soiltotoi,
 dyrben dabxar sereg-sō
 şildei zangi gansārā.
 temēnīgē olondo
 tēl'n'ig xor'ō bodxolai,
 tenegē jixede
 tebxe xile alxalai.
 adūnīgā olondo
 adxa şibē bodxolai,
 aidarīngā jixede
 altan xile alxalai.
 yxereīngē olondo
 ynder şibē bodxolai,
 ybeşteīngē jixede
 yrgen xile alxalai.
 xon'inoīngō olondo
 xor'ō şibē bodxolai,
 xol'şoroīngō jixede
 xobō xile alxalai.

10

tala gazar urgahan
 taban yəgīn seseɡl'ig.
 tabanxan zyilei tənarta
 tan'ilsaxīn domog yrgeneb'i.

zylge gazar urgahan
 zurgān yəgīn seseɡl'ig,
 zurgān zyilei tənarta
 zor'ūtalān domog yrgeneb'i.

dobo gazar urgahan
 dolōn yəgīn seseɡl'ig.
 dolōn zyilei tənarta
 dūnai domog yrgeneb'i.

namag gazar urgahan
 naiman yəgīn seseɡl'ig.
 naiman zyilei tənarta
 nādanai domog yrgeneb'i.

jyrtemsede urgahan
 jyhen yəgīn seseɡl'ig.
 jyhen zyilei tənarta
 jyrenxyin domog yrgeneb'i.

ara gazar urgahan,
 arban yəgīn seseɡl'ig.
 arban zyilei tənarta
 ajaŋgīn domog yrgeneb'i.

11

selenɡīn exinde
 senəxir yəgīn seserl'ig,
 ʃilbysneigə nar'inda
 ɡanxan ɡanxan t'isene.

bulagain'i exinde
 būralxan yəgīn seserl'ig,
 būrsagaigā nar'inda
 ɡanxan ɡanxan t'isene.

ūlīn'i oroido
 ulān yəgīn seserl'ig,
 uzūraigā nar'inda
 ɡanxan ɡanxan t'isene.

xabargāgaigā araha el'irze
 şaraigā j̄ynde beşedxē-hāb?
 xazaxaṁ myṁgeṁ han'zūrgīn
 axaixandam bar'ārai!

alagxaṁ er'ēṁ n'ydijim
 sabşalātajā tamgirāl gērei!
 altaṁxaṁ bulgaṁ malgaijim
 abzāxandam bar'ārai!

aldaxaṁ xara gezegijim
 gyrlōtōjō tamgirāl gērei!

12

eldebīṁ şirtei bogōn'in
 erx̄y dēre gojo gēşen,
 ertȳrte darlūlsaṁ exenernȳd
 erxejē bar'ād gojo gēşen.

xarxaṁ şirtei bogōn'in
 xazārma dēre gojo gēşen,
 xāntandā darlūlsaṁ exenernȳd
 xaman'isa bar'ād gojo gēşen.

13

bulagai uhaṁ tuṁgalag,
 busaxal şubūnai undalmār.
 bol'şov'īg xūl'i delgerze
 bultanai xysel xaṁgana.

xaraja bulag tuṁgalag,
 xar'xal şubūnai undalmār.
 xaman'is xūl'i delgerze,
 xamagai xysel xaṁgana.

4. СТИХИ-БЛАГОПОЖЕЛАНИЯ

1. şulūtai gazarta gerē bar'ārai!
 şonotoi gazarta malā ydxōreil
2. sergehēşn'i ulā by halag!
 syreg malhāşn'i şono by halag!
3. xoimor dērē xojor xuşū yr'ije ydxel!
 xoton dērē tabaṁ xuşū mal ydxel!
4. xoimōrōrō dȳren xȳgedtei bolo!
 xoşxonogōrō dȳren ēxōtei bolo!

5. basagā xadamda yxedē, xudīn tyr̄n oṣohon ybegen xonōd yn'zēd mordoxodō, xete saḫūrārā gal saḫād ūlīngā galiḡa basagandā ērīngē garārā yxedē xelene:

„ur'īn dobodo gerē bar'i,
ūzam talada malā belṣēgērei!
erte bodōroi, oroi untārai!
tymen zonoī tyr̄ bolōroi,
m'īngan zonoī izī bolōroi!
uta nahatai, udān zargaltai jabārai!“

īze xelxedē — „galā by untarāgārai,
noxoido jymejē by id'ylērei!“ geze xelene.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

1. M a n z a l a i.

ezen ḫūrīn xyb̄n
erxe ṣara manzalai,
xān ḫūrai xyb̄n
xazar ṣara manzalai!
adūn ṣulūn handal'i,
altan emēl erjelge,
orzon hēgtei būdal,
dāgan-del'i damzalga!
erxetīngē jixede
emn'eg haixan ṣargagṣan'i
emēl ygeigēr ḫylgelebe.
xairtīngā jixede
xaṅgal haixan ṣargagṣan'i
xazār ygeigēr ḫylgelēd,
xān ḫūra tenḡr'ije
xadam bar'za degdelei.
tyrl'īn bēgei basagan
yxīn ylen sorzolai!
ogtorgoihō būhan,
ogṣom gazarta būhan,
tenḡerhē būhan,
tyxr'ēn gazarta nādatai,
ogtorgoin or'ōṣul,
onḡon jyhen būmalnūd!
barūn zelmīn ydende
bar er'ēn gyrēhen,
xyr'īn ulān dylen,
xyirmeg ulān ṣulūn geṣx̄yr!

zȳn zelmīn ydende
 jiren jyhen zynger!
 xaranxuitai gazarta gerel tatagşa,
 xarganāta gazarta xargui tab'igşa,
 xatū berxe gazarta
 xamba er'ēn orgoi nemerylze ezelhen
 xan tengr'in xybȳn,
 erxe boigo jaşal,
 ezen jixe garbal,
 asa bolod turūgā
 altan delxeide şigedxebe,
 aranga bolod xengerge
 agār tengr'ide hēlebe!

2. M e n g e l e n x a t a n.

barūn şanda dūdalga!
 xarja xara dalain zylxede
 xabsagai xara şulūn hūdaltai,
 dobīn dolōn doşx'işo udxā bar'in,
 ylegeiteigē ynselhen,
 mansaitaigā manahan,
 barūn xanī bair'ilhan,
 zaxīn gazar n'utagtai,
 zartagai tyl'ēn tyl'işetei,
 bur'ādxan izī
 mengelen xatan yxyi!

3. X o ş ō n g i d.

xadīn anğūşan,
 xairai zagahaşan,
 ūlīn gyrēşen,
 uhanai zagahaşan,
 erxe xonğorījo xylgelehen,
 ezen xan xyxyi xoşōngid!

4. Z a j ā ş a.

xara xur'igan daxatai,
 xatan bolod dyşetei
 xan bogdo zajāşa tengr'il
 boro xur'igan daxatai,
 bolod tymer dyşetei
 bogdo būral zajāşa tengr'i,
 bulta jymije ygegşel

5. X e s e t e.

barūn xana bair'itai
bajar ūlen degdelge,
barxan ynder hūdaltai,
bal'adai bōgei xybŷn
xesete zār'in!

6. Sa x il g ā n t e n g r ' i.

barūn urda şanda dūdalgā!
arban gurban aimartai,
ajanğa jixe dūtai,
un'in tun'in būdaltai,
uhan borō şabalgatai,
xurdaŷ sanxir xylgetei,
sagān torgon nemergetei,
xan saxilgān sagān tengr'i,
sāda ūden ynseg sagān tengr'i,
ylgen būral exe,
ezen jixe tengr'i!

7. X a n X ' i h ā n.

barūn xoito şanada
baişan ulān hymete,
barga ulān xujagtai,
holōn xara nomotoi,
hoir xara ūdxetei,
ere xynei hyldije
erxi dorō tenzēhen,
erd'imtei zērdije xylgelhen,
yxin yr'in hyldije
dol'ōbortō domnon tenzēhen,
doşxin zērdije xylgelhen
ezen xihān ulān tengr'i esege nojon!

8. A t ā t e n g r ' i.

barūn urda zygte
bajan atā ulān tengr'i,
aidar ulān xatan izi!

9. B ō m o t e n g r ' i.

xada gazar aimartai,
xabşal gazar būdaltai,

xara lusad şizemtei
 xaṇ bōmo tēgr'i!
 xyxe lusad şizemtei
 x̄ygen bōmo tēgr'i!

10. Gyzer tēgr' i.

arbaṇ gurban aimartai,
 ajaṅga jixe dūtai,
 xaṇ bolod nemergetei
 xataṇ bolod xujarga!
 xara xyr'in şynehije
 xaxa nerjehen,
 xamagai exe
 xaṇ gyzer tēgr'i xē!
 gol gazar būdaltai,
 gub'i gazar nerjehen,
 gurban alda saxir myṅgen eber jilbūlhaṇ,
 guṣaṇ alda bejetei,
 xyr'in ulāṇ buxija xylzylhen,
 godl'i ulāṇ tēgr'i,
 goibon ulāṇ xataṇ izī!

11. Arīṇ nojod.

bygedije byr'idxehen,
 bylgem'i tobşolhon,
 xara sagān'i xaxalagşa,
 xanḡai xara xāṣanaja xan'xinūlaza,
 xab'irga myṅgen zebije erşegēdehen,
 xāṣāḡai ezen xaṇ zargaşa,
 xazar nojon aba!
 erx̄y zurgāṇ xarūltai
 emneg sagāṇ nojon!
 er'ēṇ maila erjelge,
 el'igen xara dugtarga,
 x̄ara gazar gyideltei,
 x̄izagār gazar būdaltai,
 oroigō xyrtē ygei
 guṣaṇ gurban mundarga,
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal dalai sel'jē!
 urgamal şulūṇ hymetei,
 ogşomol myṅgen on'ihotoi,
 arbaṇ gurba agaṇ sagāṇ şirētei,
 aldaş ygei azarai mergen xara,

axalagša jixe bābai,
 aṣagdaṣa ygei doṣxin̄ xuā nojon!
 dūl'in̄ xuā nojon!
 nar'in̄ sagān̄ dalai
 naima ṣuṅgaza,
 nam oixon̄ ūlīn̄ oroihō
 naiman̄ myṅgen̄ yr'iḡe
 xagṣalgaza degdēhen̄,
 yrḡen̄ sagān̄ dalai
 jyhe ṣuṅgaza,
 jyhen̄ myṅgen̄ yr'iḡe degdēhen̄,
 byrged ṣubūn̄ xub'ilgātai
 xagṣā tenḡr'in̄ xyb̄yn̄
 xan̄ ṣubū nojon!
 ṣin̄ ṣulūn̄ hymetei
 ṣibē ṣulūn̄ xālgatai,
 ṣinḡen̄ sagān̄ dalaija sel'jēlehen̄,
 hotoi sagān̄ tenḡr'in̄ xyb̄yn̄,
 xan̄ hoto nojon̄ aba!
 yden̄ yrxe gazarta yrd'ildeze,
 byd̄yn̄ tymer nomījo tamṣālgaza,
 byrged haixan̄ ydxīje erṣegēdeze,
 xālga yden̄ gazarta xabṣaldaza,
 xatan̄ tymer nomo tataza,
 xab'irga myṅgen̄ somījo xan'xin̄ulaza degdēhen̄
 xan̄ bē nojon̄ aba!
 xan̄ nojodai taiza,
 xatan̄ zulmad ezen̄ nojodai yr'i
 yxin̄ zulmad!
 nar'in̄ sagān̄ dalaida
 nabṣahan̄ zab'i todxohon̄,
 naiman̄ myṅgen̄ hel'b'i dūṅgahan̄,
 yrḡen̄ jixe dalaida
 uihan̄ zab'i todxohon̄,
 jyhen̄ myṅgen̄ hel'b'i dūṅgahan̄,
 dalain̄ ezen̄ —
 dal'zar xara nojon̄ aba!
 baigalai ezen̄ —
 baxar xara nojon̄,
 meḡiber xatan̄ izi!
 gal ulān̄ ṣirēje busalgaza,
 gal'i ulān̄ tarn'iḡa b'isalgahan̄,
 buxa jixe x̄yrḡe todxohon̄,
 bolód jixe alxa dalaihan̄,

tymerşe nojon, tyb xatan izil
 ojōrō xyrtē ygei
 baigal sagān dalai sel'jē,
 oroigōrō xyrtē ygei
 gušan gurban mundarga!
 aṅgar dalain amija xaran būhan
 gurban alda saxir myṅgen eber jilbūlhan,
 gušan alda beje hongōzo,
 şulūn xyxe buxija xylzylhen
 buxa nojon esege,
 budan xatan izi,
 buṇnā zār'in garbal!

12. Arīn nojod.

tyṅxen'i tōr'ihon,
 tymenērē tobşolhon,
 oixon'i tōr'ihon,
 olon myṅxe nojoşo tobşolhon,
 oixon ynderei bōr'ido
 gušan alda bejetei,
 gurban alda bolod eber hēlehen
 buxa nojon aba,
 budan xatan izi!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegeigē tygde d'ibehen,
 xurdanaigā jixede
 xuhan ylegeigē xuxa d'ibehen,
 nar'in modon sergē gyrbylhen,
 nabtar myṅgen şirē handal'i,
 aldaşa ygei altan zebē jalbūlhan,
 adxa xyrşe ygei myṅgen motr'ēje xagşūlhan,
 myren dalai būdaltai,
 borjolgon ynder oixon'i şirēldehen,
 xuā sōxor mor'i xilgelehen,
 xobō gūl'in xuşū şamşarahan,
 xagşā tēgr'in taiza
 xan şubū nojon,
 sogsor xatan izi!
 zerge modon xaşātai,
 zele burxan xyregten,
 aṅgar dalai şobto urgahan,
 arajal şulūn hymije doholgohon
 arīn arban gurban nojod!
 barūn bairija ezelhen,

baigal dalaija şobto urgahan,
 baigā şulūn hymīje doholgohon
 bajan ulān odon,
 bātar oixonoi nojod!
 tyimer ulān zal'imtai,
 tyb'i delxeije doholgomo dūtai,
 gal ulān zal'imtai,
 gazar delxeije doholgomo dūtai,
 barūn urda xizagārta
 taban xuşūn malai xeşejije zajāgşa
 tab'in taban tengr'iner!
 taban altan ydiye tatalga!
 taban tujā myrgeltei,
 un'in tun'in būdaltai,
 uhan borō şabalga,
 dun sagān hymīje bairalhan,
 doşxon sanxir mor'ijo xilgelhen,
 heb hal'xin
 hemze sagān ylen tatalga!
 duhal borōtoi,
 dungir dūtai,
 saxilgān sagān tenger'i,
 saxir xatan izil!
 sarda gurban danġinar
 tyb'i delxein am'itanda
 alda zeliye zajāhan,
 tyrgen boro ulān mor'ijo xilgelhen,
 najan alda bolod urga şirehen,
 naiman alda bolod goibijo erşelhen,
 boro ulān adūja zaxadan,
 doşxon boro ulān mor'ijo xilgelhen,
 arban gurban xilete
 atā ulān tenger'i,
 munxag xatan izil
 zynei xizār dūdalga,
 dyşen dyrben tenger'i,
 dyrben altan yden tatalga,
 dyrben tujā myrgelge,
 boro hārta zaŋgalga,
 bolod tymer doxilgo,
 xara hārta zaŋgalga,
 xara tymer doxilgo,
 xamba xara mor'in xilgelge,
 xara torgon nemerge,

xatan bolod hymete
 xan bōmo tenger'i!
 oroi ygei ūnehen būdaltai,
 ojōr ygei dalai ūngalga,
 gušan alda bejetei,
 gurban alda bolod eber hēlehen,
 gušan ulān zebije xursadxahan,
 gunan ulān buxija
 gurban golijo oto zoxodūlhan,
 gorgoldoi zērde mor'ijo xilgelhen,
 ezen godol'i tenger'i!
 xylar mynegen ebertei,
 xyregšen yn'ēn hāl'itai,
 buxīn arahan habatai,
 buzajar modon bylūrtei,
 xal'ūn xaragšan yn'ē hāl'i bar'ihan,
 xara lājan tanxān hen'ze bar'ihan,
 xatū xara arxija badxūlhan
 gyzer gynger tenger'i,
 gynger xatan izī!

13. Oixon'i durdalga.

tyāxen'i tōr'ūlnab,
 tymen'ije tobšolnob,
 oixon'i tōr'ūlnab,
 olonijo tobšolnob!
 oixon ynderei bōr'ido
 gušan alda bejije hongōhon,
 gurban alda bolod eber'ije hēlehen,
 gunan er'ēn buxija
 gurban gol'i oto zoxodūlhan,
 tarn'in er'ēn buxija
 taban gol'i oto zoxodūlhan,
 baigal dalaija šobto urgahan,
 baigā jixe ūlūn hymije doholgohon,
 baigā jixe ūtēn,
 bajan ulān odon,
 batar oixon nojod!
 nar'in baigal dalaija šobto urgahan,
 arajal oixon'i širēldehen
 arin arban gurban nojod,
 ara hūr'in ezen
 byxe xara vazarai!
 xūā sōxor morijo bugūlahan,

xobō gūl'īn xušū šamšarahān,
 xagšā tēgr'īn taiza
 xan šubū nojon,
 sogsor xatan izī!
 tyrgeneigē jixede
 tymer ylegei tygde d'ib'ihen;
 xurdanaigā jixede
 xuhan ylegei xuxa d'ib'ihen,
 nar'īn modon sergije gyrbylhen,
 nabtār myngen širēje doholgohon,
 aldaša ygei altan zebije jilbülhan,
 adxa xyrše ygei myngen motr'ēje xagšūlahan,
 myren jixe dalai,
 borojolgōn ūla oixonō
 jyhen yr'i bar'īn degdehen
 ara hūr'īn ezen
 arban gurban nojod,
 anzaraza bügārait!

14. X'ihān tēgr'i.

barūn xoito xizagārta
 gazar dēre tujātai,
 gal ulān homotoi,
 barga ulān xujagtai,
 baišan ulān hymetei,
 baigā jixe šytēn!
 baixa zondo naha zalgagša
 barga xihān tēnger'i!
 xahalag jixe xālagtai,
 xabšū yden on'ihotoi,

var. I

xyr'īn zērde mor'ijo xylgelhen,
 xyder šara nomijo tamšālahan,
 xyler myngen dyrēje zihen,
 xyn zondo naha zalgahan,
 xybȳn yr'īn hyldije
 barūn gartā byxelhen,
 yxin yr'īn hyldije
 zȳn gartā byxelhen
 xyšete xihān tēnger'i!
 širem bolod on'ihotoi,
 širdemel ulān xālagtai,
 šigetei zērde mor'ijo bugülhan,

şigedxemel mynǵen hādaja agsahan,
 şir̄ȳn şara nom̄ījo del'ihen,
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyle sasarūlhan,
 am'itan zondo naha zalgahan
 aba xihān tenger'il

var. II

xyleg zērdije xyl'igelhen,
 xyze mynǵen hādag agsahan,
 xyşete xihān tenger'il
 xaza mynǵen hādag agsahan,
 xatū şara nomoījo del'ihen,
 xan xihān tenger'i
 xalmasaza būgārai!
 huxai ulān xarguitai,
 hūnag ulān dyl'i buşxūlhan,
 ulāxai mergen aba,
 ulāzan xatan izī,
 ug xihān tenger'i,
 ur'ildaza būgārai!

15. Ug garbal.

ē... ē... şireg şir̄eg!
 zūn xyltei zula,
 zurgān xyltei tax̄il
 agār garbaldā ar'ūdxaza bar'ibab'i!
 exe ber'in udagan ugūd,
 esege ber'in bē garbalda
 amta zimesteije yrgebeb,
 ar'ūn han̄gār ar'ūdxabab,
 altan zodōgōr xytelgebeb'il
 amta zimesteije,
 amtan xara arxi,
 agta ulān sai,
 ūrag sagān id'ēje,
 amta ulān saīja
 amtalaza toholozo hylebeb'il
 ene zurgān xyltei tax̄il'ija
 zor'ulaza ar'ūdxabab'il
 şireg... sireg...!
 nojon bogdo tenger'i,
 nojon esegel

tohon xyite
 ylgen būral izīl
 ulāxai mergen aba,
 ug xihān tenger'ī!
 zagal nojon aba,
 zagagšan xatan izīl
 yxite zelmīn ydenhē
 şizemneze yrgebeb'ī!
 ylen xyr'ētei tengr'ī nojon esege,
 yndehen xyr'ētei ylgen exīn
 altan jixe xyije dēgŷr xylbŷleze ur'ibab'ī!
 dērede exilneb,
 jiren jyhen tengr'īn
 altan torgon zolōgōr
 şizemneze dūdanab!
 dordo doholgozo
 doşxon naiman lusai
 myngen jixe m'iralga,
 altan jixe dol'jonhō ar'ūdxaza yrgeneb!
 oroi dērhē on'şolbob'ī,
 oşorto dolōn odonhō,
 ogtorgohō şizemnebeb'ī!
 najan naiman xyr'ētei,
 naiman dabxar tujātai
 nalxan būral izīl
 jiren jyhen xyr'ētei,
 jyhen dabxar tujātai
 alma būral hara,
 nara hara garbal
 nalxan jŷren izihē amalbab'ī!

16. X̄y gen on gon.

atānaigā jixede
 arban negen esegede garbal bolhon,
 al'iganai şenēn xyxe torgon xyregtei,
 xal'ūn xansī şamahan,
 bulagan malgai hegşerehen!
 xoronoigō jixede
 xor'īn arban negen esegede
 xodolozo şytēn bolohon,
 xormoin şenēn xyxe torgoijo xyreg bar'ihan,
 xojor zygei garbal'ī xaşxarhan,
 xorto şara şubūnai yde ziber bar'ihan!

ed'i berxīngē jixede
 eldeb esegīn zondo garbal bolhon,
 erxīn šenēn altan gūl'īn beje xyreglehen,
 erd'imte šara šubūnai yrbelge bar'ihan,
 exi barūnai garbal!
 oroi ygei xuā dobījo xuxa dabahan,
 ojōr ygei baigal dalaija undalahan!
 oroi dērē gansa n'ydeten,
 ojōr dorō gansa xylten,
 xudag xonxor n'ydeten,
 xubxai sagān šaraitan,
 xeheg bejeten,
 xeltegei sēzeten,
 dalan dolōn taxīrnūd,
 jiren jyhen xelegeiner,
 alda zyxe'iten,
 aršam širēten,
 gušan gurban šolmījo namnahan,
 gurban jabagan al'b'īn turšūltan!
 uxar'xa nojon aba,
 suxar'xa xatan izī!
 šubūn xōloi šūmar mergen,
 šūjā šaragšan!
 gar'ig nojon aba,
 gar'xa xatan izī!
 exi zȳnei exi bar'igdahan garbal —
 xyl ygei xyxe nūr'i undalhan,
 xyr'ihe ygei xyxe dobo būdaltai,
 tymer yden tatalgatai,
 tyl'xi yden xālgatai,
 tymerše nojon aba,
 xyxelte xatan izī!
 xērīn sagān taliya xemzehen,
 xesȳtīn ynder degdelge,
 nar'ixan šilije xašxarhan,
 nam'išxanai xȳgen,
 b'idar bulgan būmal izī!
 erxe xongor abagai,
 jair ulān šyrīje er'jȳlehen,
 janzan utahan sasaja nadxūlhan,
 xȳgenš bolbol
 xytelber'ite jixe haḡūhan,
 basaganš bolbol
 bar'dihata jixe haḡūhan!

17. М а н ā х а н.

naimaṇ ganzagījamn'i ṣuhaṇ dēgȳr jabūl,
 nabtagar xormoijomn'i tohoṇ dēgȳr jabūl!
 xuṣūtajā xolbūl!
 ā xurui! ā xurui!

18. D a l a l g a.

xarbaza xyrṣe ygei zeliṇ utija,
 xatarṣa xyrṣe ygei xotijo delgegti!
 xalba xyltei malhā
 xamṣag hyderge degdēgti!
 xaṇ xiṣgei teṇgerhē
 altaṇ sagāṇ dalalga xurīlnab'i!
 xoton dēren
 tabaṇ xuṣūṇ malai xiṣeg xurīlnab'i!
 xoimor dēren
 xoјor xuṣūṇ yrīṇ hyldije,
 xutagta sagāṇ dalalgija byxelen xurīlnab'i!

19. О б р я д о ж и в л е н и я ш а м а н с к и х д о с п е х о в.

zagal er'ēṇ zabdar,
 zandaṇ er'ēṇ mogoimn'i,
 zabahar ygeigēr xujaglagti!
 m'inū sagāṇ maixabṣamn'i,
 m'indahaṇ bolod orgoimn'il
 ar'ūṇ sagāṇ xon'in'i
 altaṇ am'ārīn ar'ūdxanab!
 xadija ṣobto urgahaṇ
 xatāmal jyheṇ ṣulūnai ūrlār
 xara xylhītnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō ar'ūdxaza,
 xaṇgal haixaṇ ulānār
 xara xylhītnai selmēneb!
 xamba sōxor orgoigō
 xan'xinatar ar'ūdxaza
 xara xylhītnai selmēneb!

6. ПРОЗА

1

narn'i zŷn urda baixada mor'i orŷlād, xojor xŷn tyl'ēnde oŷōhomd'i. subasār xailāhatai ēde xataraldahār oŷōhomd'i. zūra jabaxadamnai xon'i adū-laza jabahan xojor xŷged nal'xi xūlaza baigāhan. xon'in'in barūn xadadan tarād id'ēleze baigāhan. tendehē sāšā jabaxadā tyl'ēgē otolxohō ur'id „yxehen xy ot'čo yzŷzemd'il“ geze xelsēhemd'i. t'īgēd modonoi xazūda oŷōd, mor'ō xadūgād yxehen xy yzexē oŷōhomd'i. oŷxodomnai xadīn eberte yxehen xŷn xebtēhen. tarxīn xazūdan modo zōgōd, sagān byd ujahān baigāhan.

2

taban nahataidamn'i exemn'i yxē. esegetejē ylehen baigāb'i. manai abamnai dyŷen dolōtoi ylehen baigā. t'īgēd hamaga abā ygei. tere jŷnde abā ygei gēŷeb gexede, namai xair'il'za abā ygei. jŷnde xair'ilāb gexede, magad namtaiŷ tārā-hā, enēntei tārxa ygei gēšā-gy geze. t'īgēd xojūlā nege gerte baigābd'i. b'i jixe bolozo xor'in xojor nahatai bolōb'i. t'īgēd hamaga abša esegejē yrgēb'i. zēr'i ŷadal бага baigāhamd'i. arīn aradta dyrben zilde adūnda jabāhamb'i. tyrŷŷe zil dolōn tyxr'igēr — harīn — jabāhamb'i. xojort'x'i zilde harīn arban xojor tyxr'igēr jabāhamb'i. gurbat'x'i zilde harīn arban taban tyxr'igēr jabāhamb'i. dyrbet'x'i zilde harīn arban jyhen tyxr'igēr jabāhamb'i. t'ixe sagta jixe olzo baigāhan. ternehē xoiŷo ŷitīn gōrod ybehe ŷirze olzo bed'irēhemb'i. xojor mort'ē bolozo, xojor tergetei bolozo, xojor mor'ijō gyised zemsegtei bolgozo orŷldag gēŷehemb'i. t'īgēd ybehe ŷadlārā oroldozo jixe abagŷahamb'i. sabŷalan xadalan urgadag hain-dā, bejīn ŷadal berxehemb'i. erd'im ygeihemb'i. tere gehen saghā xoiŷo mynē xŷrter jabaza zandā jabazal bainxaib'i. zēr'i gēŷede oroldoxo johotoi-ŷin'je bainxai. zēr'i tylē oroldō ygei-hā ogto tārxa ygei-ŷin'je bainxai. zēr'i gēŷemnai xeregtei geze hanagdanxai. jŷnde gēŷeb gexede, zēr't'ē baixada varjīn ybeŷe zobolondoŷn'i xyrtēd baigā-hā, tyrgeŷ agīn bol'n'is xyrxe ŷadaltai baixa johotoi ebŷŷ-gy-dā? jŷnde gexede, zēr't'ēl-xadā, ybehen jixe baixa-bŷŷ-gy-dā? mor'in targan baixada, gazar oiro baixa-bŷŷ-gy-dā? xabar xatūŷ baigā-hā, targan mort'ē baixadā, xānaŷ xyrxe ŷadaltai-bŷŷ-gy-dā? zēr'i ŷadal bagatai baixada berxe. xezēŷ jŷmīn xoino baixa johotoi-bŷŷ-gy-dā? zēr'in tylē oroldoxo johotoi. zēr'idē oroldō ygei-hā, xaiŷan geze jŷmīn urda orōxo gēŷeb? ygei-bŷŷ-gy-dā? zar'ima xŷn zēr'in tylē oroldo-dog ygei n'ūrūd bī-bŷŷ-gy-dā? oroldodog ygei n'ūrūŷi xaraza baixada, ēdelxīn jabadal ygei anxail-dā. zēr'i gēŷe tengr'ihē tes geze būdag b'iŷe, bejīn oroldolgīn xyŷēr bī boldog johotoi-bŷŷ-gy-dā? zar'ima xŷn „sabatai bujantail āhāmn'i zēr'i bī bolnā-by-dāl“ geze hanadag xŷn bī. tere ton burū oilgono-bŷŷ-gy-dā? tere t'ime b'iŷe—bejīn oroldolgīn xyŷēr bī bolxo zēr'i baigā-bŷŷ-gy-dā? oroldō ygei-hā, b'i sabatai bujantai gēd baigā-hā, jŷnŷ bī bolxo ygei baigā-bŷŷ-gy-dā? terēn dēr'hē bodoxodo, olzo zēr'i bed'irxe johotoi ebŷŷ-gy-dā? zēr'i olzīn xeregteije xoito yjīn zalūŷul mededeg ygeije gaixaza baidag bed' bolōd bainabd'i. urda yjīn zon oroldodog beleibd'i.

3

xyhē ūlūn gēše xor'ē-šin'je baidag. „xor'ē-šin'je j̄ynde baidag-be?“ geze bed'i hurza baigābd'i, exe esegehē ybegen xynhē hurdag baigābd'i. t'ixedemnai „ene urdanai yxehen x̄yje bulahan gazar!“ geze xeldeg baigā-bša-dā.

4

nege ail baigā — nege basagatai. basagan xojor tudxūr bar'ād uhanda — uhanai erjede oṣō. tende udān bolxodo exen xarāgā. xarāxada „hara darag!“ geze „naran darag!“ geze izi xarāgā. tenden gorxonoi erjede jixe — ime — burgāhan baigā. t'ixeden tere exin t'ize xarāxada hara naran xojor jirē. t'ixedin tere basagan aigād tere burgāha xojor garārā tebr'ē. ternhē udxār hara-sō bygleger xara jyme baidag. terēn dērhē bodoxodō t'ize xarāxa nygel geze urdanai xyn xeldeg baigā. t'igēd exe esege xyn yr'i ber'ijē xarādag ygei baina. „naran darag!“ geze „hara darag!“ geze xarādag ygei bolō.

5

urda urda sagta nege gazarta nege xeden tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnai dunda nege hoxor tuxr'ūn baigāhan. tere tuxr'ūnūd xōloigō hyde gešgenēr tezēze baidag baigā. hoxor tuxr'ūnaigā xōl ol'zo ṣadadag ygei-xadan n'ydetei tuxr'ūnūšin hyde gešgenē ol'zo terēnde ygelsedeg bāigā-xa. gente nege yder hoxor tuxr'ūn'in nege xedi gešgene ol'zo orxibo-xa. b'išen nyxešin tere ydr'i hyde gešgenē olon ygei jirēd olhon j̄ymejē xubāza id'ideg-xadā hoxor tuxr'ūnaigā olhon gešgenēnhē er'ixeden tere ygen ygeigēr ērē id'izer-xiba-xa. terēnhē xoiṣo n'ydetei tuxr'ūnūšin olhon j̄ymehē ygelsexejē bol'ihon'in hoxor tuxr'ūn turza yxēhen gegše.

6

urda urda nege sagta nege zalxū xyn baigā. tere zalxū ezetei ailtai nege ondō ail baigā. tere ail'in zēgō. zēxōden tere zalxū xyn'i hamagan nege gyzē tohonoī bulam tere zēhōn ail'i būsada golontodo bulaza orxōd, ybegendē jirze xelebe: „ši tere būsadan j̄yme bed'ire!“ t'ixeden tere ybegen'in oṣozo bed'irēd bulamtai tohojō olozo jirxeden tere hamagan'in xelebe: „izel jabā-hā j̄yme olozol baixal'-ši-dā!“ t'ixeden tere ybegen'in nege sagān mor'i nege ṣara noxoi daxūlād, ṣine degelē ymedōd, olzo bed'irxe geze mordobo. jabaza jabataran nege arāta jababa. terēn'i yldebe. yldexeden tere arāta nyxende orṣobo. t'ixeden tere xyn ṣine degelē tailād, mor'indō ganzaglād, noxoigō, ōhorlōd dyrōdē ujabā. mor'ijō tab'izarxiba. t'igēd nyxen urū ērē orbo. arātajā ol'zo jadād garba. garxadan mor'in ygei. tere xyn saldagan n'ysegen bolōd, nege xānai buxal doro orōd xebtebe. t'ixeden tere xānai basagan jabād, n'ūrā, uhār ugāxada altan behel'igē xurganhā abād, gazarta tab'iba. t'igēd behel'igē martād jabaṣaba. ternei hylēr nege xaragšan yn'ōn jabād, tere behel'igei dēre bāza orxō. tere xyn enēn'i bultī xaraza xebtē. xānai xydelmeršen tere buxal ybe-

hejē abāšaxa geze jirēd, asār ybehejē asalxadan buxal dorhō nege n'ysegeṇ saldagan xyn garba. t'ixeden tere xynde tere xydelmeršengyḍ jixe zaṇnaza xebe: „ši jamar xyn, xen gēšeb-ši? manai xānai basagan ybešen baina. ši magad ygei mū jūmanai xub'ilgān baiza bolxo!“ gexeden tere xyn „b'i erxidē emtē, dol'ōbortō dōmtoi xym-b'il!“ gexeden tere xydelmeršengyḍ tere ygijin xānda ošozo xebe. t'ixeden xān degel xubsaha il'igēze tere xyn'ije gertē asarād „ši jūn xyn gēšeb-ši?“ geze hurxadan „b'i bagša xym-b'il“ geze xebe. — „ene men'i basagan ybedēd baina. ši argal!“ geze. t'ixeden jyšeje medexe ygei ādala iše t'iše xarxadan tag dēre. бага myl'zegdehen nege gaxain tarxi baiba. tere xyn xōhon ādala „tere gaxain tarxi xeregtei!“ gebe. t'igēd tere tarxi yxeden sagān boltor myl'zēd, eldeb zyiln zuramār šimēd, olon zon'ijo daxūlaza gazā garād, tere būxalai baihan zyg xudrū ošobo. ošōd nege xedī gazar ton'šozo tere yxerei bāhan'i dērhē soxizo yzēd „ende yzegtil“ gebe. t'igēd tere bāhan'i dorhō xānai basagan'i altan behel'ig garba. tere altan behel'ig xānai basagan'i hynehen ādala tere behel'ije olxodo ybešenhe edegebe. t'ixeden xānai „tanda b'i jū bar'xa-bib?“ gexeden iše t'iše xarāšalād ger zosō baihan olon zele xarza orxōd „ene namda xeregtei“ gebe. tere zelejē bagšada bar'za gerten zalaxa bolobo t'igēd nege mor'i emēlleze terēn dēre bagšija unūlād xazūdan nege xyrgylšen'i il'gēbe. bagšin gertē jirxede tere xyrgylšen bagšin gazā bagšija mor'inhō būlgaza mor'ijō hebgylxe gēd, mor'ijō syderlexeden bagša gertē orbo. orxodon hamagan'in „jamar xereg bytēze, jū olozo jirēb-ši?“ geze hurxadan jabahan jabadalā bultin xelbe-xa. t'ixeden hamagan jixe suxalā xyrze „xynzeldē orzo tarxijā bytyle, by bultailgal“ gebe. t'igēd baitaran xyrgylšen orzo jirēd sai ūgād mordoxo bolxodo bagšija barālxaza mendešēlēd mordoxo gexede bagšin xaragdaxa ygei-xadan „b'i bagšija barālxaza ošxob!“ gexeden — „bagšatnai бага jyme yxedetnai suxalā xyrēd xynzeldē orōd xebtene. ene olon zelēr jū xexe-bibd'i, mal ygei ādala?“ geze „tānar bagšajā oilgō ygeil-ta. ene zelēn tōgōr bagšatnai mal er'ihen baigā-la!“ geze xelxeden tere xyrgylšen xānaidā busād ene ušar'ija bygedijin xelxeden xān zelēn tōgōr yi-tymen mal yglē ydr'in xyrgylze ygebe.

7

urda urda nege sagta nege jixe gub'i talada nege xulan šigetei, nege šono, nege xirē ene gurba axa dŷ bolōd baiba. iše baiza baitarā nege yder xulan šigetei xōl bed'irze jabatrā xabxada oršobo. t'ixeden xirē dŷn axingā xabxada orohijin medēd n'ideze jirbe. — „zei axa, ši xesŷ jymende orboš-tā. enēnhē multarxin tulda ši yxēšē bolōd xebte! ene xabxinšn'i ezen nege aixabtar mergen xyn. zāl yxēšē bolōd xebtexedešn'i b'i doxō yxeb'i. t'ixeden bodōd gyigōreil“ gebe. t'igēd baitaran tere xabxin ezen hādag nomotoi jirze tere yxehen xulan šigeteigē yzēd jixe bajarlaza, mor'inhō būza tušād šigeteingē xylhē xabxajā abād, nege gāha tamxi udxaza hugadā xabšulād, ardā baihan xetejē abša gal saxixin tende dēgyren xirē jabād gurba daxiza don don gebe. t'ixeden tere ab'agār xulan šigetei xug xaraiza bodōd, nege zyg urū gyize orxibo. t'ixeden tere xyn gāha xetejē xajaza orxōd arda baihan hādaghā nomo homo

abša ŝigetein xoinohō xarbaba. tere homon'in ŝigeteigē tudan ygei ŝigetein xojordoŝi dŷ ŝonin n'ydōren orōd ŝixēren garba. tere ŝono ŝigetein xabxada orxodo „xar'in m'ixan garba! axamn'i alagdaxadan m'ixajin id'ixeb!“ geze nygeltei sed'xel tyrŷlōd tarbagan'i dobīn sāna geteze xebtehen baigā. ene jabadal dērhē nygeltin n'ydōr, ŝibeltin ŝixēr gehen yge garahan baigā.

8

Geser'i tŷxe.

anxandā burxan bagša tengr'ihē dōdo tyb'i jixe ŝolmos ŝydxer dŷren bolōd baina geze xurmasta tengr'ihē batar xybŷ er'ē. t'ixeden xurmasta gurban xybŷtei baigā. бага xybŷgē ygē. t'igeze er'ilsēd baixada yn'i udan bolō. xurmasta tengr'i xybŷgē yxejē martaza orxō. t'ixede gente xurmasta tengr'in baišanai oroī uragšā unaxā hanā. „jūn agša belei?“ geze hanā. nege yn'i urda sagta burxan bagšada xybŷgē ygehen'in martagdād t'im jŷme bolzo baina. t'ixeden geser geze бага xybŷgē dōdo tyb'ide el'gēgē. dolō naiman egešenren xyrgŷlze dōdo tyb'i orō. t'igēd nege ygeitei jŷŝxe ygei ailda jirēd tyrē. tere dolō naiman egešen'in xojor hugāran xojor ŝixēren garša dēšē degdešē. t'igēd tere gansa geser bogdo ylene getehen-sō. zosōhō exejē ōgolno. „gardag johotoi gazarārā garal“ geze xelebe. t'ixeden garā. garxadā ŝydetei xŷgen garā. gurba xonōd baixadan—xŷgen'in—nege lama jirē. jirxeden xŷgen'in amalā ygei baigā. tere lama „b'i amalaza ygehŷb!“ gēd xŷgenei amandan xelē xexe bolō. xexeden xelin taha xazād alaza orxō. tere laman yxexedē ŝydxer mŷxai am'itan bolozo yxē.

geser bogdo nege yxer tūza jabahan basaga hamaga bolgoxojō asarā. ērē arban taban nahatai bolōd baixadā gurban hamaga abā. t'igēd tengr'ihē bātarnūšija asarā. ŝarai-gol'i gurban xāntai dair'ildā. xojor'in alād negen'in d'ileze jadā. jadaxadā hamagantain heŝxeltēd, ger doron nyxe maltād, togō tab'ā. togōn-sō dŷren uha xē. terēn dēre ŝubūnai nōho yrxirŷlē. t'igēd tere nyxen dotorā ērē orō. ŝolmīn xān xydē oŝohon baigā. tere geseršn'i xelē hamagandan „ybegeneigē jirxede hynehen'in xāna baixab geze hurārail“ geze xelēd, nyxen-sō orōd, xebteze baigā. tere xān'in jirē. gerte jirxeden hamagan'in hurā: „hynehešn'i xānab?“ geze — „geser dyte baigūzam. xelexe ygeibl“ geze xelē. t'ixeden hamagan'in suxalā xyrē. t'igēd suxalā yrxeden ŝilīngē xonxorxoihō altan yndege abša ygē hamagandā. t'igemsēr'in geser nyxen-sōhō gente garād, tere yndege xemxe debehē. t'ixedē hynehiĵin alaba gēše. tere xāntajā nosoldō. tere xān'in tymer bejetei bolō. tere geser d'ileze jadaza megdē. dērhē tengr'ihē egešen oglo bodtor ŝorōr xoŝxonog ēden xadxā. t'ixeden tere xān yxē. tere gurban xānai bātarnūšīn albatatain xū darā alā. ŝarai-goloi uhan ŝuhār urdā. t'igēd gertē jirē. geser gertē jirexeden xybŷn'in ugtaza garā. garxadan geser hurā: „iziŝ jū xeze baina gertē?“ geze. xybŷn xelē: „gedergē xartajā nosoldozo baina“ gē. geser oŝō — barūn tēše. — „namai zŷn tēše oŝō gēreil“ geze xybŷndē zaŝā. exen ĵze nomō del'ēd gazā garā. — „esegeŝ jāham-bē?“ geze hurā xybŷnhē. — „zŷlēl“ gē. zŷn tēše xaraxadā ygei

baina. barūn tēşe xarā. geser bogdo barūn şilīn sāgūr dalda orzo jabā. mal-gain oroi bultaiza jabā. tern'ije taha xarbā hamagan'īn. t'īgēd xyb̄ygē suxalā xyrēd tenden muxarsa xarbaza al'za orxō. t'īgēd xozomīn gesertei ūlzā. ehte orō.

nege jixe gegēn lama morl'ō. terēnde geser bogdo myrgexejē oşxom gē. hamagan'īn xcr'ō: „tereşn'i ynexēr lama b'işe baiza bolxo“. bolon ygeigēr oşō geser bogdo. tern'ije tere lama elzege boltor ad'is tab'ā. elzege boltor ad'islād xytlēd jabaşā. tere şydxer şolmos baigā. xamag zon'īn geserte myrgedeg zon megdē. az'ū mergen xatan'īn ybegenē asarita geze guigā. — „asarxa ygeib!“ gē. az'ū mergen „men'i xelxede bolō ygeihen“ gē. t'ixeden mandal yrgē. t'ixeden az'ū mergen xatan oşō. oşxodon şolmosūd gurban dabxar ambārta xāgād baigā ybegen'īn. oşxodō nege şolmos bolōd oşō. t'ixeden tere şolmosūd „egeşemnai jirē!“ geze hegşē. tere asaragşa „geser bogdijo abāşxajā!“ gē. „jāgād abāşxaşn'i-hem-be? arai geze asarāhamd'i. xairaliş!“ gexeden suxalā xyrēd şuhan borō şulū mynder orulā. t'ixeden megdēd ygē geser bogdijo. az'ū mergen xatan'īn abād ybegenē jirē. xoinohōn xojor xara xirēgēr' xarū'ā. — „jūn āb?“ geze. t'ixeden ybege hamagan xojor busaza gertē xar'iza jabā. şolmosūd jixe megdē xalaglā. t'īgēd tere arban xorīn yndese darā.

ГОВОР ЦОНГОЛОВ СЕЛЕНГИНСКОГО АЙМАКА

Записи Н. Н. Поппе.

urdin cagta nege mū ebөгөн b'i imsen baigā — ygeitei jadū arga ygei angūça. өндөр хадin ebөрөр boro гөрөс agnadagsan baina. am'i xölö težēdeg-sen baina. nege xybýntei. nege agnaža jirēd xybýndē xelže өgbө: „žei xybýn, men'i yxexe nasa oiro bolloi! çī jaba, agna! çamada b'i žāža өgesýb!“ geže xelže, tere xybýnē dagūlād garba. oido garād xybýndē xelže өgbө: „ene өндөр хадin ebөрөр agnārail aradan' by garārail!“ geže „өндөр хадin ebөртөн'i agnaža boro гөрөс alaža, am'i xölö težēže jabārail!“ geže. angūrnās gertē jirbe. gertē jirēd ebөгөн yxebe. yxexe cagtan' tere xybýn bujan nomīn xibe. xybýn gancārān yl'd'ibe. gancārān yl'dēd „žei gancārān yl'd'ibeb! ābīn žāža өgsөн xargui gudar oi modörn'i jabaža am'ā težēxe, an gөрөл xixe bolbo gēçeb. ennēs uragša ābamn'i n'ilēn-çig am'i xölīm'n'i boro гөрөsnī maxār težēsen ime. tere xarguig dagaža jabaxa cag bolbo!“ geže xelēd, būgā yrgelēd garba. jabasār jabād boro гөрөс gēçig jixēr alād, jabasār jabād өндөр хадin gā oroi dēre garba. өндөр хадin oroi dēre garan gesen' žýn xoişō xarsan žalgīn exinde nege balagān baiba. „manai āba jý xelē bilei? arda garça by agnārai gesīme. ene өндөр хадin çin aradan' xyn jabadag jimşn'ib. xynēi jabasan mөрөн' baina. xynēi orōd bair'ilsan bair'i balagān'i baina. ende agnaxa jim bain-dāl!“ tende jymē orxō. nege бага agnaba. agnan gesen'i — an gөрөл jixel el'begtei baiba. el'begtei baixadan' „ende baiža bolxo jim baina. an gөрөл el'begtei baina“ geže tere balagānda oržo maxā çanaba. maxā çanaža, galā tyl'iže sūža ydešin boro xarā bolbo. ydešin boro xarānār žýn xoişō xarsan žalga өdөн' nege gerel tatasan xacartai altan b'islag idam xurūdā xisen nege xýxen garça jirēd „žei xybýn, mende!“ geže. tere xýxenē xarād tere xybýn aigād mendī xelebe ygei. togōtoi maxan' şөлөн şirgebe. tere cagtan' tere xybýn „žei, çī xýxen xānās jirēsem-çi, jamar xarguigör jirēsem-çi — tere xargui xudrū bucā! b'i angūça xym-be. өglөгýr erte bosožo, an gөрөл agnaxamn'il!“ geže xelebe. togōtoi maxa gargaža өrө id'ibe. tere xýxende өgөbө ygei. id'elsen'in xoito tē tere xýxen „xojūlan untajil-dāl!“ gebe. „b'i xyn bolsör xyntei untaža yžē ygeib!“ geže xybýn xelebe. t'ixeden' tere xýxen „sūsan sūsan gažarā untajill“ geže sūsan sūsan gažarā untaxa bolbo. tere xýxen balagānīn' ýdēr xөndөlsөd untaba. tere xybýn balagān dotrō untaba. xýxen tarxā tab'isār untaba. xybýn noiron' xyren ygei xagas sen'i өngөртөр eldeb

ɵngĩn bodolgo bodobo. „āba xelsĩme: ɵndɵr xadĩn arada garça by agnāraĩ
 geže. garan gesemn'ĩ jỹ gēcĩn xỹxen jirbe gēcib? jỹnde namaig untajĩ gebe
 gēcib? b'ĩ mɵnɵ xyrter xyntei untaža yžẽ ygeib. jỹnde jabā gēcẽ b'ib? ene
 xỹxenēs xaišan gēd salxa gēcẽ b'ib?“ tere xybỹn ȳr caixās tẽ urdaxan unta-
 çaba. untan gesen' — tere xỹxen ȳr caixa vr'ẽmende bosço, caigĩn' çanaba.
 caigĩn' çanaža gargād, ajagandan' xĩbe. ajagandan' xīgēd, tere xybỹnĩg „xybỹn
 bosıç! an gɵrəl jabaştlail! caigıç çanaža gargād ajagandaçin' xīgēd bainaba!
 tyrgen caigā ūgād, an gɵrēldē jaba, tyrgen!“ geže xelxeden' xybỹn bosobo.
 caigā ūgād jimē abād jabaxa gesen' tere xỹxen „b'ĩ çin'ĩ balagān'ĩ saxād
 jimıçin' xadagalād baisul'ba. çĩ nege бага oi modōr agnād jiriç!“ geže xel-
 xeden' tere xỹxenĩgē ygenden' oržo, jymē orxōd, bũgā ȳrgelēd garba. garan
 gesen' an gɵrəl-çig ygei olon baiba. an gərəl olonĩ alād jirbe. jiren gesen
 id'ēgĩn' belən xīgēd tere xỹxen baiba. tere xỹxenĩ belən xisen id'ēgĩn' id'ēd,
 xojulan id'ēgē id'ibe. id'ēgē id'ēd tere xybỹn „b'ĩ jabaxamn'ĩ!“ geže. „çĩ xy-
 bỹn by jabıç! mɵnɵ oroi bolçol“ oroi bolçō gexeden' „al'ĩ tēmeç-mỹ-dē“.
 xonoxōr bolbo. xonoxōr bolxodon' tere xỹxen „xojulan untajil-dā!“ geže.
 „xyn bolsōr b'ĩ xyntei untaža yžẽ ygeib! çĩ jamar xargui, jamar çamār jirē-
 sem-çi — tere xargui tere çamārā bucal!“ — „b'ĩ bucaxa ygeib! çamtai unta-
 xajā jirēsemb!“ geže xelebe. t'igeže xelxeden' tere xybỹn „xyn bolsōr xyntei
 untaža yžẽ-ygeib!“ geže xybỹn xelebe. xybỹnĩ xelxede tere xỹxen „sūsan
 sūsan gažarā untajil-dā!“ geže xelebe. sūsan sūsan gažarā untaba. ɵnɵ xỹxen
 balagānĩgā ȳdig abād untaba. tere xỹxen tarxā tab'isār untaba. tere xybỹnĩ
 noir xyrbe ygei. eldeb ɵngĩn bodolgo bodobo. „žei, ene men'ĩ āba jỹ xelē
 bilē? ene exenerēs jamar argār salaxa bĩb? ɵglēgỹr erte bosōd, ene xỹxenēs
 salaža, gertē xar'ixa bolō. gertē xar'izā ɵndɵr xadĩngā ɵbɵrɵr agnaža boro
 gɵrēsɵ alaža bolgožo am'ĩ xōlō težẽxe bolō gēcib!“ tere xybỹn untaçaba-
 ɵglēgỹr tere xỹxen bosço, caigĩn çanād, caigĩn gargād, ajagandan' xīgēd, tere
 xybỹnĩg serēže „xybỹn xybỹn bosıç, jabıç, agnıç, an gɵrəl jabalaill“ gexeden'
 tere xybỹn bosbo. bosço tere çanasan caigĩn' ūba. caigĩn' ūgād jimē abād
 jabaxa gesen' „xybỹn xybỹn, b'ĩ çinĩ balagān'ĩ saxıž, jimıçin' xadagalasub! çĩ
 nege бага jabaža, an gɵrəl xıže jiriç!“ — „al'ĩ tēmeç-mỹ-dē!“ geže xybỹn jimē
 orxōd, agnaxĩ garba. agnaxĩ garça jabantarā „ene men'ĩ baidal burul ābĩn
 xelsen xele žɵbɵl baixa josotoison. ābĩn xelĩg žɵrɵžɵ jabasan men'ĩ burul!“
 geže xelēd, agnaxajā bol'ōd, sērgɵ bucaba. bucan gesen' gertē jirebe. jirēd
 jimē ababa. jymē abād jaban gesen' — tere xỹxen xoinōson' dagād jabalcaba.
 xoinoson' dagxadan' „çĩ xỹxen jamar xargui, jamar çamār jirēsem-çi — tere
 xargui, tere çamārā gertē bucal b'ıç tereçelen gere n'otogtō bucaxamn'ĩ!“ geže
 xybỹnĩ xelxede tere xỹxen „b'ĩ xoinōsçin' oçoxom. oçožo osıç acaraza ɵgxɵb,
 caigıç çanaža ɵgxɵb, id'ēgıç xıže ɵgxɵb, tobço byçıç xadaža ɵgxɵb, xagaxair-
 gıç xadxaža ɵgxɵb!“ gexeden' tere xybỹn „namada xyn xereg ygei. b'ĩ gancārān
 baidag xym-be. id'ē xynēr xilgexe ygeib, xagarxaig xynēr xadxu'xa ygeib. çĩ
 endēl yl'jel!“ ternēsē xoišo tere xỹxen yl'ježe ɵgɵbɵ ygei. xoinōson' xodo
 dagād jirelcebe gerten'. gerten' jirelcēd, gerten' orbo. orson bejērē osn'ın
 xojor xynegĩn' bar'ād „žei, oso tyrgen žāža aca!“ — „ene žonĩ xalūnda ene

xolōs aṅgaža caṅgaža jabād osono oṣono gēçe jīb? nege бага amarōd osono oṣiṣ!“ geže xelebe. t'ixeden' tere x̄yxeṅ „tyrgen osono oṣožo, cai čanaža, xalūṅ cai ūža, amanaigā aṅgā gargaža yžill“ gebe. t'ixeden' tere xyb̄yṅ osō žāba. osō žāxadā „endēsē barūṅ tēšē tere xaragdaža baigā derēvnī dundūr garča, cāda tēn' oṣožo, osō abxač. tere jixe derēvnī godomžōr jabaxač. godomžonī xojor tē nege nege jixe ger baixa. tere ger xarsār jabārai!“ geže xelebā. tere ygēren' tere x̄yxeṅ osono oṣobo. tere godomžōron' garča jirebe. garča jirexe cagtan' tere xojor jixe gerīṅ ežen godomžonīgō xojor tē garād xērēlcēže baiba. tere xojorīṅ xarsār baitar, negen žyse burū exener xojor xyneg mōren dēre tab'ād, oso abād jabaža baina geže xaraža, xojūlan xērēlcēže baitaran', tere x̄yxeṅi xaran gesen'i gerīṅ conxo xailād unaža baiba. xojor nojosīṅ conxonī šilīṅ xailād unaxa cagtan' „enemni' j̄y gēčīṅ xycetei, j̄y gēčīṅ xyčetei, j̄y gēčīṅ gaixamšagtai exener gēčeb? xenī xyb̄yṅ, xēṅ gēçe ene exenerīg acarā gēčeb? ene exener xāna ordog imāb? xoinōson' aldan ygeigēr xodo xaraža baijī!“ geže xelceže, xoinōson' xarād baiba. xarsār baitaran' „tere mū ēbōgenī gerte oṣožo orbo“ geže, „ē“ geže „ēbōgenī xyb̄yṅ exenerīg abād baina. tere ēbōgenī xyb̄yṅi ene gesēr dūdūlža acarāža yžije! j̄y gēčīṅ žigtei x̄yxeṅ gēčeb? ene gerimnai conxonoi šiln̄yden' boltodō xailaža unaba. ene ēbōgenī xyb̄yṅi exenerīg arga mexe xīže bed'īṅ abija! im exener manda xeregteisen baina!“ geže xelēd negen il'čig il'gēže, tere xyb̄yṅi dūdūlža acarba. acarāṅ gesen' tere xyb̄yṅ xalag xoxoi tab'īža „j̄ynde jirē gē imāb-dā? j̄ynde oṣoxo bīb? oṣōd j̄y gexe bīb? ābīṅ xelig ygešēṅ ygei žerēže žydxēže jabasār ene exenertei ūlžaža, ene exenerīṅ dagaža, jirsnixi geže ene xojor tyšemeln̄yṅd namai dūdūlža abāčaba!“ geže uilsār oṣožo gerten' orobo. gerten' oron gesen' xojor tyšemel „xyb̄yṅ xyb̄yṅ, dēšē!“ geže xeleže, dēḡyṅ abāčāža sūlgaža, xēdōṅ saixan xēdōṅ sain id'ē tab'īža id'ylže „žei xyb̄yṅ xyb̄yṅ, bed'inde gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag olžo acarāža manda yžylič!“ geže jixēr xašaba. „b'i gaixamšagiṅ gaixamšag gēčig olžo čadaxa ygeib, tere gēčig medexe ygeib! ābīṅgā yxesnēs xoišo aṅgūčan boložo jabaža, am'i xōlō težēže jabadag baigāb. alad cāda tēn' aṅ gērēlig xīže yžē ygeib. terēgēr žišelebās gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag gēčig namašinje xyn olžo čadaxa ygei imel“ t'ixeden' tere xojor tyšemel „terēnig arga ygei olžo acarā, manda jixe xeregtei im. olžo acarāža egē ygei-bolčin doxičin cōložo gergenīčin abaxab!“ — „namada gergen xereg ygeil. men'i gergenig tā abita!“ gebe. t'ixeden' „doxičin cōlon ygei čin'i gergenig abča bolxo ygei ime. doxičin cōlōd, gergenīčn'i abxa baigābd'i. arga erxe ygei olžo terēnig manda yžyl“ geže albadād gargaba. tere xyb̄yṅ uila uilsār gertē xar'iba. gertē xar'īṅ gesen ēnē gerel tatasāṅ xacartai x̄yxeṅ „tere xojor tyšemel čamai j̄ynde jir gēb? čamalār j̄y xīdeg jimb?“ geže xelbe. „žei, jū gēb?“ geže „tere xojor tyšemel gaixamšagiṅ gaixamšag, tagnamšagiṅ tagnamšag olžo acarāža yžyl gene. tere gēčig xaišan geže olxo xyn bīb?“ geže xalag xoxoi tab'īža baiba. t'ixeden' tere x̄yxeṅ „jamar jimīn' xalagalža, jamar jimīn' xoxoi-ložo baina gēčeb-či? či namada nege žulbasxār krubčādka acarža, gurban ulāṅ xyže, gurban nogōṅ utasa acarža egīč! tere gaixamšagiṅ gaixamšag,

tagnamşagīn tagnamşag olxodo barag. nege zulbasxa krubčādkā, gurban xyže, gurban nogōn utasa acarža aca!“ geže. ternīgē, xelēr tere nege zulbasxa krubčādxīn', gurban nogōn utasīn', gurban ulān xyžīn' acarād egēbē. acarān gesen'i nege zulbas krubčādxīn' xabtagai modon dēr adxād, os xīgēd bažū bažūsār boro erēn byrged bolgōd, xoimortō baisan yxegēs xojor gurban tarā abça, tarāgā yl'ēgēd byrgesē šidēd, byrged.am'i orbo. „žei xybȳn, aṅgūr'inda jabasan xarguigō mednȳč?“ — „medenebe!“ — „žȳn xoišo xarsan žalga mednȳč? žalganīgā exinde baisan balagānī mednȳč? tere žalgā urūdād oçōroi! žalgā urūdād oçon gesen' nege duṁ cagān ger baixa. tere gerte orōroi! tere gerte orxodočin' sam būral çabaganca baixa. tere sam būral çabagancada gurban ulān xyžīmni', gurban nogōn utasīmni' beleg geže egērē! ene men'i altan b'islagīg žȳgēd jaba! çin'i onōd jabaxa onōčin' boro erēn byrged. boro erēn byrgesē onožo jabaxač!“ boro erēn byrgesē onobo. byrgesē onōd tere egseṁ gurban ulān xyžīn', gurban nogōn utasīn' abād, tere žamārā jababa. xadīn oroi dēr garça balagānda oçožo, balagānīgā dergede oiro oçožo, balagānāsa žȳn xoišo xarsan žalga urūdaba, xendyŋde orōd labaža, nege duṁ cagān ger baiba. tere gerte oçožo orobo. oron gesen'i sam būral çabaganca žȳn xoimortō sūža baigād „xybȳn xybȳn, dēšē dēšē!“ gebe. sūba. sūn gesen' „xybȳn xybȳn geže sanabal'b'a. teremni' ganca xȳxemni' galā olžo, golomto oložo, xyrgeṁ xybȳn jirē xan'ūb? xyrgeṁ nāšā jir! žȳn xoimorto oçōd sū!“ geže jixēr bajaralža, xyrgeṁ xybȳnē jixēr xyndelže, xadam ižīdē tere gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa egçē; „sain sain ganca xȳxemni' gal golomto olžo, xyrgeṁ xybȳn namada gurban ulān xyže, gurban nogōn utasa beleg acarža egēbē!“ geže jixēr bajarlaža; „xadam ižī, namada gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag gēçīg olžo acarža egīç!“ „gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag gēçe olxodo barag! tere manai gurban xybȳdte olžo egxēb!“ geže xelebe. oroi bolbo. nara orbo. „xyrgeṁ xybȳn ergenegtemnai orōd sū! manai xybȳd jirxe, jirsēr çamai id'ixe. tyrgeṁ ergenegtemnai oro!“ geže. tyrgēr orōd sūba. orōd sūn gesen'i nege çono orbo. çonon' orōd — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ udātain' nege çono orbo — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ — „jamar jimnī yner tanar baixab? çono bolžo jabaža, eldeb eṅgīn jimīg id'īže, eldebīn jimīg çixeže, tere jimītnai yner!“ udātain' nege çono orbo. „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ geže. — „jȳ baixa-sam-dā!“ tere gurban çono xoimortō oçožo sūba, xyn bolōd sūba. xyn bolōd sūxa cagtan' ižī caigīn' xīže egēbē. caigīn' ūža egēn ygei — „ižī, manaida jȳnī yner bīb?“ t'ixeden' ižīn' „jȳ bī? ganca xȳxemnai galā olžo, xyrgeṁ xybȳn jirē!“ gexeden'i žar'im nege xybȳdn'i „xur'aixa!“ geže nerleže, žar'im negen'i „xyrgeṁ xybȳn“ geže nerleže „jȳ gēçīn sain jimbl jȳ gēçīn saixan jimbl xyrgeṁ xybȳn jirē!“ geže. žar'im negen' „xyrgeṁ xybȳntei xērēlcēxēbd'il“ žar'im negen' „xur'aixataigā xērēlcēxēbd'il“ geže baiba. tere gurban xybȳsēs gaixamşagīn gaixamşag, tagnamşagīn tagnamşag erže, erxeden' gaixamşagīnç gaixamşag gēçe barag, tagnamşagīnç tagnamşag gēçe berxe. mēnē sēn'i žȳd manaža xonījo!“ geže xērēlcēže. xērēlcē xērēlcēsēr ydeše bolgobo. id'ēlbe. id'ēlēd untaba. jixe xybȳn xyrgeṁ xybȳnē tere ižīn' barūn taldā abça untaba.

xojor бага xyb̄ynē ʒ̄yn taldā abça untaba. øgl̄øḡyr erte çabaganca bosobocai çanaba. xyb̄ydē serēbe. xyb̄yd bosobo. бага xyb̄yn ʒ̄ydelʒe: „endēsē ʒ̄yn tēʒē jabaxabd'i. en'jin̄ ʒara tala baixa. en'jin̄ ʒara talada jabaxada ʒ̄yni ʒ̄yn tē n'ydeni yʒ̄yrte nege jixe oson̄ dalai baixa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain̄ cād tē garxa. tere dalain̄ dotorōs oldoxo!“. jixe xyb̄yn „çi burū xelēç! mēnē sen'in̄ men'i ʒ̄yd — ʒ̄yni ʒ̄yn tē ʒygl̄ød jabaxa cagta en'jin̄ ʒara tala baixa. tere talada jabaxada n'ydeni yʒ̄yrte ʒ̄yni ʒ̄yn tē dalai xaragdaxa. tere dalaida porxōd jabaxa. tere dalain̄ ʒaxa xyren̄ gesen'i dalain̄ os ʒirgexe. tere dalain̄ cād tē garxa. dalain̄ cād tē dun̄ cagān̄ ger baixa. dun̄ cagān̄ gerte orxo. oron̄ gesen'i exi ʒaxa ygei, exi emxi ygei jixe eldeb ʒyl'in̄ amtata id'ē baixa. tere id'ēg id'iʒe garxa. garan̄ gesen'i ʒ̄yn̄ xoito uglūndan' nege nyxe baixa. tere nyxende orōd çagnaʒa sūxa. çagnād sūtar nege olon̄ am'itan̄ id'ixe. id'ē erexe. tere jixe olon̄ id'ēg id'ixe, id'ēgē id'ēd sabbtā xōslōd çimxelyr emxelyr id'ēgē tab'i gexe. ʒei, ʒei gexe. tere çimxelyr emxelyrig tede x̄yni garsan̄ xoinin' dagūlʒa abāçaʒa, porxōsin̄ am'itanda id'ēgin̄ xilgeʒe, tere dalai-gās olxo!“ geʒe xelebe. tere gesēr tere gurban̄ xyb̄yd aṅgūr'indā garxa geʒe gaʒā garba. garan̄ gesen'i yr̄ caigā ygei baiʒa, odo meçe gilaissār baiʒa, gaʒā garād, tere gurban̄ xyb̄yd çono bolbo. çono bolon̄ gesen' tere çabaganca nege xutaga bar'iʒa, gurban̄ xyb̄ynigē ʒōnōson'i xojor xurūni ʒerge ʒolōgin' ʒyseʒe abça, tere gurban̄ xyb̄yd gurbulan̄ ul'ād jabaçaba. tere çabaganca tere xyrgen̄ xyb̄ynē abça, gerte orōd, tere gurban̄ ʒolōgō yʒ̄ylʒe „ʒilnēs abād segserērei — ʒilbe ulān̄ xyb̄yd bolxo. s̄ylēsni abād segserērei — çono noxoi bolxo. gaixam-ʒagīn̄ gaixamʒag gēçeçni enel ʒei, ʒ̄yni ʒ̄yn̄ tēʒe jabaʒa, ertexen̄ gaixamʒagīn̄ gaixamʒag tagnamʒagīn̄ tagnamʒag gēçig olʒo tyrgen̄ bucārail!“ geʒe xelbā. tere xyb̄yn̄ boro erēn̄ byrgesē onōd, ʒ̄yni ʒ̄yn̄ tēʒe jababa. en'jin̄ ʒara talada oçobo. en'jin̄ ʒara talada jabaʒa baisan̄ gesen'i n'yden'in̄ yʒ̄yrte oson̄ dalai baiba. oson̄ dalaija xarād jabaʒa bain̄ gesen' tere dalaidan' porxōd jabaʒa xaragdaba. jaba jabasār tere dalaida xyrebe. dalaida xyren̄ gesen' dalain' ʒirgebe. tere porxōdon' jabaxajā bol'ibo. xairdād baiba. tere dalai dēḡyr garça, dalain̄ cād tē dun̄ cagān̄ ger baiba.

dun̄ cagān̄ gerte orbo. oron̄ gesen'i eldeb øngin̄ amtata id'ē d̄yren̄ tab'ātai baiba. negeç xyn̄ ygei baiba. tere id'ē tōtonōs amsaʒa id'iʒe, gaʒā tēʒe garça, gerin̄ ʒ̄ygēr toir'iʒo, ʒ̄yn̄ xoito uglūndan' gaʒartan'i ʒ̄yn̄ xoiʒo xarsan̄ nyxe baiba. tere nyxende orōd çagnād xebteʒe baiba. xebteʒe bain̄ gesen'i yte ʒorgōlʒo-ʒin'je olon̄ am'itan̄ jirʒe, tere id'ēg id'ibe, çagnan̄ gesen' „çimxelyr emxelyr id'ēg tab'i!“ geʒe dūgarça tede olon̄ am'itan̄ jababa. jaban̄ gesen'i tere xyb̄yn̄ gerte orōd xaraba. tabag ajaga tebʒe togō boltodō xōsrōd baiba. „çimxelyr emxelyr bainūç?“ geʒe asūba. „bainab!“ geʒe dūgarba. tere xyb̄yni xarxadan' xaragdaba ygei. gaʒā garād „çimxelyr emxelyr bainūç?“ gexeden' „bainab!“ geʒe dūgarba. xaran̄ gesen'i xaragdaba ygei. „çimxelyr emxelyr xojulan̄ jabija! men'i xoinōs jabārail!“ geʒe xelebe. xoinōsn'i jababa. tere xyb̄yn̄ dagūlād, dalain̄ porxōd acarba. dalain̄ porxōsin̄ xyn̄ am'itan̄ — yxxe negen'i yxeʒe, am'idī negen'i am'idī baiʒa, mū xyb̄yniḡ xara xarsār „xān āba manda xōl xair'ill!“ geʒel tere xyb̄yniḡ xarād, xōl ereʒe, xyb̄yndē mērgēʒe.

xyb̄yṇ xelba: „sabatā bar'igti!“ geže. tede am'itan̄ sabatā bar'iba. sabatā bar'ixadan' „çimxelyr emxelyr bainūç?“ geže „bainabal“ geže „ene sabatada id'ē xī!“ geže, tere sabatāran' id'ēgīn' d̄yren̄ xīže porxōsīn̄ am'itad jixēr baja-ralža, aṅgaža caṅgaža ɵlɵsçɵ undāsaža baisan̄ am'itad jixēr bajaralža, id'ēgīn' id'īže baiba. tere xyb̄yṇ tende xān̄ nertei bolbo. jabasār jabād tere porxōd dērēse dalai godor unaba. dalaida orōd jabaža baiba. jabaža bain̄ gesen'i nege ger baiba. tere gerte orbo. gerte oron̄ gesen'i şara lusan̄ xān̄ xara lusan̄ xān̄ xojor xereldeže baiba. tere xojor tere mū xyb̄yṇi xarād „manai ene orondo žambū tebīn̄ dērēs xyṇ jirxe geže aişē jimbē!“ geže „j̄y gēçīn̄ son'īn̄ xyb̄yṇ gēçeb! çī xyb̄yṇ bed'i xojorīg salgāl bed'i xojor xereldeže bainabd'il“ geže xelebe. tixeden' tere xyb̄yṇ „xarās saixan̄ tā baina-tā, çarās saixan̄ tā baina-tā!“ geže xelbe. xelxeden' tere xojor xāçul̄ xereldexejē bol'ibo. tere xyb̄yṇē jixēr xyndelže „žambū tebīn̄ xym̄yṇ bed'i xojorīn̄ dergede jireže orxo gēçen'i j̄y gēçīn̄ gaixamşagtai jim gēçeb!“ gurban̄ xonog žugālba, nair'ilba. „žei, ene mū xyb̄yṇīg bed'i xojor dalain̄ cād tē gargija!“ geže xɵrɵlcɵbɵ. ene xojor xāçul̄ tere xyb̄yṇīgē ydebe. şara lusan̄ xān̄ zomogōl dēr sūgād garba, xara lusan̄ xān̄ xojor salātai taşūr onōd garba. mū xyb̄yṇ boro erēn̄ byrgesē onōd garba. dalain̄gā cād tē garād, xara lusan̄ xān̄ tere xyb̄yṇīg „manai n'otogtō n'otogşo! bed'i çamada gojo saixan̄ exener olžo ɵxɵbd'il gojo saixan̄ syme dugīn̄-şin'd'i ger bar'īža ɵxɵbd'il“ — „b'i gertei xyl'b'i, gergentei xyl'b'il“ geže xelbe. „t̄igebel jāxab? boro erēn̄ byrgesē agsija! b'i çamada xojor salātai taşūrā ɵxɵb!“ — „tanai xojor salātai taşūr'n'i jamar erdemtei gēçeb?“ — „men'i xojor salātai taşūr negen̄ taldā onōd jabaxa onō boldog, negen̄ taldā nege salāgār'n'i dalai şabxūrdaxada dalain̄ oso şirgedeg, nege salāgār'n'i dalai şabxūrdaxada dalai osotoi boldog. ene bolbol tagnamşagīn̄ tagnamşag gēçel!“ geže xelebe. tixeden' tere xyb̄yṇ agsuba. xojor salātai taşūrā onōd gertē jirbe. gertē jireṇ̄ gesen' ɵnē gerel tatasan̄ xacartai exenern'i „žei xyb̄yṇ xyb̄yṇ, olbo gēçe-gyç?“ — „olōb!“ geže. — „žei, yžejil-dē!“ geže. gurban̄ žolōgō gargaža ɵgçɵ. tern'in̄ yžēd „eneçin' bolbol gaixamşagīn̄ gaixamşag geže xeledēg ime! çī ennegē ger barāndan'i by yžyl̄erei! ennīg bolbol arsan̄ barbānī nançaža ai tɵmɵn̄ albatīn' dūdaža, yisen̄ barbānīn' nançaža, yi tɵmɵn̄ albatīn' cuglūlža, en'd'īn̄ şara talda orōd, jixe bojontog xeleşe, b'i çamada yžyl̄ē ygei bolbol—men'i doxiğ cōlōd, gergenīm abārail! ɵb žēr'itei j̄ytei bib—tern'imn'i abārail b'i çamada yžyl̄že çadā bolbol—b'i çin'i doxiçin' cōlžo, ɵb žēr'īç abça, albatīç me-dexe im bolxo, īgeže xelērei! al'i gēçebe tagnamşagīn̄ tagnamşag!“ tere xyb̄yṇ xojor salātai taşūrā gargaža tere exenertē ɵgɵbɵ. exeneren' yžēd „çī ene arīn̄ ai tɵmɵn̄ albata, ɵberīn̄ yi tɵmɵn̄ albata en'jīn̄ şara talās dagulād jixe dalain̄ er'je dēre abāçaža, enē xelsen̄ bojontogō martan̄ ygei tedēnde xeleşe yžyl̄erei!“ — „žei“ geže xelēd mū xyb̄yṇ gaixamşagīn̄ gaixamşag tagnamşagīn̄ tagnamşag tere xojorīgō abād tere derēvende oçožo. tere xojor jixe tyşemeldē oçožo, tyşemelindē orbo. oron̄ gesen'i xojor tyşemeln̄yd „xyb̄yṇ xyb̄yṇ jirē baina!“ geže „xyb̄yṇ xyb̄yṇ dēşē!“ geže „xyb̄yṇ, xyb̄yṇ dēşē dēşē!“ geže. dēde taldan' garça sūža. sūxa baixa cagtan' eldeb ɵṅgīn̄ amtata id'ē tab'īža, tere xyb̄yṇīg jixe sain̄ saixanār xyndeleže „žei, xyb̄yṇ xyb̄yṇ, gaixamşagīn̄

gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag olžo acarba gēçe-gyç?“ geže. — „olxonç olōb!“ — „žei xybȳn, yžȳl“ geže. — „endel yžȳlže bolxo ygei im!“ geže. — „xāna yžexe bībd’i?“ — „arasan barbānā nançaža, ai tēmən albatīg cuglūlža, yisen barbān nançaža, yi tēmən albatīg cuglūl!“ — „žei xybȳn! yžejīl-dē!“ geže. albata bygedēren’ cuglarça, tere albatīn’ tere xojor tyšemeliḡ dagūlād, en’jīn šara talada dagūlād garād „žei, xojor tyšemel!“ geže „namai bolbol gaixamşagīn gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag gēçīg olžo yžȳl geže jixēr xašā beleit, olxonç olōbo, yžȳlxenç yžȳlxeb! yžȳlxedē m’īn yžȳlxе ygeib! men’i yžȳlže çadā ygei bolbol — men’i doxīg cōlōd gergenīm’n’i abārai! yžȳlže çadā bolbol — çin’i doxīg cōlžo, eb žēr’içn’i abça, xeden albatīçn’i xar’ijātaniçn’i men’i bolxo“. t’ixeden’ tere xojor tyšemel „bolxo, bolxo!“ geže bolgobo. gurban žolōgō gargaža, sȳlēsen’ segserbe — çono noxoi bolōd sūba. „jō... gaixa!“ šilnēsen’ abād segserbe — šilbe ulān xybȳn bolōd sūba „jō gaixa! tagnamşagīn tagnamşag al’i gēçeb?“ — „ende yžeže bolxo ygei jīmel“ — „xāna yžexe bībd’i?“ — „jixe mērən dalain žaxada yžexebd’il“ mērən dalain žaxada oçobo. oçōd „xojor jixe tyšemelnȳd yi tēmən albatataigā bygedērē xaragtui!“ geže xojor salātai tašūrā gargaža jirže nege salāgār’n’i dalai šabxūrdaba. dalain os širgeçebe. xyn am’itan — aḡgaxa negen’ aḡgaža, caḡgaxa negen’ caḡgaža, unaxa negen’ unaža baixa cagtan’ tere xojor nojōn tyšemelnȳd tere xybȳnde „dalaigā ostoi bolgīç!“ geže xeleže mēgēžə, olon xynī aḡgaža baixīg, olon xynī yxeže baixīg xaraža, tere xojor salātai tašūrīḡgā ondō salāgār’n’i šabxūrdaba. dalain’ ostoi bolbo. dalain ostoi bolxo cagtan’ „jō... tagnā!“ — „ene xereg dȳrbȳ?“ geže. — „dȳrbel!“ geže. „gaixamşagīn gaixamşag tagnamşagīn tagnamşag yžȳlže çadaba gēçȳb?“ — „çadā gēçeç!“ tere gesēr xojor tyšemelin tolgoiḡ xereḡte orūlža, tolgoigīn’ abça, tere xybȳn tyšemeliḡ xereg dāža, tyšemel bolžo sūba. najan žil’īn nair, žaran žil’īn žugā xīže, yl’iger dȳrçe, yge cən bolbo.

ГОВОР БАРГУЗИНСКИХ ЭХИРИТОВ

Записи Н. Н. Поппе.

1. ПОСЛОВИЦЫ

1. agta mor'inoi xөгşөrxөdө
unaganä dāganai nādan,
amba saidiä xөгşөrxөdө
aşa guşıä nādan.
2. alta haixanə ababa-şigi
zed ygeigēr gardag ygei,
amrag haixanə jababa-şigi
zedxer ygeigēr jabaxa ygei.
3. asa modonə gēd emēl bolxo ygei,
amatai xyä gēd nojonə bolxo ygei.
4. alaldaba axa d̄y,
bar'ildaba baza baira.
5. alagaiä mü xeryr,
zēr'inä mü haxul.
6. arxi ūxada am'inda xarşa,
ail zaixada algada xarşa.
7. arxiŋsanā daxaza jabahanə xybyd manai
ailai xөгşөd bolzo hūna,
adūnā daxaza jabahanə unaganə manai
abada unaxa mor'inə bolxo.
8. arxi arbanə nahanai axil,
tamxi tabanə nahanai axil.
9. arxi ūxada amanə xazagai,
azarga unaxada ala xazagai.
10. am'idinə bajar өrmө zөxөi xojor,
yxehenei jargal ynehenə şoroi xojor.
11. arbanə nahanai al'āja
xor'inə nahanai xol'şor'i
tөmөр genzēr bar'xa ygeiş.
12. ambār emdexе
ara xaxalxa berxe.

13. adūjā bahabal urga ygei orxo,
ailā bahabal behe ygei orxo.
14. arbaṇ xurgan
amā tezēxe,
xor'in xurgan
xōlojō tezēxe.
15. adag teneg bejē magtaxa,
dundīn teneg yr'i emejē magtaxa.
16. alag azargain unagan
alagīn' abā ygeiṣ-xadā bulagīn' abaxa.
17. abaxui baigād amarag berxe,
alaxui baigād ṣixan berxe.
18. ama бага-ṣi xadā dýrxe ygei,
ambār jixe-ṣi xadā dýrxe.
19. aḡagahan garhan daḡin aḡagadā dýrxe ygei.
20. emēlei modonoi dərbēn'in hain,
ere xýnei nege hanātain'i hain.
21. erēn hain egdeger,
mor'noi mū mugdagar.
22. ebte ṣāzagai xun bar'xa,
er'ēn dēhēr ṣulū otolxo.
23. ere xýnei zosō
emēlte xazārta mor'in bagtūza.
24. erxe ýdende, elengir xoimorto.
25. ýdīn haitīn xoimorto hū,
exe haitīn basaga aba!
26. erden'i bejeten,
erdem haitan.
27. edē haixanār by gojo,
erdemē hainār gojo!
28. erxīm bajan erdem bel'ig,
dundīn bajan id'er zalū,
adag bajan adahan mal.
29. erdemhan elexe ygei,
zigýrhan xal'ixa ygei.
30. ere xyn etelxo-ber'i uxān orxo,
erzen tonog elexe-ber'i əngə orxo.
31. exener xýn'i uxān bogn'i, yhen'in uta.
32. exein gulamta sadxulan,
esegein tōno dulān.
33. exe esegīn hanān yr'i bejedē,
yr'i bejīn hanān oi taiguda.
34. erxe basagan emēl býrge erbe gelei.

35. exe esege xojor mənəxə busa,
yjin nəxər mənəxə.
36. exetei xyn
el'ige d̄yrenə,
yrtei xyn
ama d̄yrenə.
37. erdemtei bardam xatahan el'igen mete.
38. inzagan jixe bolxodo exejē mǝrgəxə,
inag jixe bolbol bejē xarşalxa.
39. in'eden bolxodo x̄yrtei,
xan'adan bolxodo xamā ygei.
40. işxe n'ūr, şışxe bəgsə.
41. olonoi dunda yge by alda,
orō dēre urga by alda.
42. olon tarbagan nōxoloidō xyrtexe ygei.
43. olzoın mū olbo,
otogīn mū xelbe.
44. onğondō uha xajaxa ygei,
otogtō xarār xelexe ygei.
45. orton xyn olohonō
nege ǝdər id'xe gelei.
46. oido orxıgdoxo,
taiguda taharxa.
47. id'ixejē baitar xōloi jārxa,
xarxajā baitar n'yden jārxa.
48. ǝdər xaragdaħan myşen mete,
ǝbel garhan ǝndəgən mete.
49. erxejē şadaxīn orondo berxejē şada.
50. uhan mor'in xojorto id'irxen-xalār
xulagai xeze şǝdər zaidaza hura.
51. exener xyn esxegsendē,
ere xyn zor'igsondō.
52. ere x̄ynei jargal xēre,
exenerei jarga ıorto.
53. n̄yxejē bol'ihon bajan
er'ixehan dutaxa ygei,
bodoxojō bol'ihon targan
id'ixehan dutaxa ygei.
54. nygel nyxetei,
şebel şexetei.
54. noxoın haında şono ēltei,
nojon'i haında xulagai ēltei.
55. nojodōr xereldebel n'urğa ygei,
noxodōr xereldebel xormoi ygei.

56. noitondo sabūn bəxə,
nomogondo sed'xel bəxə.
57. noxoiṇ xereldehan gazarta əlbər bolxo,
nojodoi xereldehan gazarta xerȳr bolxo.
58. nygel bujaṇ xojor ezejē olozo jadaxa ygei,
n'yde ygei ʃorgol'zon nyxejē olozo jadaxa ygei.
59. nygel bujaṇ xojor axa dȳ xojor.
60. axatai jabaxada ar'b'iṇ,
dȳtei jabaxada dȳren.
61. al'ā xȳn arbaṇ zobolonṭoi,
xol'ʃor xȳn xor'iṇ zobolonṭoi.
62. oi modon ɔndərtai namtartai,
olon xȳn haitai mūtai.
63. alaxa ebeʃen āl'ār orxo.
64. nerē xuxarxiṇ orondo jahā xuxarhan'in dēre.
65. nəxər nəxərtē tuhatai,
nəxədəhən xalādahanda tuhatai.
66. noxoi tūza bolxo ygei,
nojoʃo zargulza bolxo ygei.
67. yxerər jabaxadā jabaganhan nege zā dēre,
yjetenhan halaxadā yxeheṇhan nege zā dēre.
68. ykke tərxe xojor ɔdər hən'i xojorto,
ygeirexe bajazarxa xojor ɔbəl nazar xojorto.
69. ykke tərxe xojor arʃam taltai,
ɔbəl nazar xojor dər'i taltai.
70. ygeitei xȳnde gasalaṇ olon,
ən'ʃən xȳnde nojon olon.
71. ygeiteib'i geze turaza ykke ygei,
bajam geze baraza jadaxa ygei.
72. ɔgəl'itə xȳnei gar xaraza,
ɔngətə xȳnei ʃarai xaraza jabaxa berxe.
73. ɔhētə xȳn ɔr'iṇ dabānda ulzaxa,
xihāta xȳn xiraiṇ dabānda ulzaxa.
74. ɔldəxədə ɔlə azargaiṇ ʃəheṇ amtatai bolxo,
sadoxada sagān xurganai m'axan mūxai gexe.
75. ɔglē id'ixe ȳxenhan
ɔnē id'ixe ūʃxa amtatai.
76. yre ygei xȳn n'yde noiton,
yr'itei xȳn eber noiton.
77. urūzahan xȳn untaxa id'ixe xojor,
ɔdəlxe xȳn sanaxa serexe xojor.
78. yxerhan unaxada eberē d'ebsexe,
mor'inhon unaxada delē d'ebsexe.

79. ylēd geze id'ēlexe,
 əndyid geze hūxa.
80. yxehan xyn jargalantai,
 ylehan xyn'in zobolontoi.
81. urhan id'ē amtatai,
 oŋgostoi oron dulān.
82. ygede bōgdoxo ygei,
 ȳxende nelexe ygei geleī.
83. yxexe x̄ynde yge xereg ygei,
 untaxa x̄ynde uhan xereg ygei.
84. ērīn ur'in daida,
 x̄yn'i xyiten daida.
85. əndər'īgi nabtarāran dabaxa,
 ərgən'īgi nar'āran dabaxa.
86. yxer udānā medexe ygei,
 xyn tenegē medexe ygei.
87. əndər xadain oroido modo ygei,
 əlger bardam'i tarxida sese ygei.
88. yjelēd halanxār yzelsē ygei jabahan'in dēre.
89. yn'ēn bolbol yxexedē hy ordog.
90. ere xyn jəhə daxin ēdəlxə, jəhə daxin urūzaxa.
91. ēdəlxə x̄ynde yrgen xereg ygei,
 zajāta x̄ynde zargu xereg ygei.
92. yrgehan yr'ide yxin xybyd ilgā ygei,
 ədxəhan zər'də yxerei xon'inoi ilgā ygei.
93. xē n'ūrtan, tē haxultan.
94. nege hainār garbal mūjā garxa xolo,
 nege mūgār garbal hainā garxa xolo.
95. xadada xarbahān somo,
 xar'ida əgəhan yxin.
96. xar'i xar'ida bagtaxa ygei,
 xandagai semegen togōndo bagtaxa ygei.
97. xaba bagatād bardamnaxa,
 xan'šar n'imgetād targūlxa.
98. xarū bajan ygeiteihan doro,
 xartai sesen teneghan doro.
99. xabtagai tyl'ēn galai daramta,
 xadam ygei basagan gerei daramta.
100. bābaidā baixadā basagan haixan,
 bajārta baixada barān haixan.
101. xaxasaša ygei xan'i jabahan nəxərtē
 martaša ygei mū yge by xe.
102. xatanhan xailaza ujangdā orxo,
 xatūhan halaza zələndē orxo.

103. xatūda xazār,
nomgondo nogto.
104. xədəhe oјoxo sanānai,
xybŷtei bolxo zajānai.
105. xŷnei mū xŷ dairaxa,
mor'noi mū modo dairaxa.
106. tul'ixadā bē bolxo,
turxadā јorō bolxo.
107. xēşe ygei xebteze ɔxɔ gelei.
108. xurдан/i homo xysexe,
xudal'i yneɔ xysexe.
109. xursa n'ydetenhan xilar tŷxe gardag,
xurдан xeletenhan xelexei tŷxe gardag.
110. xoişō xarahān gazarşa,
xozomxijō hanahan sesen.
111. xōlomsor xyn togōndō gam,
xozogo xyn malgaidā gam.
112. xormoiɔ ulān'i by xara,
xotoiɔ ulān'i xara!
113. xulagai bar'ibal olon dēre,
xojor bar'ibal oron dēre.
114. xegşen xyn zomogol tŷxe,
xegşen noxoi gazar şinşexe.
115. xaşan mor'indo gazar xolo,
xarū emede nexer xolo.
116. xutaga yzŷrte xursa,
xul'i xizagārta xursa.
117. xalaxaitai gazarta xel n'ysegen jabaxa berxe,
xartai xŷnēr yge sol'ixo berxe.
118. xojor xyn xolo-şi bolbol zolgoldoxo,
xojor modon oiro-şi bolbol zolgoldoxo ygei.
119. xudal'şa xyn ama aldaxa,
xulūşa xyn dōgūr xaraxa.
120. xyn bolbol tenegē medexe ygei,
temēn bolbol gonogorō medexe ygei.
121. xŷnei mūja xyr'mexse medexe,
ērīngē mūja yxeter medexe ygei.
122. xyn bolxo xebşergejēs,
xelēg bolxo unaganās.
123. xelexe boloşo ygei xetīn jabadal,
xemzeze boloşo ygei orşolongīn dalai.
124. xarā ygei nyxe geşxexe,
medē ygei xor id'ixe.
125. xon'inoi oimogson uhāja şono dol'ōdog gelei.

126. x̄yn'i xelehaṇ bejedē,
xē bar'ihan n'ūrtā.
127. xobdog xer'ē xojor zyxel'ihan gēgdebe.
128. targū xaraṇxār tarxi xaraxa.
129. dārza jabaṇxār dāza jadahan'in dēre.
130. xatāhaṇ tēmər'i yr'ixe berxe,
xan'ilahaṇ nēxərhaṇ halaxa berxe.
131. xorto daisaṇ xolo beše,
xot'ogojō bejehaṇ by salga.
132. oro ygei baigād
on'igor geze golō.
133. nojon šin'i d̄ymedē,
bajaṇ šin'i xorēdō.
134. xer̄yr̄še xyn noxoi mete,
xenteg xyn x̄irē mete.
135. amandā ā ygei,
xelendē xē ygei.
136. un'šaxa nom ygei,
udxaxa em ygei.
137. emšīṇ xūšan'in haṇ,
zurxaišīṇ šinen haṇ.
138. esehaṇ mor'indo m'inā xynde.
139. esegīṇ xyb̄yd el'igendē,
bābain xyb̄yd barandā.
140. xazagar xur'aixa xadam orxo.
141. uṅgaragta gurban šaltag.
142. n'ūtarā n'urgār dūldaxa,
xabšatar xabahār dūldaxa.

2. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамташалова

1. gazar doro xyr xyr gene,
gansa modon jodor jodor gene (herbē, byl̄yr).
2. šir šir dūtai,
šingis xānai bul'zūxai,
arbaṇ xojor xel'itei,
aṇ bēṇ zaxatai,
altaṇ mēṅgēṇ gorjotoi (šās).
3. xyrei xyrei xyreilē,
xyreṇ azarga jorōlō (šyden xelen xojor).
4. johotīṇ ur'ai
jondon gatahaṇ (zula).

5. orbōxon'i xonzōho urbūl'za jadā (n'ydȳr).
6. xoton'in uitaŋ,
xon'in'in olon,
xusan mērgedeg (n'ydȳr).
7. galbaŋ gazar dol'ōgō (xyrze).
8. gar gar bar'ilsā,
gatahaŋ xōloi şaxalsā,
mēr mērē mēşxelsē,
mēngēŋ xōloi şaxalsā (degeldē xuşū gērxe).
9. en tende geşxedeltei
em bēber bejetei (baxa).
10. ham-dl'i had'irag
hara-dl'i tēxerēŋ (tergen'i mēr).
11. doxolon sorōxīŋ
dubū toirō (nōho ērxe),
12. dubū toirōd
dolōŋ nyxen (n'yden, xamar, şexen, aman).
13. xormojōr dȳren şagai-sō xojor haxatai (hara naraŋ xojor).
14. şī terēxēr oşōroi,
b'i enēxēr oşoxob,
tēzb'īŋ gazā zolgoldoxobd'i (behe behelxe).
15. ende şabşahaŋ şabşadahaŋ xānda xyrene (b'işeg).
16. axa dȳ xojor ur'ildād
axan dȳjē xysē ygei (dērbēŋ mērtēi tergen).
17. xān'i xajahaŋ argamzīgi
yxeterē ebxeze şadaxa ygei (xargui).
18. ten'jerhaŋ tebene han'zā (temēn'i hȳl).
19. xēndei-sō xēxē şono (xui-sōxī xutaga).

3. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

naimaŋxaŋ gasūtai şargajā
nazartā xēlxē yei gasalaŋ-dā,
nādaza jabahaŋ nēxēdērē
nahandā jabaxa yei gasalaŋ-dā.

ēndērxēŋ mērtēi tergejē
ēbēldē xēlxē yei gasalaŋ-dā,
yjelze jabahaŋ nēxēdērē
yjedē jabaxa yei gasalaŋ-dā.

2

bulxaṇ xanḡai togōnū
 busalxuigīn' xyl'ējī,
 būral sagāṇ ɔbɔgɔdɔ
 zugāl-xuigīn' šagnajīl
 taban tamagain togōnū
 tataxuigīn' xyl'ējī,
 tarxi sagāṇ ɔbɔgɔdɔ,
 zugāl-xuigīn' šagnajī.

3

xonḡorō xurdandā mexelylze
 xonxorxoi gešxylen aldalaib,
 xol'šorxon zalūdā mexelylze
 xobolon xelȳlen aldalaib.
 enḡelē xurdanda mexelylze
 enḡ'ijē gešxylen aldalaib,
 id'ir zalūdā mexelylze
 eldebēr xelȳlen aldalaib.
 xanḡalā xurdanda mexelylze
 xargui gešxylen aldalaib,
 xol'šor zalūdā mexelylze
 xobolon xelȳlen aldalaib.

4

agūlāṇ ɔndɔr dabānda
 uldabaltai-dā unagan,
 uta xolo xarguida
 ujarbaltai-dā nɔxɔrn'i.
 šilēṇ ɔndɔr dabānda
 šišerbeltei-dā mor'imn'i,
 šixe xolo xarguida
 šibšegdebeltei-dā nɔxɔrn'i.

5

malagārtā bodōd xarxadamn'i
 men'i daida beše-dā,
 martaza jabahan'im hanūlxa
 manai izī beše-dā.
 ɔḡlɔdɔ bodōd xarxadamn'i
 ɔrēṇ daida beše-dā,
 ɔldɔzɔ jabahan'im sadxāxa
 ɔrēṇ izī beše-dā.

6

xada dēre urgaxa
 xasūraṇ jamar jambataib,
 xadalaṇ dēre ətəlxə
 axam jamar jargaltaib?
 ɔndər dēre urgaxa
 ɔʃəhən jamar jambataib,
 ətəg dēre ətəlxə
 axam jamar jargaltaib?

7

gunaṇ gunaṇ nahandā
 gulamtajā toirōd galūr'ijā,
 guṣa dəʃə nahandā
 habajā toirōd galūr'ijāl
 dənən dənən nahandā
 dəl'ijē toirōd galūr'ijā,
 dəʃə guṣa nahandā
 habajā toirōd galūr'ijāl
 buxain xybȳn tugālār
 bŭlgajā xeze jidxȳlejē,
 burxaṇ zajāʃa xybȳdər
 būsajā xarŭlza hūjī-dāl
 azargain xybȳn n'ilxanda
 anzahujā xəlozə jidxȳlejē,
 axal zajāʃa xybȳdər
 alagajā xarŭlza hūjī-dāl
 tylehen galai tȳxe b'ī —
 t'əmər saxūr xojor xejīm,
 tēmən zonoī tȳxe b'ī —
 tərə johō xojor xejīm.
 udxalhan galai udxa b'ī —
 ūla saxūr xojor xejīm,
 olon zonoī tȳxe b'ī —
 exe sagān tərə xejīm.
 barbagain ʃenēn baixadamnai
 bābai jȳnər senteib-dā?
 basa mənē hanaxadamnai
 igəd jabaxīmnai yrgəl baina.
 erxən ʃenēn baixadamnai
 izī jȳnər senteib-dā?
 egē mənē hanaxadamnai
 igəd jabaxīmnai yrgəl baina.

naimaṇ xalxai zadarza
 nalgai nazar bolōd baina,
 naimaṇ xar'i xolbozo
 nair tere bolozo baṇa.
 dolōṇ xalxai zadarza
 dūrma nazar bolōd baina,
 dolōṇ xar'i xolbozo
 dūrma tere bolōd baina.
 baṛūnā xargui haixaṣāza
 barzagar baxana bodxolaibd'i,
 bābajā xoimor haixaṣāza
 bar'ūrtai haba baigūllaibd'i.
 ezeneil xargui haixaṣāza
 er'ēṇ baxana bodxolaibd'i,
 ib'ijē xoimor haixaṣāza
 ed'xemel xerəṅge baigūllaibd'i.

8

xəxəl zailain boinogohan
 xələgei jolō bed'irjī-dā!
 xəndei jalgain exinhan
 xerəṅgīn byl̄r manajī-dā!
 alag zailain boinogohan
 agtain jolō bed'irjī-dā!
 ara jalgain exinhan
 ārsain byl̄r bed'irjī-dā!
 ara jalgain exinde
 abain şūjān tende xejīm,
 arxital ailai xoimorto
 ebəgədei şūjān tende xejīm!
 xəndei jalgain exinde
 xosəgei şūjān tende xejīm,
 xerəṅgetəl ailai xoimorto
 xəgşədei şūjān tende xejīm.
 xurumxān'i sahan xejīm,
 xurmag tulumār sahan xejīm,
 haxul'imnai sahan xejīm
 hādag zumār sahan xejīm.

9

gunaxanā hurgaxajā
 gurbalzajā zaidajā,
 guntaxanā hurgaxajā
 hādag nomo beldexejē!

şydelxejē hurgaxajā
 şoder nogto zaidajā,
 şydenğyjē hurgaxajā
 xurmag nomo beldexejē!

zyrxeşşexen xōlobşojō
 zȳze baigād xaraijī,
 zyrxen-sōxi hanājā
 tālsaza baigād zugālajī!

harbalzaxan xōlobşojō
 haixaşāza zȳjībd'i,
 hanān zyrxen xojorō
 tālsaza baigād zugālajī!

sēl dalain ojōrhan
 seber mēlei bed'irjī-dā,
 sēze uxān xojorhan
 seber zugā bed'irjī-dā!

uhan dalain ojōrhan
 uran mēlei bed'irjī,
 uxān zyrxen xojorhan
 ur'imtai zugā bed'irjī!

10

xadain sāna donğodō,
 xara xexēi donğodō,
 xamag zon'in donğodō,
 komūn tēşē donğodō.

bōr'in sāna donğodō,
 boro xexēi donğodō,
 bultan zon'in donğodō,
 komūn tēşē donğodō.

11

xarajād urdagşa barguzan
 xada agūlahan exitei,
 xamtīn saixan xūl'i
 Xārī Mārksahan zābartai.

tyrgeñ sagān barguzan
 tēmēr bōlonhan exitei,
 tegşin sēlōtei xaman'izām
 L'en'in bağşahan exitei.

12

baraṇ xadainṇ modōrō
 basa surgūl'i bar'ibabd'i,
 batalsanṇ saixanṇ xūl'imnai
 bargazār porxōd asrūlba.

urda xadainṇ modōrō
 uranṇ surgūl'i bar'iba,
 ulāṇ saixanṇ xūl'imnai
 usār porxōdō asrūlba.

13

emn'ig emn'ig mor'ijō
 emēlēr saitar surgajī,
 ene zalū bejē
 erdemēr saitar surgajī!

begseger begseger mor'ijō
 berxēr saitar surgajī,
 бага ene nasajā
 beṣegēr saitar surgajī!

14

jorō mor'inoi garxada
 jolō bar'ixa xeregtei,
 japōṇ xūl'inṇ jirxede
 saldād bolxo xeregtei.

xatar mor'inoi garxada
 xazār bar'ixa xeregtei,
 xagāṇ xūl'inṇ jirxede
 xamand'ir bolxo xeregtei.

15

xadainṇ dēgȳr bembergē,
 xarāsgai ṣubūṇ bembergē,
 xarxadam daida xolo baina,
 xar'zal xezē xyrxe beleib?

bōr'inṇ dēgȳr bembergē
 bol'zomor ṣubūṇ bembergē,
 bodxodom daida xolo baina,
 busazal xezē xyrxe beleib?

16

boro xal'ūn xulgana
 bulanḡa toir'ōd bemberḡē,
 bōṣṣi gyzētei xulāḡ
 bol'ṣow'igto xaṣulād bemberḡē.

xara xal'ūn xulgana
 xajāḡa toir'ōd bemberḡē,
 xaba gyzētei xulāḡ
 xaman'ista xaṣulād bemberḡē.

Записи А. М. Хамташалова

17

xoito bargazanā mōrīsēje
 xursaxan taxārā seserylejī,
 xol'ṣor zalagū nōxōdyd'i
 xomsomōlūn surgul'ār sexelzylejī!

seber bargazanā mōrīsēje
 ṣirem taxārā seserylejī,
 ṣinelsen zalagū nōxōdyd'i
 seregei surgul'ār sexelzylejī!

aral dalain mōrīsēje
 arātai taxārā seserylejī,
 al'ā zalagū nōxōdyd'i
 azalūn surgul'ār sexelzylejī!

xara dalain mōrīsēje
 xadamal taxārā seserylejī,
 xamtaragsan zalagū nōxōdyd'i
 xabal'ērūn surgul'ār sexelzylejī!

18

urguitai sesegtei-lā gazarīja
 urbūlan xaxalsan trāgtar,
 urdan'il m'ixulain ṣirētije
 urbūlan daragsan ulagān sereg!

sesegtei-lā urguitai-lā gazarīja
 seberlen xaxalsan trāgtar,
 ṣirēte m'ixulain zasaja
 ṣīdxen daragsan ulagān sereg!

19

alaglanḁxanḁ xaragdana
 al'imās zimestei agūla,
 agtanōm zor'igō bar'iza
 aza bed'i zargajī!

senḁxerlenḁxenḁ xaragdana
 seseg namṣastai agūla,
 ṣinel zor'igō bar'iza
 senḁgelsenḁ bed'iner zargajī!

20

enḁgīnḁ sesegēr byrxegylsenḁ,
 urdās toxoitoi ydel mēr'inḁ,
 olonḁ man'ija gegērylsenḁ
 ulagānḁ namīnḁ surgul'i!

ṣaral sesegēr byrxegylsenḁ
 sānās toxotoi yde mēr'inḁ,
 samagūnḁ magūja gegērylsenḁ
 sovēd namīnḁ surgul'i!

21

ṣerṣy xēbētei bēleigē
 ṣitīngē turada martalaib'i,
 sel'gēlenḁ dol'jolonḁ sel'īngel ṣi
 ṣilbetijim soxōd ṣiṣerylēl ṣi.

xal'ūnḁ xēbētei bēleigē
 xar'b'inā turada martalaib'i,
 xal'ūranḁ dol'jolonḁ sel'īngel ṣi
 xart'itijim soxōd ṣiṣerylēl ṣi.

22

m'itīm'inḁ golō tapanulxa
 melzētei zērdīm tyrṣe,
 mend'imn'i xyrgērei,
 met'i solxōb egṣzeb!

zazīnḁ golōr tapanulxa
 zagaltai zērdīm tyrṣe,
 zaḁulāṣīm xyrgērei,
 zadarxai solxōb egṣzeb.

23

xaralād baigša dalaida
 xaṣā xaiba haixaṇ,
 xar'ida oṣōd baixada
 axa bergen haixaṇ.

uhaṇ jixe dalaida
 oṅgoso xaiba haixaṇ,
 uragtā egēd baixada
 bābai izī haixaṇ.

24

xəxə nogōṇ urgaza
 xərəṅgədə nemertei,
 xybūd basagad ədəzə
 xəgşən xūdte nemertei.

altan delxei delgerze
 adahan malda nemertei,
 aṣa guṣa nemeze
 xəgşən əbəgədtə nemertei.

Записи Л. Ч. Гомбоина

25

tyb'īṇ xaranxī gerelt̃ylxe
 təxər'ēṇ ṣara naran-dā,
 tyidxer munxagīm gegēr̃ylxe
 tēbīṇ jāmaṇ narkomprōs!

delxeiṇ xaranxuigi gerelt̃ylxe
 delger ṣara naran-dā,
 demei munxagīm gegēr̃ylxe
 dēde jāmaṇ narkomprōs!

26

boro dal'itai ṣubūnda
 bōr'i geze baidag-gyei,
 bol'šov'īg bolson manaida
 burxaṇ geze baidag-gyei.

xara dal'itai ṣubūnda
 xada geze baidag-gyei,
 xomsomōl bolson manaida
 xagāṇ geze baidag-gyei.

27

agarīn oroјōr dongodogšo
 altan zigyrte saraṇ xəxəi
 ajalgain saixanār egeşegl̄ylze,
 agūlain oroјōr zedelḡylne.
 amarār tørsən oron n'utag
 aldar'īn' sanagdād gun'igl̄ulna.
 sendenei oroјōr dongodogšo
 sesegl'ig zigyrte saraṇ xəxəi
 sengel'ig saixanār egeşegl̄ylze
 şilein oroјōr zedelḡylne.
 sengelērē ədəgsən oron n'utag
 sed'xəldem sanagdād gun'igl̄ulna
 zendenei oroјōr dongodogšo
 zembege zigyrte saraṇ xəxəi
 zabxalan saixanār egeşegl̄ylze
 zalgain oroјōr zedelḡylne.
 zargalār ədəgsən oron n'utag
 zuram'īn' sanagdād gun'igl̄ulna.

28

xaraxan seme sert̄ȳjē
 xazagā surgūl'ida əmd̄orei,
 xairatai saixan sanājā
 xarandāsār beşəd əgsəlḡorei!
 sagān seme sert̄ȳjē
 saldādā surgūl'ida əmd̄orei,
 saixan seber sanājā
 sārhundā beşəd əgsəlḡoreil

29

xalūn şanga naranda
 xadain oroi ser̄ȳxen,
 xamag olon porl'itārta
 xaman'is baidal zoxidxon.
 ulān şanga naranda
 əndērīn oroi ser̄ȳxen,
 ərgən olon porl'itārta
 əsədīn xūl'i zoxidxon.

30

əngīn sesegēr byrxēsən
 ərgən toxoitoi n'utagnai,

yjīn b'idn'ī xymyzylsen
yndesen sojol'īn surgul'il

xal'ūrxaṇ. sesegēr byrxēsen
xabtagai toxoitoi n'utagnai,
xamagīn b'idn'ī xymyzylsen
xomon'īs jasonoi surgul'il

31

sasanai orxo jagūnās?
sagān dalain mananāsa.
sasal'izam bolxo jagūnas?
sav'ēd ulasūn zuramāsa.

borōnoi orxo jagūnās?
bulagail xyiten usanāsa.
bultārāl xamtarxa jagūnās?
bol'šov'īg namīn zuramāsa.

32

bōr'īn dēgȳr xarguilta
bulagan jāgā gojoxon,
bultanai dunda nerelylxe
Byl'ȳxer jāgā gojoxon!

xadain dēgȳr xarguilta
xal'ūn jāgā gojoxon,
xamagai dunda nerelylxe
xomūna jāgā gojoxon!

33

xadajā xēndelēn xaxalxa
xara mor'inoi zadāša,
xamag zojō daxulxa
xomsomōl xul'īn zadāša.

bōr'ijō xēndelēn xaxalxa
boro mor'inoi zadāša,
bultan zojō daxulxa
bol'šov'īg xul'īn zadāša.

34

barūnhaṇ tarāgtar asarza
baisajā ermeje tegşelnā-jū,
barguzaṇ bultārā eblerze
batalmār sasal'izam baigūlnā-jū.

ydehaṇ tarāgtar asarza
 ɔnderē ermeje tegşelnā-jū,
 ɔrgəṇ barguzaṇ xamtarza
 yjelmēr sasal'izam baigūlnā-jū.

35

baigal dalaidā xyndetei
 barguzaṇ mərnei usaṇ saixaṇ,
 baixal zondō xyndetei
 bagşa Lēn'inei nomlol saixaṇ.
 xara dalaidā xyndetei
 xabtagai barguzanaṇ usaṇ saixaṇ,
 xamag zondō xyndetei
 komon'is Lēn'inei nomlol saixaṇ.

36

bōr'in bōr'in tar'āg'i
 butalza eṣilbe tarāgtarnai,
 burū gyzētei xulāg'i
 buta soṣibo xomon'isnai.
 xadain xadain tar'āg'i
 xaxalza eṣilbe tarāgtarnai,
 xadūşxi gyzētei xulāg'i
 xaxa soṣibo xomon'isnai.

37

arbaṇ xojoṛ zilē axalaṇ baidag
 ama sagāṇ xulgana negen zil.
 eber şixen xojoṛō hezeren baidag
 ezendē xairatai yxer negen zil.
 xoṇxorxoṇ gazarā xoṣirzūlaṇ baidag
 xolbō turūtai xoṇ'in negen zil.
 xolo gazar'i oirtūlaṇ baidag
 xobxogor turūtai moṛ'in negen zil.
 delexei dēgŷr debşŷlen baidag
 derseger şixetei tūlai negen zil.
 xorto daisan'i xolodxoṇ baidag
 xoṇ-xoṇ dūtai noxoi negen zil.
 gazarai xerhije oṅgilon baidag
 gal'magar şixetei gaxai negen zil.¹

Перечень годов двенадцатилетнего цикла здесь неполон.

4. СТИХОТВОРЕНИЯ

*Записи Н. Н. Поппе**Сочин. Зандара Баторова*

malin baidal saizarulxa tus
 in'edei guilta.
 bur'ad monᡔgoloᡑ r'ispᡑbl'igᡑn
 barguzanaᡑ aimagᡑn, derēn'i somon'i
 bygdᡑn ᡑuxalgān'i urda
 xelexe yge men'i:
 zei nexedl
 b'i bolbol odō naiman nasatai b'i,
 yzexe gexede yzebeb'i,
 yn'ēn beje men'i etelxe bolobo.
 xaraxa gexede xaraba b'i,
 xara n'yde men'i soxordoxo bolobo.
 ime sagᡑn jirxās urda
 yneᡑ ygejē xelexemn'i-le.
 ebeged hamagad dūlita!
 xyndete ygejē xelexemn'i-le.
 xybyd basagad medite!
 tugal jabᡑat'jā xelxādla
 tobᡑotoi sainār hanan ygei b i.
 burū jabaxadā
 bozūrza nege jixe jadāhan b'i.
 xaᡑar'ig jabaxadā
 xamūrza nege jixe jadāhan b i.
 gunzan jabaxadā
 gujā xoldəzə nege jixe jadāhan b'i.
 dənzən jabaxadā
 dərbə hartai tugal orxizo
 nege jixe jadāhan b'i.
 ene jᡑn-dērhan
 ize jixe jadābᡑ gexede,
 ezemnai alga geze medxe-yei,
 arxi xārta xedēg-im.
 izi manai mal geze medxe-yei,
 mān'i un'ᡑād hūdag-im.
 art'el xomūnda orī gexede
 aman ygērē sadād hūxa-im,

xomūn xolxōzdo orī gexede
 xōhon ygērē sadād hūxa-im.
 hon'in beşeg un'şagtui gexede
 hoxor xym b'i gedeg-im,
 sogol'itoi nomō un'şaxadā
 gegēn bolōd hūdāg-im.
 dulān xotondo bailgadag-yei-jim,
 durtai ebēhēmnai egēdēg-yei-jim,
 asa ebēhē ɔxədē
 arba daxin xarādāg-im,
 ajaga hyijimn'i abaxadā
 altan amajā aṅgaidag-yei-jim,
 alagšan alagšan geldēd-le
 arban xabahaigim atuitar soxidog-im.
 xuāgšan xuāgšan geldēd-le
 xor'in xabahaigimn'i xuxartaran soxidog-im.
 ebēlei tyrgen xyitende
 ɔlɔ xōlo ygeigēr
 ɔnzən xonon orxidog-im.
 ylemze jixe jadadag b'i.
 sag xyiten ebəl bolonol-dā,
 sahan jixēr unanal-dā,
 sebden xyitende belşexedemn'i
 segedeger xyiten arga-yei-le.
 sen bəm bolomo
 segedeger xyiten gəşəhēje zazalxa gexede
 şydemn'i xadā jaṅg'indag,
 şylehemn'i xadā gorzoidog,
 xəxəmn'i xadā xəldədēg,
 xəln'i xadā toxidog
 jag'ir in'ēn xānamş'geze
 jard jard xarāgād,
 orxo narnai urd tēxene
 oruitoi ebēhēje xajaza egəd
 xyr'jē-osō orūlxadā
 xojor xəlē togşodog-im,
 xojor n'ydīm joborōd
 emderxei xyr'jē ydīgi
 xaxarxai darn'isnūdār xəşəd,
 xərxəger xyiten xoton'i ydende
 xərhen argāşa togşo sogōlōd,
 sem bəm orjūlhan
 segdeger xyiten xoton-sō
 şixenhēmn'i xətelzə orōd,

øberīmn'i jaŋg'intar
 erēn dēhēr ujād-la,
 xojor jilei ugāldā-yei
 xoŋxogor modon hūlgajā
 xoŋ xyn n'iŋsehēr
 sebdeg xyitende xəldəzə
 sertei jartai xəxījīmn'i
 ŋaŋga ŋaŋgār tataxadan
 sagān jahamn'i jir jirgedeg
 sam'i bejemn'i tataldan ebxerelden baidag-lā.
 jāxaŋ argajā bol'ōd-lo
 jandarxa ondorxo boldog b'i.
 jajar in'ēn jīnde xōhorōb-ŋi
 jāxa-rag-ygejēr soxōd-lo,
 jāraltaigār gertē ordog.
 xotonō baidal xelē xadamn'i
 xojor arŋam ŋebxe b'i ābza.
 orxodō ondogod geze ordog b'i,
 garxadā gadagad geze gardag b'i.
 in'ēn in'ēn gelsedegel-tā,
 erxe səlē ygeigēr
 ime baidalda baidagald'i.
 xaragŋan xaragŋan geldegel-tā
 xarādag soxīdogō hananābza-tā.
 ene baigŋa zon-sō
 enērē xudlār xelehen'īmn'i
 ilanġuijā mededeg
 izīnīd basagad melzexe ygeibza-tā.
 xarād baigtui-dā namaija!
 xarādag zonoī n'ūr
 ulaigŋāb ygeigŋāb?
 sexe namaija xarād baigtui-dā!
 ŋirēdeg zonoī n'ūr
 ulaigŋāb ygeigŋāb?
 ŋime haitai xōl egē xadatnai
 sī taragār dutāxa ygei b'i.
 talxa tar'āgār tezēgē xadatnai
 tarag zōxeijēr dutāxa ygei b'i.
 art'il xomūnda orō xadā
 aŋgl'īn egīlterhan dutaxa ygeihamb'i,
 xomūna xolxōzdo orō xadā
 xolmgōrsko egīlterhan dutaxa ygeihamb'i.
 alad sāŋin zaŋūlza
 agarnōm emŋenerīg asaragtui!

b'ir'i sāṣin zaḫūlza
 b'it'irnār emṣenerīg asaragtui!
 ygeitei adūja ɔrgədɔg
 ɔnṣɔn xenzēje tɔdxɔdɔg
 in'əd b'id'iner gēṣel'd'i baina.
 ene tɔdyigēr dýreg-dā!
 eldeb mūjītnai gargaza,
 erelte nexeber'i xē xadā
 erspýbl'igtatnai xyrter xelxe b'i.
 xozomxijō xeleterē xyl'ēgī-dā,
 xojor xonog xelexe b'i.
 sāṣin xelexejē bol'ōb.
 sexe gemtei n'ūr'ītnai bar'ād-la
 sýdei zurgānda xyrgexe b'i.
 ene baigṣa tānar
 ene guiltimn'i dýrgexīn tulda
 ered togtōmzo gargād
 enēn dērhan xoiṣo
 erdemīn johōr tezēgīt!
 xaiṣan gexehan gēbte-dā!
 xaṣagdaxa jadaxa sagā xyrxede
 xara n'ydenō nol'boho
 duhān duhān baiza
 xairata zyrxenei uidxar gun'ig
 xýrgen xyrgen baiza xelenebd'i.
 ɔtɔr tyrgen abarīt-tā!
 ɔbɔlei hən'īn uta berxe baina.
 ýrei saixīn xolo berxe baina.
 yrge xelexejē xabṣadag b'i,
 ɔjɔdxɔ sagtā xyrdeg b'i,
 yre tugalā xairaldag b'i.
 zei in'əd bygedīn zargal
 bata orṣotogai!
 garnūdā tab'igṣad:
 bydýn dambīn jōtogor xyregṣen,
 doxolon sodnomoī dēmeger xaragṣan,
 dyl'ē zamsīn bōd ulāgṣan,
 begtɔgɔr gombīn byxyi in'ēdei tɔlɔlɔgṣɔ
 hindagar er'ēgṣen.

5. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

D u r d a l g a.

zaxaiṇ zaxaiṇ modon'i
 zagdahanṇaxaṇ baixada,
 zagal hāral bugaiṇ
 inzaganṇaxaṇ baixada,
 hyn' şara dalaiṇ
 sal'im şalbāg baixada,
 hymer jixe agūlaiṇ
 boldog bōr'i baixada,
 xūṣaṇ jixe daidamnai
 xudansa xūrai xojor belei,
 uzūr jixe daidamnai
 oṇno zylxe xojor b'i.
 xuhanṇaxan'im xyr'ētei
 xudar baigal xojor belei,
 uhanṇaxan'im xyr'ētei
 oṭxoṇ ūla xojor belēi.
 t̃yxei xelēr durdā ygeib,
 tēmōṇ udxār durdanam,
 m'ixanṇ xelēr durdā ygeib,
 m'iṇganṇ udxār durdanam.
 b'iṣeṇ sagāṇ tūlajā
 jīmēren bunṣūlajā,
 berte xexē ṣonojō
 xetelēren bunṣūlajā!
 geṣehyte hor'b'ijō
 bar'i gehenṇ joho belei,
 gerel gerel gazarta
 geṣxe gehenṇ joho belei.
 xolbō jalgaiṇ oroido
 xono gehenṇ joho belei,
 xolbogoto hor'b'ijō
 bar'i gehenṇ joho belei.
 ogtorgojō burxaṣa
 ursa gerte ur'ijībd'i,
 tēngerjē burxaṣa
 terme gerte ur'ijībd'i!

olon bygede zon'i
 guld'in suglan baixada
 obor munxan ulāšīn
 ul'in saxin baixada...

oŋgon orbo:

bulgan nerete
 buga bejete
 xen b'ibd'i belei.

bē:

soloim jixe songōldo,
 nerim jixe neršyde,
 odō jū hain nerejē xelxemn'im-dāl

zon:

izi bābain nerelehen nere
 xeleze egəhai-ta.

bē:

əbəgen'i basagan xuāgšan geze,
 zā teb'i galg'ilaib.
 tēng'irte zajātai
 texe man'xi xojor belei.
 ylgen teb'ide zajātai
 yl̄xei gorgi xojor belei,
 yl̄xejē yner bajan bolgoxob,
 gorgijō gol taha orxixob.
 texe man'xi xojordā jāxamn'im?
 tuxa ajārā bolnābdā.
 mūjā mundū xyb̄yše
 tuxa ajārā bolnābdā.

2

Xəxə mor'ito.

(abazain oŋgon).

xəxə mən̄xən tēng'irlēr
 xəndəldəzə nādalaib,
 xara mən̄xən tēng'irlēr
 xaršā bar'iza nādalaib.
 abazaimn'i arbaŋgūd,
 naitimn'i naimaŋgūd,
 xara erēn jašalār
 xaršā bar'iza nādalaib.
 xyren erēn tēnger'igi
 xȳn̄xen̄leze nādalaib.
 abazain xyb̄ȳn̄ sogdōxor b'i.

3

M a n z a l a i.

(galzūd jahan'i oṅgoṅ).

naraṅ dōgūr şurgagşa
 namtar şara manzalaib,
 haraṅ dōgūr şurgagşa
 haixaṅ şara manzalaib.
 ulūtjā jadaza
 ulāṅ şulū t'eberleib,
 xabatajā jadaza
 xara şulū t'eberleib.
 xēr dunda xebteze,
 tal dunda taṅgailaib.

4

D a r x a t a x i x a.

xəxədei mergen
 xəltei tyrgen galzū,
 xara xur'igaṅ daxajā
 nemerze nādahan,
 xataṅ tēmər dəşəjē
 xatālgīn' tan'ihan,
 boro xur'igaṅ daxajā
 nemerze nādahan,
 bolod tēmər dəşəjē
 busalgīn' tan'ihan,
 xərxīm jixe ezen
 xyṅger jixe ezen belei,
 xahīm jixe ezīm
 xanḡir jixe xataṅ belei.
 guşan ulāṅ susalā
 m'ināşal'za nādahan,
 gurban ulāṅ şulūḡār
 tulga bar'iza hūr'ilhan,
 gal'i xāṅ m'irūzanār
 udxā bar'iza hūr'ilhan,
 dēşedē bolxodō
 gyzer būmal tənḡerēr
 darxan xara maxagala bar'it!

5

Gal ta x i x a.

galxan'i gulamta,
 zolxon'i zajāša,
 šaral'zanā šatāhaṇ,
 borol'zonō butalhaṇ,
 teṇger'īṇ tēl'i xybȳṇ beleiš,
 ogtorgīṇ ūgaṇ xybȳṇ beleiš!
 susalxan'i dertei,
 yneheṇxen'i debt'ixertei,
 xybȳlxejē jadaza
 ūgaṇ xybȳ xybȳlleib,
 šibegšexen barlug
 šibēdeheṇ xataṇ belei,
 šaralzaxaṇ xataṇ belei,
 borolzoxon ebegon belei!
 alzamaijīm abxa-gyš,
 altaṇ xurabšīm abxa-gyš?
 ai xon'īm xurui-ta!
 barūgārā hūgša
 baṇaṇ ulāṇ xybȳdn'i,
 zȳgērē hūgša
 zylxen ulāṇ ber'idn'i,
 ai xon'īm xurui-ta!
 xuhaṇxaṇ modōrō
 saṅirga matabū-ta?
 xurganā arhār
 elgebšejē beldebȳ-ta?
 alag mor'i unūlxūš,
 altaṇ degel ɔmedxȳlxȳš?
 xarāša ezide xarālgaxa ygeibš,
 xara noxoido zūlgaxa ygeibš,
 ɔreme zōxei id'ȳlxe ygeibš,
 ai xon'i xurui-ta!

6

Na i g ū r.

tȳṇxeṇhaṇ mordolaib,
 tērīṇ zaṅgār mordolaib,
 alairhaṇ mordolaib,
 aṅīṇ zaṅgār mordolaib!

xoito ezīn jorodo
 xor'in dolō xonolaib,
 xon'in'i xotondo xonolaib!
 xongor şara n'ydemn'i
 an'in xaraṇ xebte'leib,
 xara sōxor bulādār
 heb'ilseze nādalaib!
 dalai lamīn dasanda
 damzūrāran orlaib,
 gegēn lamīn dasanda
 geşxŷrēren orlaib!
 şistei lama jirlei,
 şixe xoişo tūlai,
 abatai lama jirlei,
 ara tēşen tūlai.
 xara bōbor malagajā
 xarāsada elgeleib,
 ulān sōxor bulādār
 ugtalsaza nādalaib!
 xexē seseg urgaza,
 xerəngelze tar'ilaib!
 abajā jixede
 al'b'in şargār gyilgeleib,
 şizerei jixede
 şixe xoişō gyilgeleib.
 xerəngērē xeləngelē
 xexē sesegēr tar'ilaib,
 zajānā jixede
 naigūr zajān gyleleib.

7

О живление доспехов.

xesimn'i nojoṇ
 xenger sagān nojoṇ,
 hor'b'imn'i nojoṇ
 hoilongo sagān bē,
 orgoimn'i nojoṇ
 oḵirmo jixe tenger'il

Записи Л. Ч. Гомбоина

8

Garbal.

ха᠋ᠭᠤ ᠤᠯᠠᠢᠨ
 хата᠋ᠨ jodō,
 өндөр ᠤᠯᠠᠢᠨ
 үнᠡᠨ jodō,
 бузар baixī selmēxe,
 буртаг baixī ar'ūtakka,
 осхī baixī
 оронһон selmēxe,
 делгерен байһан үлген jixe exe,
 дел'im байһан төнгир нојон.
 exe byte garbal,
 esege byte udxal
 ојор үгеi dalajār exe bar'inam,
 ојодол үгеi ogtorgōr esege bar'inam,
 хизār үгеi dalajār exe bar'inam,
 хархaг үгеi ogtorgōr esege bar'inam,
 һүн şara dalajār exe bar'inam,
 һүмер jixe agūlār esege bar'inam!
 найман алтан хыр'ētei,
 наја᠋ᠨ найман тулгатаi,
 наран jixe exije gerel bar'inam!
 јөһөн алтан хыр'ētei
 јире найман тулгатаi
 алма тырген һарай
 толон тужа bar'in dūdanam!
 үлген'i zāduhun,
 наја найман zāduhun,
 zāduhun byr'i meşxē,
 zaxain orgol'
 зал'in zalā xadā.
 барулaba — таб'in табан төнгери,
 табанһан дūdalgātai,
 таб'inһан tamalgātai.
 зylebe — дөşөн дөрбөн төнгери,
 дөрбөнһан durdalgātai,
 дөşөнһан tamalgātai.
 барулaba — јирēн хāl'in, јөһөн zerleg,
 зylebe — дөşөн тулга, дөрбөн төгөд.
 dalai toirohon

dolōn būdal nojon,
 daidī toirohon
 dərbən būdalnūd!
 barūlaba — bēgei taban,
 bəxəşylei jorgōn,
 bajandain barangūd,
 olzon'ī olongūd!
 bē jixe bəxəşyl,
 bəxə jixe texəşyl
 xara dalain xazūda
 xazan gamba nojon,
 ezen bogdo tyrgeṇ,
 ɔbədɔg xyreme haxultai,
 yl'mei xyreme zalātai,
 ara dýren zalātai,
 adxa dýren jodōtoi,
 şara dalain zaxada
 şandan şara b'işēşe
 şāzan şara burxan,
 arşam sagān xenegtei,
 alda sagān xōrtomtoi!
 dōşodō bolbo —
 dolōn zyilīn burxār udxa xehen,
 ɔdɔdɔ bolbo —
 ɔngɔ zyilīn burxār udxa garbal bar'ihan!
 zū naiman zula bar'ihan,
 tab'in naiman taḫiltai,
 oixonxai ezelhen
 yhete sagān nojon,
 ɔngɔtɔ sagān xatan!
 hɔmɔlxɔjɔ jadaza
 şulūn hɔmɔ hɔmɔlhən,
 şunxata ulān xadaija
 şurgaza hūr'ilhan!
 xybýlxejɔ jadaza
 şubūn xybý xybýlehen.
 dərbən dɔl'in dunda
 dɔnnɔzɔ hūr'ilhan,
 dɔşən ulān susalā
 m'ināşalza hūr'ilhan,
 dərbən ulān susalā
 dereleze hūr'ilhan,
 gurban dɔl'in dunda
 guşan ulān susalā m'ināşalza hūhan,

gurban ulān susalā dereleze hūr'ilhan,
 susal jixe dereten
 ynehen jixe d'ebt'ixerten,
 borolzodoi ebөгөн,
 şaralzadaï xatan,
 xebxen jixe targulhan,
 xexeren jixe bөлзөһөн,
 budān jixe talxajā debergeze hūr'ilhan,
 būragşa in'ėje ebelgendē barihan,
 xobol mөngөн jubūjā
 oroi dērē jalarulhan,
 xor'in gerlē yhije
 xoişodon xolbulhan,
 ynete mөngөн jubūjā
 yhen dērē jalarulhan,
 arban gerlē yhije
 yrgen dorō xolbohon,
 naiman tahag gujā
 namtalzulan xaraihan,
 xojor dabxar xōlobşojō
 zŷze baiza xaraihan,
 xolbō haixan sāzajā
 zŷzel baiza xaraihan,
 ynetel mөngөн xetejē
 yje dundā xang'ilā,
 nabtal mөngөн xetejē
 nādan dundā xang'ilā.

barulabal

xor'in gerelē yhije
 xor'in harai nādanda
 nadxaltulan xaraihan,
 nar'in xyrbe degelē...

barulabal

jөһөн harai nādanda
 id'ir zalū xybŷjē
 ergŷtŷlen bē dūr'ai tan'ulhan,
 arban harai nādanda
 ergŷtŷlen bē dūr'ai tan'ulhan,
 urdan' bolxodo
 ursa gerē ezelhen,
 ertede bolxodo
 enel gerē ezelze hūr'ilhan,
 xon'ō edxezo
 xөndoloiŷin xazulhan,

yxerē ədxəzə
 ybsyjīn xazūlhaṇ,
 adahajā ədxəzə
 ar'b'injīn xazūlhaṇ,
 hoxor tyrgenə dojōdoi,
 hogtū tyrgenə masandai,
 tab'i naiṃaṇ adūjā
 taiga byr'īn təhalā ygei ergylebe.
 ūtaiṇ šinēṇ xaldagatai,
 urgaiṇ šinēṇ ozogitoi,
 məngən sagāṇ xungā
 meṣxyleṇ tuṣābab,
 altan sagāṇ xungā
 aldūr'i ygei tuṣābab.

9

Oṇnīn ezi.

olojō jadaza
 oṇno zylxe xojor'i
 otolozo hūr'ilhaṇ,
 tegši jadaza
 teb'sī otolhoṇ,
 mūxan'i basaganə xuāṣāḍai,
 ylgendē xəgşelheṇ xəgşen'in
 otorşo şono omogtoi,
 uihan'i xybȳṇ zab'i,
 xəl nūrahaṇ undalba,
 xəxəi mundargaşāṇ mor'dobo.
 xudaiṇ gol'i exinhaṇ
 xūṣaṇ bābainə xoimorhaṇ mor'dobo,
 gunanə şabşahanə
 guibal sagāṇ xargajār,
 dāgan'i şabşahanə
 dardam sagāṇ xargajār,
 şiber ber'i
 şinehe zaṅg'idābd'i,
 xuṣa beri
 xuha zaṅg'idābdi,
 xērēr dȳrenə
 tərə asarābd'i,
 xehenegēr dȳrenə
 nomo hādag asarābd'i.
 ərxeṛē nara əgē gē,

ȳdērē tolo ege gē.
 tongoixō jadaza
 totogo ȳdenḡē susūlā!
 erg'ildexē jadaza
 erxin ȳdenḡē susūlā!
 naiman sēdper ūsajā
 namtalzūlan xaraihan,
 xojor arṣam ūsajā
 xolbolzūlan xaraihan,
 xara bōbor malgajā
 xarāsada elgezə hūr'ilhan,
 tebxeṣ xal'ū malgajā
 tēḡ'idē elgehən,
 zēḡē tataza hūr'ilhan,
 zergejē nemēze hūr'ilhan,
 uta nahatai bolgohon,
 udān jargaltai bolgohon,
 gal xotoimo yner xeṣegtei bolgohon,
 gazar xotoimo bajan bolgohon,
 delen haitijin delberylhen,
 delehete haitijin unulhan!
 urda xormoigīn geṣxylhen —
 exi xybynde geṣxylhen,
 yner bolgohon;
 xoito xormoigīn geṣxylhen —
 xon'i xur'iganda geṣxylhen,
 bajan bolgohon;
 tirgen dýren zēr'itei bolgohon,
 terme dýren yrtei bolgohon,
 xarṣa dýren zēr'itei bolgohon,
 jiren sagān adūn'i ezen bolgohon,
 jəhən ulān xybyḡin xətəlze hūr'ilhan,
 najan sagān adūḡin ezeleze hūr'ilhan,
 naiman ulān exīgīn xətəlze jargulhan,
 xelden' xybytei etelgehən,
 eberten' exitei etelgehən,
 alda sagān xoimorto
 arṣam sagān orondon'
 xēr'i ṣinēn xexeigīn
 xoimor dundan' delgəlgehen,
 ūtain ṣinēn umaigīn
 xylzýr dēren' delgəlgehen,
 xəxə utahār
 xyi xəbṣə tataza hūr'ilhan,

ulān utahār
 umai exē tataza hūr'ilhan,
 arātī zajāhan
 barūn urda tēng'irte
 xān sagān tēng'ir'i,
 xān sagān tēng'ir'in xybȳn
 saxilgān sagān tēng'ir'i,
 saxilgān sagān tēng'ir'in xybȳn
 zajā jixe solbon,
 zajā jixe solbonoi
 xuā jixe solbon,
 xuā jixe solbonoi xybȳn
 xurdaṇ tyrgen şaragşan,
 mundū tyrgen xybȳn,
 mūjā xara exin
 ogtorgōr dȳren
 odo meşe xarā,
 tengerēr dȳren
 telmen meşe xarūlhan!

6. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

xulai mergen axan xurga nogōn dȳxei. axajā gerlȳlxem geze xartagain
 xānai nādanda oşoxom geze gurban sara uilā. xulai mergen axan dala xyre-
 hen dar'xin zērde mor'ō toxozo egō. t'igēd nomo hādagā egō. tere mor'in
 dugşaxadā zylgīn şenēn şoroi xajā. almai sagān nūr'i erjede altan ul'āhan
 baigā. terēn'i zalāda xun şubūn sen şubūn xojor tērē. tere zarbāxaşa xybȳşeje
 id'ixem geze abarga mogoi gurba oroizo ēdē garşaba. terēn'i „alaxam“ geze
 xurga nogōn dȳxei xeleze, „şadaxa ygeiş“ geze zarbāxad xelē. t'ixlāran' xarbā.
 xarbaxalāran' abarga mogoi zārza yxē. yxexedē mor'in'i tarxida barbagain
 şen'ēn şuhan xyrene. xȳn'i tarxida şagain şen'ēn şuhan xyrene. tere xurga
 nogōn dȳxei yxē tere şuhanda. t'igēd exe esege xojorō dūdaza asarā. „darşa
 ygei jȳmīmn'i darza, dailaşa ygei jȳmīmn'i dailaba“ geze. tere xun şubūn sen
 şubūn jirēd, enēn'i bodxōxār xelsene. ment'in ulān burgāhan, mōnxīn xara
 uhan xojor xeregtei geze, tere xojorōr bodxōxo geze xelsene. tere xojortō
 oşō xojor tēşē. negen'in dēre garād mōnxīn xara uha şirgexīn tende nege
 balga abşa, abād jirē. negēdxin' ment'in ulān burgāhan'i ogtorgodo degdexyin
 tende nege harbā abşa gēgdē. t'igēd jirēd, mōnxīn xara uhār ugāgā, ment'in
 ulān burgāhār soxō „bodogtui!“ geze. t'ixeden' bodō. „jamar udān untaba
 b'il“ geze xelē. zei, t'igēd „darşa ygei jȳmījīmn'i darza, dailaşa ygei jȳmī-
 jīmn'i dailabat!“ geze jixe bajarlaza, nezēd odo hodo egōnē. „dərbən berxe

baixa johotoi!“ geze xelene. „negin gatalbaş-tā, xoito gurban'in ylēd baina!“
 ternehan sāsā jabā. t'igēd jixe xurmahan garā. „ene jamar xurmahan garana?“
 geze xelēd, dōşō xarxadan ulān nurba-sō xatarza jabā. t'ixeden xun' şubūn
 son' şubūn xojor'i dal'ār n'idēd sā tēn garā. t'igēd jabaza jabaxadan nege
 bişāxan gerhan un'in garza baigā. sergeden mor'ijō ujaxadan, jolōg'in dāgā
 ygei. gerin şigşegte ujaxam gexede, dāxa ygei xirtei baigā. godol'ijō gazarta
 xadxād, godol'idō mor'ijō ujad, gerte orbai. orxodon sagān tolgoitoi ib'i untaza
 xehtene. n'urgandā sagān mēngēn xederge tab'izu xehtene. xedergijin abazu
 ērjē n'urganda tab'ād „ib'i bodo, zugālīja!“ gebe. ib'i bodōd n'urgandā habar-
 dād yzexeden' xederge ygei baiba. „mexelnem geze baintrā mexelylbe-xam-
 n'im!“ gebe. t'igēd zugālād, xurga nogōn dýxei xedergin' egēbē. xegşēn ib'i
 sūxatai jymije egēbē. „enēn'i hajadā by yzērei!“ gebe. ternehan sāsā jababa.
 nege jixe dalai xyrbe. terēn'i gatalxa arga ygei baiba. „enēn'i xaişan geze
 gatalxabd'i?“ geze mor'in ezen xojor xelsebe. mor'ijō hurba: „xer berxēr
 xaraixab-şi?“ geze. „mēnē garahan n'alxan'i eteltēr xaraixab!“ gebe. mor'in
 ezejē hurba: „şi xer zergin xabşaxabş?“ — „mēnē xehen dērēgi nyxen'i heterter
 xabşaxab!“ gebe. t'ize xelsēd, gurban sara gedergē suxar'ā. suxar'ād xaraiba.
 sāda erjede garxadā, xojor xoito xelērē uhaigi dērzē garba. „şi xaraixuin'
 xaraixād uha jāxajā dērēnēbş?“ gezy, baran gujahan barbagain şin'ēn m'ixa
 xodo soxibo. zyn gujahan zyrxin şin'ēn m'ixa xodo soxō. mor'in uilaba. „ezen
 jābaş! jixe dalai gatalhan xoinō uha dērē ygei gardag ygei-jim!“ geze xelebe.
 t'igēd sāsā xartagain xāndā xyrbe. nādan bolozo, xurga nogōn dýxein tyryn
 jēhēn xybyn oşōd baina. xurga nogōn dýxetei arban bolō. t'igēd „malgāşn'in
 boldogtuin boro tolgoihan ur'ildaza jiregtyil!“ gebe. xurga nogōn dýxein
 mor'in „b'işn'i etlēb! şimn'i basagan'ş! edemnai zalū xybyd, zalū mor'id mana-
 han garxabşy-dā? bed'i gēgdexebşybd'i? şortō jirbe-xamnai-jim-dā!“ geze
 zugālaba ezendē mor'in. t'ixeden xurga nogōn dýxei „şi by jāra! malagain
 şin'ēn mana būlgaxab, tolgoin şin'ēn tōho būlgaxab! şi xargajā aldā ygei
 gyigērei!“ gebe. boldogtuin boro tolgoi dēre garād zergelēd tab'iba. t'igēd
 manan tōhon jixe bolobo. jēhēn xybyn mananda tērzē, xargajā aldaba. xurga
 nogōn dýxein mor'in xargajārā gyizy, xartagain xān'i ugrād-sō orbo. jēhēn
 xybyn manan'i selmehen xoino ende tendehan jirbe. „b'i tyryn jirēd xelse-
 berērē basagaşış abādxuib-dā!“ gebe. „zā, abādxuiş-dā! tar'an'i gazar dēre
 yr'eidehen talxan baixa. terēn'i týze guşan bōşxi dýrge!“ gebe. terēn'i garārā
 týxe arga ygei baina. „enēn'i xaişan geze dýrgexe beleib?“ geze şibşebe.
 „urdaş sagān tolgoitoi ib'i namda jy egē belei?“ geze sūxatai jymije abazū
 yzebei. butain şorgol'zon baiba. „ene talxaigi guşan bōşxi dýrgegtiyil!“ geze
 tab'ād untaba. untād herxeden', guşan bōşxi talxan'in dýrēd baiba. „talxaijış
 dýrgēb!“ geze xartagain xānda oşobo. „zā, basagadā abādxuibdā!“ gebe.
 „basagaşim unaxa mor'ig'i — gurban xara er'ēn mor'id xadain oroido baixa —
 terēn'i asarād jire!“ gebe. oşoxodon gurban xara er'ēn gērēhed baigā. tedēn'i
 tōmēr gen'zēr gen'zelēd, xartagain xān'i gazā asarba. xartagain xara xān
 xarād „tab'i sāşan“ gebe. „beşe mor'işo basagatā egýzem!“ gebe. t'igēd
 gurban basagadtaijan xurga nogōn dýxei xar'ixajā mordō. jaban an gērēhē

аанза хōl xeze jababa. tere gurban̄ basagan̄ xelsebe: „enemnai axanad b'īše,
 basagan̄ janzatai. b'id'i mexel̄ylze basagan̄ x̄ynde oşxojō jabanabd'i!“ gexedē
 tēl'i basagan̄ xelebe: „axanad xyn̄, basagan̄ b'īše!“ geze bil'āldaba. „malagār
 аn xar̄baxadan xar̄xabd'i. basagan̄-xadā gudagad geze xar̄baxa, xyb̄yn̄-xadā
 gedeged geze xar̄baxa. terēn'i haita xar̄xabd'il“ geldebe. tere zugājīn' zērde
 mor'in'in oilgōd ezendē xelebe: „malagār аn xar̄baxadā bolgūza xar̄bārai!
 şamaija t'īze xelseze bainal“ gebe. malagāşn'in аn xar̄baxadā gedeged genem
 geze gudagad gexejē hanaba. jixe basagan̄ бага basagan̄ xojor „gudagad
 genel“ geze xelsebe. tēl'i basagan̄ „gedeged gene. demei by xelsegtyil“ geze
 bil'āldaba. „enēn'i b'id'i jāxajā bil'āldanabd'i. ydeşendē untaxadā dundā abaza
 untaxabd'i. t'ixedē xyb̄yn̄ basagaija medexe-bş̄ybd'i!“ geldebe. mor'in̄ terēn'i
 oilgōd „b'i ydeşendē ebedēşen̄ bolxob. namaija adūlhan̄ bolozo xonoxoş!“
 gebe. ydeşe gurban̄ basagan̄ oro debt'ixer zoşōgōd „nāşā dundamnai untal“
 gebe. t'ixedē mor'in̄ jixe ebeşen̄ bolzū xel'bēne turjana. „mor'im̄ jixē ebedebe.
 mor'ijō xarza xonoxom!“ gez̄y mor'inō zaxada. yr̄ saixalār eđer bolxolār
 mor'ijō unād xojor narahu orbontoijīn' şirēd „b'i tyr̄yn̄ oşozo terejē tēxērze
 baixamn'i. tā men'i xargajār jabāraigtui!“ geze xelēd, tyr̄yn̄ jabād, xonohon̄
 gazartā-orxlārā, gurba toirūlza gazar zurād, аn alaza xōl beldēd jabadag. gertē
 xar'ixadan bābai izī xojor gertē etlēd hūna. axa ygei baina. „axa xaişōb?“
 geze hurxada xelene ygei. xalūn̄ burdag dolōn̄ tamagain̄ togōndo busalgād
 jixe bozoīn̄ şanagār burdag udxād bābain̄ tarxi-rū adxād „axa xaişōb?“ geze
 hurza. „ezīş medexe, ezīhan̄ hural“ gene. ezīn̄ tarxi-rū nege şanaga burdag
 adxād xajaba. „axa xaişōb, xele!“ gebe. „odō urdanhan̄ xoişo аng'i m'ixa id'i
 id'ihēr arāmn'i sūrā, аng'i şyrmehe tomo tomohār erxeimn'i betөгө sūrā. t'īgēd
 xērhan̄ аnnūrhan̄ jirxeden dan̄xain̄ nāna xyr tamain̄ nyxe hendēd dēḡyren
 xobsor tab'iza xuşād baigā. xyb̄ynei orzo jirēd gal'i urda tē tamxā tataza
 hūxadan, bagahan'ş xoişo şamda tab'ihan̄ өrmө zēxei dan̄xai dēr b'i. men'i
 ykkehan̄ tyr̄yn̄ tere өrmө zēxei abşa ed'i!“ gebe. „tere xobsor dēḡyr jabād oşo!“
 gebe. „ezīn̄ x̄yrēr xobsor dēḡyr jabaza dan̄xai dēr oşozo jabatarā sөmөrzө
 nyxe-rū unaza yxebe. ezī īze şamaija alaxab geze hanan̄ gēd bajarlan̄ bodōd
 gunan̄ buxain̄ araha byt̄ygēr өbşēd terēn-sō xeze ydēd dalain̄ ojōrto xajaba“.
 geze basagandā xelebe. basagan̄ ezī bābai xojorō xalūn̄ burdagār galdaza
 alād xēre xajaba. dalain̄ erjēr axajā b'id'irze jababa. balbānad zolgōd „ende
 tulamtai sagān̄ mөngө unagāhan̄, namada olozo asarza өgīt!“ gebe. balbānad
 terēn'i muxarūlza erjede asarza өgөbө. ternē gertē asarza xubxai sagān̄ jaha
 oro debt'ixer dēre delgēze xelīn' xel tēşen, garīn' gar tēşen, tarxīn' tarxi tēşen
 tab'iza xebt̄ylēd, degelērē xuşaza өgēd, mor'ijō sergedē ujād, emēlē xojor xon-
 xodo jabagşa jabadalā beşēd „bod borxon̄ bol'zūxai bolxomn'i. axa xoitō
 namaija by xar̄bārai!“ geze xelēd jababa. gurban̄ hamagan̄ jirēd, mor'i tan'ād,
 gerte orbo. orōd degel yrgēd xar̄xada xubxai sagān̄ jahan̄ xebtebe. jixe basa-
 gan̄ бага basagan̄ xojor „b'id'i x̄ynei mexede jabanabd'i!“ geze tēl'i basa-
 ganda gārād gazā gyildeze garba. tēl'i basagan̄ „b'id'i ene daidada jirehan̄
 xoino xān̄ x̄yn'i basagad-ād nege erdem xedəlgө ygei jynde jabaxamnaib?“
 geze boholgo alxuād baina. egeşe d̄y xojor hērşө texerze orōd, бага basagan̄

xel dēgȳr alxuād, m'ināgār nege soxōd, bodo gēd garba. jahan zalgaldād b'i-
 šāxa b'išāxa m'ixatai bolōd xebtebe. tēl'i basagan taldan dūgār alxuād bodo
 gēd, nege soxōd garba. t'ixedē m'ixan'in dȳrēd haja yxehan xyn šinzetei bolōd
 xebtebe. jixe basagan tolgoi dēgȳr alxuād, m'ināgār nege soxōd bodo gēd
 garba. „ene ezī xȳnei tarxī dēgȳr jynde alxunabši?“ geze xelegēd bodobo.
 bošo gazā garša mor'itojō zolgoldōd, emēlē xojor xonxodo egešeje bešehan
 bešeg xarza jixe uilaza udān hūba. gurban hamagan sajā šanād „baha enem-
 nai xaišā ošobob?“ geze gertē xeleze abādaza sajā xamta ūza, t'īgēd xamtā
 xonozo, aṇnūrta jixe jabadag. zērde mor'inō xulmalzama šexenhan xoišo, xon-
 dolzomo ūsahan ur'āgša aṇ ašaza jirdeg. t'īgēd aṇnaza jabaxadā oi-sōgūr bod
 borxon bol'zuxai xoigūr oroigōron n'ideze jabadag. „ši men'i egeše-xadā
 xub'ilā, men'i egeše b'iše-xadā by xub'ilā. b'i šamaija xarbaxam!“ gebe. „axa,
 namaija by xarba!“ gēd egešen bolzo garša jirebe. egešetei oi-sō ambār
 bar'iza egēd xaxad olzojō egēdeg bolbo. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō
 enemnai jytei bolobo? xaxad olzon jynde dutaba?“ geze. negete malagārta
 aṇnaxajā jabaxadan mor'in'in hȳlde utaha ujād, utahanā yzȳr bar'ād, xoinohan
 daxaza ošobo. oi-sō xulai mergen ošōd, nege ambārta orōd, tamxā ahāgād,
 sāšā jababa. gurban basagan ošōd, tere ambārta orbo. orxodo ur'ain xamta
 jabāša xurga nogōn dȳxei hūna. „xērxyi, oi-sō gansārā hūgād bēhedē xūr-
 hatāš! nāšā jire! bēhejē yzȳle!“ gēd bēhīn' yzeze baixadā nege hamagan'in
 šanaga-sō yxer tūlga xailulād, šixen-sōn duhāgād, duhāxalār xurga nogōn
 dȳxei yxebe. yxexlāran sāšin tyl'xēd garša xar'iba. ydeše xulai mergen gazā
 jirēd „egeše garša jirē! ašā temē būlgalsa!“ geze dūdaba. ygei-xadan gerte
 orxodo yxēd xebtebe. xūrsag'in' xēd, gunan bugain eberte bar'iza ujaba. „ši
 namda dala xyrterē xaragdaza jabārail“ gebe. t'īgēd gertē olzojō bultin'
 asarza jirbe. gurban hamagan xelsebe: „oi-sō enēnde olzojō egēdegād mēnē
 bultin' asarza jirbel“ geldeze jixe maṅguba. dašin aṇnaxada tere buga xazū-
 gāran xaragdaza jabadag. t'īgēd xaragdaxajā bol'ibo. negete zor'igūta xonon
 b'id'irze jababa. oroi ydeše ail'i gazā tudād, šagābar'ta ošozo baixada, nege
 xөгшөн ib'i b'išāxan basagan'i uilaxada tālaba „xulai mergen nagasataiš,
 xurga nogōn dȳxei exeteiš, xarza m'inā bābaitaiš!“ geze tālaba. gerte orbo.
 „sērtei gerte jynde orzo jirēbš? jaba! gara sāšā!“ geze yldebe. „ene basagajā
 tālxadatnai haixašāza orzo jirēb!“ gene. „baha dašin tālagtui!“ gene. t'īgēd
 tyr̄šxīn johōr tālaba. tere xurga nogōn dȳxei gēše tanda xānahan jirehīm?“
 geze hurna. „sūlgan dēremnai xūrsagtai yxehan xyn xebtē. terēn'i gertē asarza
 yzexede šixen-sōn yxer tūlgan baigā. terēn'i el'irbēr tataza abababd'i. t'ixe-
 den jō jōlōd bodobo. bodoxodon xarza m'inā geze xybȳndē hamagan bolgozo
 egēbēbd'i. t'īgēd basagatai bolhon!“ geze zugālba. „tere b'ir'i xybȳntnai
 xānam?“ geze hurba. „tērdē ošohon!“ geze xelebe. xoinohan tērdē ošozo
 egešetejē zolgoldobo. t'īgēd gertē xar'iza jargaba.

Записи А. М. Хамташалова

2

zailajā meşxeze toxoin xybŷn mŷxan gēşe oixondo garza jirē. t'igēd zailajā hērgen abāşa jadā. t'igēd ērē nŷze jirē. ternei xoinohan zon nŷze jirē. ternehan xoişo tendē hūza baigā. tendē eðeze jargaza olon bolzo baigā. ternehan bargazanda jorgōn ərxe bulgad xyn jirē. jāragta gēşe gazarta hūgā. t'igēd xamnaganda xaşulād, malā dēremdŷlēd hērgē nŷze garā. ternehan xoit-tē guşād ərxe bolzo nŷze jirē. t'igēd xul'i ygei nojo ygei baigā. t'igēd axadan baida xojor irxŷ garşa, zaihan uxāza abşa jirē. nojotoi bolzo xamnagandā bul'igdaxajā bol'izo, ternehan xoişo zonin' nŷze jire jirehār olon bolō. t'igēd xamnagan'in bul'igdād, nŷze garā. xamnaganai zygei taişā geze baigā. tere xartai berxel xyn baigā. t'igēd-le bur'ād xyn xamnagajā yldēd jargaza hūgā.

3

urda sagta bajadta nojodto hūza jabāb. dolōtoidō xon'işo manaza jabadag baigāb, xegşen izitei. ternehan xoişo xegşen izi daxaza jabadag baigāb. t'igēd-le arban gurbatai bēltorō xŷnde hūza jabāb. arban dolōtoidō xadamanaza oşohon baigāb. xadamdā jabād-la, xor'i xyrēd, hērgē xar'iza jirēb. tere xadamdā-xadā jixe xarşalulza jabāb. arban jēheteidē basagatai bolhon baigāb. tere basagam xaxad jil bolōd yxehan baigā. gyzēn-sōgō basagatai baiza xegşendē jixe soşulza baigāb. t'igēd-le basagam yxēd, gertē gurban jilde ebedēb. gertē gurban jilde ebedeze edegēd, xor'in tabataidā nege basagatai bolōb. baha tere basagam yxehan baigā. t'izel baiza jabahan xym-dā. xor'in jēheteidē nege xybŷtei bolōb. tere xybŷm mēnē b'i. guşataidā nege xar'i bolhon baigāb. tere xegşemn'i yxehan baigā. xybŷm nege nahatai ylē. t'igēd-le ind'ib'idālār gurban jil hūgāb. t'igēd bulag geze art'el'da orōb. art'el'da jil baigād, xomūnda orōbd'i. xomūnda orohār dērbēn nogōjō geşxeze jabanam. xolxōzdo orxohan xoişo xedemer'i xelsēd jabābd'i. ɛngeregşe jilhan xoişo exener xedemer'i xēb geze jabadag-āb. ɛngeregşe jilde tarāskinā jirze d'il'igād geze exenerei tēlēgēlēgşe olohon baigā. tere guşan jorgōn xyn xehan xedemer'in tere ogorōd tar'ābd'i. dolōn pŷd arban hynte xortōbxo xajābd'i. xabūsa xajābd'i. xomūnain gazar dēr argāha ynehe adxābd'i. t'ize baizal xedemer'ilēbd'i. nege gā ob'ēs xajābd'i, nege gā şen'ise talxa xajābd'i. sel'pōdō guşan taban pŷd xabūsa egēbd'i. surgul'in int'irnāta taban pŷd xabūsa egēbd'i. nege arban pŷd xortōbxo egēbd'i. tize baiza xedemer'i xehan gēşebd'i. xor'in pŷd talxa krāsna obōzdo gārga abāşa egēbd'i. ylegşe talxajā mēnē xojor

gā talxa xajābd'i. mēnē jilde guṣād pūd xortōbxo xajābd'i. xabūsa, tamxi xajābd'i. xojor zūn solxōboi abgl'igāsa abāhamd'i. deṣen solxōb krāsna nar'ādxa geze saml'ēte badar egēhamd'i. ene exenerei xedemer'ilēhən orbōto ene baina. ɐngərəgṣə jilde guṣan nege ondo jāsl'i n'ēhan baigābd'i. xor'in багаşūlār n'ēgēbd'i. t'īgēd exener jixe tuxaṣarū bainabd'i. tere ogrōdnai jixel baina. багаşūlā adūlxadā tuxaṣaraza baidagabd'i. jāsl'ida egē-xada багаşūl jixe seber baixa geze hanadag bainabd'i. teremnai xyṣen dērē bolzo egədög ygei baina. t'imel baidagabd'i-dā. jyme oilogxōr jixe бага bainabd'i. bainabd'i. manai ende manda xelze oilgūlza ɐxə xyn xomor baina. exener t'ine. zalū dōgtor b'i-xadā jixe hain baixahan geze hanadagabd'i.

4

Altaṣa mergen.

altaṣa mergenei gergen'in jixe haixan xyn baigā. tere gergin abxa geze xəntər xān jixe oroldozo jixe muṣxaldaza baina. xyden xonogto dubūnai tar-xida garṣa, xyden dolōn, gurban dolōndo xor'i nege xonogto muṣxaldā. tere altaṣa mergen bul'igdaza daragdaba. t'īgēd gerten jirze tere gergin abādxam gene. t'īgēd bolbol „namda men'i gergen bolxūṣ?“ geze hurna. t'ixeden „bolxo ygeib!“ geze.xelebe. t'īgēd bolxo ygeib gexeden n'ydin' huxalza abād, tēmər bōṣxi-sō xāza orxino. t'īgēd tēmər bōṣxi-sō jabaza jabantarā, xybyṭei bolxo bolno. t'ixedē tēmər ojōr'in sēmə soxizo garna. t'īgēd tere xybyn'in butain ṣorgol'zon dēr garna. tere gargād „xybyn bolxo-xadā butain ṣorgol'zo id'ize xyn bo'ōroi-dā, t'inei bolxo ygei-xadā butain ṣorgol'zondo id'ylērei-dā!“ geze xelēd-le orxōd jabā. tere zēr'i tūza jabaxadan nege dāgan gansārā oroilozo gyize jabaṣana. tere izijē eze ygei hōrdə xāna-dā. tere xybyn'in butajā ṣorgol'zo id'ize xyn bolno. xaiṣan geze xeltei bolgōb gexede tere dāgan hyl dēlēhēndə ṣyrgelze xēldə orūlna. t'īgēd tere mor'in ezen xojor bolzo, bol'zūxai aṇnaza xōlojō olno. t'īgēd tere xybyn arba naha xyrze, aṇ gērēhə bar'iza id'ine. t'īgēd arban taba naha xyrne. zei, t'īgēd tere esegejē nomo hādajin' ɐr'jē n'utagtā yxerei xor'ō-sōxi ṣebxe-sō xadalhana. t'īgēd tere xybyn tere hādajin abṣa bejedē zebseg xeze jabana. tere xybyn ailā axa d'ye gul'dxana. zei, b'i zēr'ijē nexexem gene. t'ixede taḃan zūn x̄y gul'dxana. gul'dxaza tere xəntər xāndā oṣono. oṣōd „zei zēr'im ɐxyṣ?“ geze hurna. „ɐxə ygeib!“ geze xelne. t'ixeden tere xybyn „ēmei erdemēr jadalsā-xadā erxein erdemēr bololsoji-dāl“ gene. t'īgēd tede talda garṣa, jixe alalsān xarbalsān bolbo. tere xybyn tere xājā darba. t'īgēd tere zēr'ijē gedergeṣen abādaba. zei, t'īgēd tere zēr'ijē abādaza tere zēr'ɐrē zēr'i xeze exetejē jargaza hūna.

Записи Л. Ч. Гомбоина

5

Dərben an.

dərbən an jabaza baigā: xara gērēhən, temən, ynegən, şono. tere dərbən jixe əldə. tedener annaxa geze jabā. „jy id'ixemnaib?“ geze xelsəd „temē id'ijībd'il“ geze. temēgē alaxadā xara gērēhən'in'-xadā m'ixajā əbşə. dotorō arşaxā oşō. ynegən-xadā şonodō xelne: „enəxen bērin' id'elejl“. şonon xelne: „ygei, bērin' id'ize bolxo ygei. xara gērēhəmnai gāraxa!“ geze. ynegən xelne: „byt̄y temən bēretei im̄y?“ geze xelne. şonon' „zā, id'ijībd'i-dā!“ geze xelē. ynegən'in' daxīn „harxinsag'in' id'ijībd'il“ geze xelene. şonon' xelebe: „gārxa, by id'ijil“ geze. „haixan temən harxinsagtai im̄y? id'ijil“ geze. ynegən'in' baha „del'jīn' id'ijil“ geze xelne. şono xelne: „by id'ijil odōş gārxa!“ geze. xara gērēhən m'ixajā otolzo dūdād, şono xentenei xazūda jirəd „bēren' xānam?“ gene. „byt̄y temən bēretei im̄y?“ — „harxinsag'in' jāgāb?“ — „haixan temən harxinsagtai im̄y?“ — „del'yn' jāgāb?“ gəd hurba. „demexei temən del'ȳtei im̄y?“ geze ynegən xelē. „jāgāb?“ geze xara gērēhən badarna. ynegən xelne: „sād'xi zulbagar sagānhāş bolōhom-dā“. xara gērēhən şonojō dabtaza ar'ilna. ynegən'in'-xadā m'ixajā gansārā id'ize dūdā. tere ynegən-xadā şibşene: „īgəd bejērē jy id'ixe beleib?“ geze. ynegən xadain xabsagaida oşozo xebtexe geze şibşəd, tere xadain xabsagaida xebteze baina. tendē jixe udān xebtəd əldə. t'ize baixadā nege bugija zolgono. bugija zo gōd xelne: „b'i jixe əldəzo baina gēşeb'i. b'i ende baiza baixab. namaija şi xabsagai dērhan gyize jirəd mōrgəzo alal-dā!“ gene. buga dērhan gyize jirəd-le, mōrəgxīn tende ynegən xazū tēşē gyize ar'ilna. bugan'-xadā tendē xyzygē bulgarza yxene. ynegən bugajā m'ixa id'ize baina. bugajā tarxi şulūn'i zabaharta abādaza xabşulna. t'ize baixadan' xara gērēhən'in' jirē. ynegən xelne: „şı jixe şinētei belei-yş? xod tataza abal-dā!“ xara gērēhən-xadā xod tataza abana. şangār xod tataza abxadā gederşē unana. unād baixadā burgāha zūgād xebtene. burgāha zūgād n... geze baina. „n... geze baigā-xadā yxexeş, an gē-xadā jargaxaş!“ geze ynegən xelne. xara gērēhən „an genem!“ geze dōşo xal'tarza unād yxene. ynegən-xadā xara gērēhəjē m'ixa baha id'ine.

Записи Н. Н. Поппе

6

manai komūna-xadā m'inga jəhən zūn guşan ondo xabar n'ēgdehan baigā. t'īgəd n'ēgdəd baitaran aimagai tōləgōləgşəd jirze allain negen „azal“ komūna, manai ene „bl'ȳxer“ komūna, am'ārā nege art'el' ene gurbaigi neged-xəd, nege byxel'i komūna bolgoson baigā. tende nege xojor zū garan ail bolōd baintarā, nege hara-sō xamtā baigād, nege zar'imn'i-xadā xədəgei əmşīn zon bol'zo garād yl'egşe zon'in „azal“ komūna „bl'ȳxer“ komūna xojor bol'zo halā. manai bl'ȳxer-xadā deşən naiman ail bol'zo halā. jyn-dērhan halāb gexe-

den tyr̄n-xadā komūna n'ēxedē xaşalangār orūlhan baigā. t'īgēd hylde zon-xadā hain durārā komūnda orxo geze medexedē komūnhan garā. tere yjeden p'ir'igib jixe bolohan baigā-dā. manai derēn'i zon dunda eldeb ɔngin gr̄pa bolozo zoigi jixe uimulā. tyn'i aimagai namai xorōnhan r'inçenō gedeg x̄gi ɔgɔzɔ, manai bl'yxer komūnda el'gēhan baigā. mən tere r'inçenō jirze tere eldeb olon gr̄panūşa bol'ulza ygei bolgozo, derēn'i zoigi-xadan bultin ebtan orulza, tere on-sōgō namarhan exilen er'gize ɔrjē hain durār komūnda orō. guşan negen ondo xojor zū garan ail bolōd baigābd'i. mənē guşan xojor ondo zū najan ail bolōd bainabd'i. tere garhan zon j̄yn-dērhan garāb gexeden negedexin — argan'izāca trudā izd'el'sene b'i bolxodon xedemər'i xeze jalaxa ygei zonūd garna. xojortxin — ene xamzānai zygēr-xadan zondo xubāgdaxa barān xomor bolō. xamzānda jirehan barān'in-xadā gagsa eldeb olzodo gardag. tyr̄n-dērhan bolno geze hananab. jāxadā t'ize hanābş gexede, ɔmsin azaltan xereme ba eldeb olzo bar'ad alād, xamzān ba olzin naimāşanhan bəs sai tereḡyten'i dutamag ygei abād baidag. kolxōzain zon-xadā olzo ygei zon met'i baidag geze. t'īgēd tere xedē zoigi xarxadā daxaza garna. gurbad'xi pr'işinen — argan'izāca trudā izd'el'sene zəbər ba sag daruidan xegdeze şadana ygei. imen̄yd dērhan xamtin azalhan x̄n̄yd garna.

7

manai ene derēn'i 'somondo-xadā şazan jixe delgerhan, lama xuvrag olon baigā. tasag tasagārā bol'zo baigād, n'utag ber'idē nege nege gabza geze lama, gebşener ezelhan baigā. t'ixede derēn'i bultin gartā bar'ihan nege bajan bazar pāsuin, udāxa bajad nege xyden baigā. bajazaxadā naimā xeze bajazaxa baigā. aənūr'i jixe x̄yldeg baigā. ortonido naimā xedeg baigā. nege būgai saxūr negen xermende xyrdeg baigā. nege hynte tohon taban xermende xyrdeg baigā. tere nege hynte tohon taban xermen bolzo baihan'i-xada bed'i medexe johotoi-bşebd'i. tere zərərē tede bajad j̄y xēd baina? tere-xadā tere xerme alahan zon jamar zon baigāb gexede, ene ger-sō hūza baihan batrāg b'idn'āgūd bainabd'i geze medexe johotoi. mənē ene guşan xojor on bolōd baixada olhon xerme olzomnai tere sagain̄xid'i mexelegdeze bajad nege taban mən̄gen'i saxūrār ɔxəjē bol'izo ɔrin̄gō xamzānda ɔgɔzɔ, el'i medegdehan tāgsār xudaldaza, xeregselē bytēnebd'i. bed'i-xadā ugt'abr'in xub'isxalin erdem surgul'ārxi medxe ygei baibal, ene zəgərē olzo omogi bajadta mexel̄lx bol'ihonō medexe johotoibd'i. t'īgēd tere arban dolōn on-xadā xān unaza, erxetenei sereg'i exilze, arban naiman, arban jəhən ondo xagān zasagai ylegdel ezerxeg generalūd zəbləltə zasag'i ygei xixe geze muskvā l'en'iağrāşa zyg byr'ese xal'sāg den'ikin mete xara şunalta xap'itāltantai negedeze, xydyi jixe xysē gargaza baixa yjede manai yḡy aradai xybyd ulān sereg part'izān azalşanāsa garhan ulān sereḡyd eb xamtin namai udardalgār ba mən̄ox'i daisan bolhon sagān band'id s'im'ōnov xal'sāg mete am'itaşa xilin şinada xyrtele yldeze gargagād baixada, manai zəbləltə gyrenei algazal jixe unahan baixada şine azalai zasalal b'i bolhon baigā. tere şine azalai zasalal j̄ym gexede bed'i medene-bşybd'i. xān unaza erxetenei sereg grazdānska voinā bolxodo

jixe fābr'ig zavōd mašina jixe emderheṇ baixa. jāxadā t'im bolhom gexede vojōno komon'izamai yjede xen'iṣ medexēr prodrov'ōrdxo geze xūl'īn zax'irga-bēr yxer malīgi mor'īgi abādaxa johotoi baigā. bed'i oilgoxo johotoi-bṣebd'i. tende nege ailai ger dērxēdē ṣamahān uha erze baixa ygei, jirēd abādxa johotoi. tynṣelen vojōno komon'izom gēṣe seregei ṣanga zaxiralta-bēr xereg-selē bytēze baigā. t'ize baixada manai endexi bajad manai zonoī dunda xud-xāha xeze baigā. jym gexede, bol'šov'ig gēṣe mū xūl'i, bil'adag xūl'i, sagān s'im'ōnov gēṣe haiṇ xūl'i geze yge jabulhan baigā. bol'šov'ig-xadā tere zēr'ije xōloi tezēxejē abā beṣe. ezerxeg tyremxei generālūd xar'īn xap'itāltantai am'ēr'ixa mete am'itatai negedēd, zēblēltē zasagā unagāza, man'īgi bogōlṣoloxo baigā. tere-xadā tere mēnē men'i xelegṣe ulān sereg krāsna part'izān gēṣīn aṣa tusa-bār ene ṣine azalūn zasalal-bēr manai xotoīn ba xēdēgīn azalūd degzeze xen'iṣxe medexēr xoto gōrdoi fābr'ig zovōd tynxei edleligi bolbosorūlxa oron t'izōlo l'ōxko indystr'i geze xynde xēngēn indystr'i b'i bolozo, mēnē xydyi mašina tašina garza, xēdēdē manda tere jixe bajadūn orondo kolxōz komūna b'i bolozo, tere men'i xelegṣe tan'ṣ medehan. tere xyden zūn lamanar-manai ēsērzo, terēn'i orondo surgūl'i sudar b'i bolozo, ivrōpīn erdem delgerze surgūl'itan olon bolozo, edegē bolxodo xyn xyjē doromzol'zo, ede zēgēr'īn mēlzēlgē ygei bolozo, mēlzēdēg bajadnai dūhaza, xen'ṣ xyn erxe ṣelē abād-la, erdem surgūl'itai bolōd baixada medexe johotoībd'i. t'ixede mēnē medene-bṣybd'i. xor'īn taban onās exelze manai ende gazar uhanai tegṣelber bolxo geze xēdēmēr'i bolxodo manai n'utagai n'udargaṣan gazarā tegṣe xubāxa ygei geze manai zonoī dunda jixe xudxāha jabulhan baixa. ziṣēlebēsy erden'i r'inčenei gēṣe xulāg dalain xoināsa saldagan ezī jirbe geze, xor'i mongoldo nynxe geze suglā xydyi-ṣege xehan baigā. tere erden'i bolbol lamanartai jixe ebtei, lubsan bātarūn gegṣe lamīn zēgēr'ije xeresxōmdo orxo ygei geze, zarga xeze xydyiṣ jabadal xehan baixa. tereṣxe jyme bytēgē ygei. m'īnga tuxai tēxrēg manai xeresxōmdo orhan baixa. t'igēd tere erden'i xor'ido nynxe geze baitarā, dēde zurgānda medegdeze gepy-bēr sēlēlgēdē garhan baixa. odō xar'i t'igēd xozom xor'īn naiman ondo burnarkamz'ēm pravājav gegṣe xyn jirēd, gazarai xub'jār'i bolhon baigā. gazarai xub'jār'i bolxodo mēn xulāgnūd-nai gazar abxa erxeteībd'i geze, xēdēmēr'i jixe xehan baigā, ag'itāsa xudxūr'i xehan baigā. pravājav xelxedē xulāgūdtnai gazarai suglānda baixa johotoi, zēblēlsexē dagūtai gehan baigā. t'igēd gazarai suglānda naiman ēdēr'i suglān bolzo guṣa garan mal alaza id'ihan baixa. t'igēd xozom xor'īn jēhēn ondo azal geze xomūna n'ēgdeze, nēxēr arabzājav mezitov exilhan baigā. tere xomūnaigi exilxe yjede p'ergīb bolhon baixa. tere p'ergīb xaiṣan gēd exilbe gexede, udxan-xadā negedexi manai derēnde eb xamtīn nam johōṣolon tog-tozo ṣadā ygei baigā. togtohonṣ baibaṣa namūn geṣegyner L'en'īn bagṣīn gol' ṣugamī medexe ygei baigā. xojortxi bolbol manai batrāgūd ūrdan xulāgūdta jixe daragdahan baigād, tere xorojō hanaza odō xulāgūdtaī temsexe sagnai jirbe geze, xulāguṣa zēr'īn dūhaxadā temsebebd'i geze oilgō. bed'i xulāgtai gagsa zēr'īn talār yxer malīn dūhaza temsexe geze oilgoxo ygei, bed'i ynexērē temsexedē ekonom'ičeskīn talār-xadā ulas tērīn talār temsē

xeze bolxo baigābd'i. gurbadaḡi manai t'ime sesen xulāgūd'tere id'ijologiḡeski pol'it'iḡeski talārā medexedē zēr'dē araskulāḡavan xylxe durtai. jāxadāb gexede somonoi zēblēl-bēr oḡōd abtād baixada zēr'imnai beḡegdeze, odō xar'i manai busa bol'zo exilbel, t'igēd abagtui xubāgtui geze baigād, tegynās gadana seredn'āg bedn'āg xojor'i dunda xudxagūr xeze rasxōl xeze eb tasarūlna. ene xedemēr'i jabagsagār jamar ḡanar garba gexede, ene baihan zon'i medexēr guḡan oḡgūn exi-bēr odōḡ johoto p'er'igib manai exilēd, arba xor'in xyn bū bar'za band'id mete somsov'ēdei zas'idān'i degēre nege sēn'i xor'in taban xyn̄ seredn'āg bedn'āgūd'i songoxo ba songogdoxo erxe xasagād, tere-x̄y sēn'idē n'utag byr'ide garza negezebel bolōd, nege zar'imnāsa toho m'axa abza id'ēd, zar'imn'i xulūgād, tere jixe p'er'igibēse dumda ḡadaltan aiza, mal adūs'n'i jixe xorōhan baigā. algazalda zon sanā zoboxojō bol'izo xabtagai xomūna bolxodo belēn zēr'i suglarba. ygeitei baja ygei xomūna bolbobd'i. ḡen'i men'i gexe jym ygei, tegḡe id'ixe, tegḡe emēdxē bolbobd'i gēd, tere xor'in jēhēn oḡgoi segylhan guḡan oḡgoi exēr nege zar'ima p'er'igib xehan araskulāḡavan xehan zon manai derēnde nege nege xyn arba arban yxer alaza xudaldahan baixa. tere yjede xulāgūd al'ibā arga-bēr malā xorōzo ēder sēn'i ber'i oroldolgo xehan baixa. xulāgūdai zēr'ije l'ikv'idās xexe bolbo geze l'ikv'idās kak klās xexe bolbo geze, spoļšnā kol'igt'i-v'izāsa bolxo geze xelsedeg baigā. terēnē-xadā bed'i xedēgēdē jixe burū oilgohōn baigābd'i. l'ikv'idās kulakā kak klās gēḡemnai xabtagain komūna bolhōn baixa xoino bolxo baigā. segylde-xadā bodoxodomnai manai derēnde xor'in jēhēn ondo yxer malnai zurgān m'inga xojor zūn xor'in jēhēn golōv baigā. xon'in mal gurban m'inga deḡēn dērbē baigā. mor'in adūn naiman m'inga jēhēn zūn jire baigā. mēnē guḡan xojor ondo yxer mal bolbol xojor m'inga nege zūn arban dērbē, mor'in adahan jēhēn zūn najan nege, xon'in xadā m'inga dolōn zūn joron xojor baigā. otepēde m'inga negēn zūn dalan nege xon'in, metepēde m'inga dērbēn zūn xor'in jorgōn yxer. manai derēn somon-xadā kolxōzdo orōd baihan ailūd dērbēn zūn najan zurgān baina. kolxōzdo orō ygei emsīn azaltan joron xojor, xulāg arban naiman ail edēn-sohan il'gēgdehan baina. ene tōgōr bolxodo xor'in jēhēn oḡ guḡan xojor oḡ xojoroi malūn tōgōr bolxodo mal jixe xorhōn baina. dērbēn m'inga nege zūn arban taban ebertei mal xorohōn baina. ene jynhan bolbo gexede tere jixe guḡan oḡgoi p'er'igibte xorō geze medexe johotoibd'i. tere p'er'igib-xadā tere sagtā dēde zurgānūdāsa xemzejē abtaza zasagdasan baixa. t'igē-bḡy. xyised sain bolozo zahagdaza ḡadagdā ygei baixa magad. edegē guḡan xojor ondo gurban yjīn batrāg jabahan oḡgōnov garma gegḡe nege in'ētei, nege бага мор' той им xynde sr'ēdstv projozvōdstvo xarā ygeijēr somonoi zēblēl ene mēn oḡgōnov gegḡede xatū aḡalta egēhōn baigā. tendehan tegyn'i aimag xēngēlbē. tynēs gadana bed'i aḡibxa aldūr xibeḡa bytehan xehan manai jixe baina. jyndeb gexede, manai derēn'i somonoi dērbēn zūn najan jorgōn ail eb xamtīn azalda orzo, edegē azalbān maḡšinīn xysebēr jabul'za baixada xedyi jixe dast'izēn'i sain baina. z'ornovoi kul'tūra arazr'iḡaiza ḡadahan bainabd'i. xor'in jēhēn ondo manai derēn'i somondo xojor eb xamtīn

azal baigā. negen'in „azal“ komūna, xojortxin' „bulag“ art'el' baigā. t'ixede manai derēn'i somonoī pos'ēv xor'in jehən ondo zūn gušan taban gā najan taban sōto baigā. gušan ondo taban zūn gušan xojor gā najan dolōn sōto, gušan negen ondo naiman zūn jiren dərbən gā tab'in taban sōto, gušan xojor ondo m'inga xor'in jorgōn gā naiman sōto. ene m'inga xor'in jorgōn gā naiman sōtohan komūna bl'yxer dərbən zūn xor'in jorgōn gā xajahan baigā. komūna bl'yxer gušan ondo āvgusta sarda dešen dolōn xaz'aistva b'i bolhon baigā. zūn jiren taban jodōg, zūn xor'in gā pas'ēvtai baigā. mənē gušan xojor ondo zūn najan gurban xaz'aistva, jodōg zurgān zūn tab'in naima, ebertei mal naiman zūn dalan zurgān golōv, mor'in dərbən zūn gurba, xon'in zūn najan gurba, gaxai arba, arbād porōd'isto yxer buxa b'i. sas'jal'nai sastāv — batrāg xor'in gurban xaz'aistva, b'id'n'āg jiren taban xaz'aistva, seredn'āg tab'in naiman xaz'aistva, slūzašča dolōn ail b'i bolhon baina.

manai zatrudn'en'i jym gexede manai derēnde xoto gōrdohan xolo, sain mašina tašina xyised jirene ygei, eldeb mašinīn tohon al'ināpta ba busu-šu xeregseltei jyme jireze šadana ygei. enhan urda mesesē b'i bolxo geze xelegdēd edegē xyrtter ygei. t'īgēd ene ed tavār, gutlai ula, xara arasa metin jym ygeideze kolxōzīn zon jixe nastorn'en'i duran mūdaza, nege zar'ima xyn kolxōzāsa garza baina. xojortō — kolxōzīn dunda gegērelei jabadal bes'ēde bolon gazēd un'šalgan bolono ygei. t'ynēs gadana ešēd trudā nōrmo' vīrobodxo oilgono ygei. ene xədəmər'ije jabulxa xyn ygei baina. ene metin trūdne mom'entūdta klāsovoi vrāg ērīngē l'en'ēr agitāsa jabulxada kolxozīn dunda jixe belən baina. ene metin dutū dumdaigi arai-kolxōz-sajūzāsa xyised oroldolgo xeze šadaxa xymyn jirene ygei. jirbeša naprāgt'ig dēre xədəmər'iləzē yzē ygei. xaz'aistv'ina pol'it'ig bagār izučāhan, ōpod bagatai xyn baina. n'utagai namīn egūr xolxōzodo urkavad'it'il' exədē ērīngē algada xədəmər'ilē ygei, yseg nom medexe ygei, ulas tərīn ursaza baigā t'ikūčaja pol'it'igtai tan'ildā ygei, namūn gešegūd nere zygēd jabahan nege zar'imn'i il'genem. t'ixede urkvad'it'il'āsa kolxōzīn udxa šanarīgi yle oilgosnāsa, xojordoxi bolbol ešēd trudā, nōrmo vīrobodxījo xynde oilgūlxāsa baitagai, ērē oilgoxo ygei urkavad'it'il' baiza bolxo. enēgūr bolbōsa kolxōzīn xədəmər jixe berxe, kolxōzno māsa eldeb snabzēn'i ba xehan trudā zarplāša xyised gartā abā ygeiāsa jadagdana.

8

manai arb'izal komūna xor'in zurgād'xi ondo b'i bolhon baigā. ene komūnīn b'i bolxodo manai ene n'utagai buda saṅgadīn gedeg l'en'inṅrādīn kap'irat'ivna kīrsede ošōd, gedergē jirxede manai dunda zugālahaṅ baigā. komūna b'i bolxo johotoi geze manai endēxi nege xedī zon zugālād, āvgusta-sō yčr'id'it'il'ne sabrān'i xēd, āvgustīn xor'indo tere xor'in zurgān ondo ustāva batalulza abahan baigā. tere yčr'id'it'il'ne sabrān'ida arban zurgān ail, jidōgxadā dalan negen baigā. tere sagta bargazanai rajōn-sō šidxānai komūna majāg geze neretei b'i baigā. tere mən xor'in zurgān ondo ugt'ābr geze neretei bolō. xor'in zurgān ondo, xor'in dolōn ondo, xor'in naiman ondo ene xojor komūnhan beše komūna ygei baigā. tere komūnūši b'i bolōd baixada

zon-xadā t'īgēd xarādī baidag baigā, ene j̄y tēxērhaṇ zom-dā geze. xyn t'ime komūnda ordog ygei baigā. xor'ia zurgāṇ ondo ugt'ābr-sō xojor xyn orō — batrāgūd b'idn'āgūd. xoito jil ugt'ābr-sō xor'ia dolōṇ ondo naimaṇ ail orohōṇ baigā. xor'ia naimaṇ ondo mārta-sō zurgāṇ ail orō. xor'ia naimaṇ ondo janvār-sō enēxen oiro L'ēn'in'i komuna b'i bolō. tere L'ēn'inei komūnda jixenx'in p'er'is'il'ēṇ zon baigā. tende-xadā manai nege komunār urkavad'it'il' bolxīṇ nege x̄y egēbd'i. tere komūna deṣen dolō naimaṇ ail bolohōṇ baigā. ternehaṇ h̄ylde zor'ig geze neretei komūna baha arbaṇ dolō naimaṇ ail b'i bolō. baha terēn'i xazūgār burgal geze n'utagta sojol geze komūna b'i bolohōṇ baigā. negel xor'ia dolō naimaṇ ail orohōṇ baigā. tere xor'ia naimaṇ ondo tere dərbēṇ komūna xədēlēṇ baigā-dā. xor'ia jēhēṇ ondo xədēlzē baigā. tere komūnanūd sānhaṇ jixe bolgōxo gexede sent'ābr hara-sō saveṣān tatā, dərbēṇ komūna negēṇ bolxojō xelsexe geze. tere saveṣān dēr-xadā nege zar'imn'in durtai baigā-dā, nege zar'imn'in dur ygei baigā-dā. t'igebeṣe neged-xejī geze xelsē. xor'ia jēhēṇ oṅgō barza garā-dā am'ā am'ārā. guṣaṇ ondo janvār-sō kolxōz-sej̄yzīṇ pr'idstav'it'il' jirēd, tere koṁmūnūṣi negedxexe geze f'ivrāl'-sō kr̄ypne arb'izal geze nertei komūna bolō. tende-xadā arb'izal komūna b'i bolxodō xamta społoṣnoi kol'igt'iv'izāca b'i bolgōxo geze bajaṇ gol'i homon'i najāṇ tabaṇ porcēnte boltor orō.

mārta harda, apr'ēl' harda gedergē garā. garxadā tyr̄yṇ zūgād ail baigā; gedergē garxadan naja garaṇ ail ylē. bultanda guṣaṇ oṅgoi h̄ylde zūṇ jirēd ail bolōd baigā. guṣaṇ negēṇ oṇ-sō xojor zūgād ail bolōd baigā. guṣaṇ xojor ondo xojor zūṇ arbaṇ gurban ail bolōd baigā; jidōg-xadā m'inga dalaṇ gurba. sāṣā arb'izal bolxodo xor'ia dolōdxi ondo arbaṇ gurban ger bar'ābd'i. xor'ia dolōṇ ondo namar d'en' urzāja provod'ixodo xojor gurban ail jirehaṇ baigābd'i. arb'izal gē ter̄yṇ b'i bolōd baixada, azal manai-xadā mal azal baigā. tarēṇ i b'iṣe azal-xadā xor'ia tabaṇ porcēnte tuxaitai baigā-dā. gē ter̄yṇ jamar malīṇ tyr̄y bar'ixa johotoib geze xelsexede, xon'ia azal doxōdtoi geze xelsedeg baigā. xor'ia naimaṇ ondo ej̄yl har-sō b̄yr-sel'-sej̄yztei arbaṇ xojor jilei dōgovor xēd, zūṇ najāṇ mer'inōs xon'i asarābd'i. tere jilde tabaṇ mer'inōs asarābd'i. bygede n'ite āvgusta-sō zūṇ najāṇ mer'inōstoi baigābd'i. t'ilēṣ bolbol yxer malā hain bolgōxo geze ṣibṣehaṇ baigābd'i. ṣibṣehaṇ baigād, nege tabaṇ n'ē, xojor buxa porōd'isto geze abābd'i. tyr̄ynde nege n'ē abahaṇ baigābd'i. mer'inōs-xadā tyr̄yṣxīṇ xor'ia naimaṇ ondo slyṣnoi kampān'ida tēlē ēsēṇ garā. jāxadā gexede, tēxn'ig ryṣnoi sl̄yṣke gēṣije medē ygeiṇ uṣarār gansa arba jēhēṇ xurgatai bolōbd'i. exel̄yr xon'ia-xadā jireṇ zurgāṇ baigā. xor'ia jēhēṇ ondo mēṇ ryṣnoi sl̄yṣkije tēxn'ig oilgōṇ bolozo, zūṇ arbaṇ porcēnte xyrter xurgad garā. terēn-sō-xadā deṣen porcēnte yxē-dā. xoito jilde guṣaṇ ondo bahal mēṇ gem ygei garā. nō t'igebelēṣ bolbol yxedeg baina-dā. mer'inōsīṇ xurgad yxedeg baina. manai palāṇ i dōgovor johōr-xadā guṣaṇ gurban ondo janvār p'ērvada tabaṇ zūṇ mer'inōstoi bolxo baigābd'i. tere palāṅgā d̄yregxe hanātai bainabd'i. sāṣā eber mal-xadā xor'ia jēhēṇ ondo daṣiṇ porōd'isto yxer abahaṇ baigābd'i. guṣaṇ, guṣaṇ negēṇ ondo tēlēṇ gem ygei abābd'i. tere tēlē-sōhonō arbaṇ tabād porōd'isto mal xubāza xudaldābd'i. tere mete-

şele mer'inōs-sōhonō xor'in jehēn oŋgon xoişo xudaldadag bainamd'i. ennehan tyr̄nde guşan oŋgon tyr̄n tedī mal id'ixe, tedī mal edelxe ødxexø geze manai pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv ygei baigā. xomūnūd-xadā jixe zondo-xadā t'ime jixe xyndetei beşe baigā. tyr̄şī uşarhan hainār xedēlxø johotoi geze xelsedeg baigā. mal id'ixede gamnaza oroldodog baigā. pārt'i prav'it'il'stvan d'ir'igt'iv b'i bolxodō, arb'izal guşan negen on-sō zakonno pr'irōsto øgeze şadā. guşan xojor ondo baha d'ir'igt'iv dýregxe hanātai - baina. tarēn azal-xadā xor'in jehēn ondo dērbēn komūna gurban zūn deşēd garan kaz'ōno d'is't'ina pos'evtoi baigā. guşan ondo dērbēn zūn arban xojor gā, guşan xojor ondo mēnē dolōn zūn najan taban gā ogorōdt'ē xūt'ē. ene mal azal dēr i tarēn azal dēr-xadā agrozo'o-t'ixn'ičeski jabūlalga бага baina. uşarīn-xadā t'ime sp'ical'istanūd ygei baina. sāşā bolōd jirxede, malīn emşelgīn oron бага baina-dā.

xor'in xojor ondo nege pl'ene avstr'ic v'ingēr'ic ene xaral'igīn n'utagta dab'irxai naimālaza jabā. t'ize jabatarā manai nege bagşa r'inçen tobçinov, tere zugālād, „ene uhanai kanāva on'ōhon tataza bolxo“ geze xelē. t'ixedin „tatabal tatī“ geze, „şī yze“ geze xelsēd, tere bagşīn n'ēkotoro aŋt'ivnūd gul'dxād tere kanāva ex'ilē. gē tyr̄ dōdo b'ijērē tatād xøgşēlei arşān-sō orūlxa gehan baigā. xor'in gurban ondo xedēmēr'ilē. tere xedēmēr'i balai uhan garşa øgē ygei. xor'in gurbad'xi ondo b'elborōdov gēşe gidrot'ēxn'ig jirēd, xøgşēlei arşān zosō orūlan ygejēr, dēgŷr tataxa geze yzē. xor'in dērbēd'xi ondo baha aşkan gēşe gidrot'ēxn'ig jirēd, uklōn'in jixe bolō geze бага болгōgō. tere kanāva yzēd, yzexeden xøgşēl zosō uhan'in haja orōd baigā. nāşā jirxe baigād, modon xobol xehan'in modon gazar xojorō zabahar uhan'in garād enderē. nāşā jirēd, xairta n'ūrta baha enderē. tere kanāvār uhan xor'in taban on boltor jireze şadā ygei. t'igēş baixadan ene kanāva orxigdoxo t'igē. mēn tobşonū gedeg yxehan baigā. dōgūr tatād uhajā zalxa geze, dōgūr garxa uhan geze hurxada labxārav garxa gē. t'ize xelxeden aimagai dýrgeltīn kom'it'ētīn pr'ids'idāt'il' i aikomai s'ekr'itār' Markizov gēşetei xelseze, dōgūr jabūlxa bolōd. xor'in jorgōdxi ondo xabar dōdo kanāvajā nāşan hendeze, mēn xor'in on-sō guşan naiman d'ist'ina tarēn tar'igdahan baigā. t'igēd tere p'erve uçāstag jixe trýdne, jixe berxe, tende-xadā dolgosrōçno kr'id'ite arban xojor m'ingan garā. tendehan xoişo dōdo kanāvār xor'in dolōd'xo ondo zūgād d'ist'ina gazar uhalhan baigā. xor'in dolōn ondo nazar yjer jirēd, kanāvamnai xū gazar-dl'i bolgōgō. t'igēd baixadan zon-xadā jydxemze bagatai baigā. xojor zūn tab'in pýd talxa, dērbēn zūn taban zūn solkōvo øgēd, baha dobrovōl'no por'ādxār pozērtovon'i abād, mēn xor'in dolōn ondo kanāvajā gedergē hain bolgōgō. xor'in naiman on-sō zýlzen jabulā. terēnhan xoişo gasadārstv'ina kr'id'ite garā ygei. noidondo nege gidrot'ixn'ičeski pārt'i jirēd, okonçāt'il'na plān gargā. guşan xojor on-sō noidondo gargahan plāngārā zūn arban xojor m'ingan tēxer'igīn xedēmēr'i jabulza baina. ene on-sō dýrgexe hanātai baina. mēnē guşan xojor on-sō taban zūn gā uhalād bainabd'i. guşan gurban on-sō gurban m'ingan gā tere kanāvārā uhalxa hanātai baina.

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

ГОВОРЫ ЭХИРИТОВ И БУЛГАТОВ ЭХИРИТ-БУЛГАТСКОГО АЙМАКА

ГОВОР ЭХИРИТОВ ОКРЕСТНОСТИ СЕЛА ХОГОТ

1. ЗАГАДКИ

Записи А. М. Хамташалова

1. tābar'īn ezen tādagar xara,
tāgād jīrxede balai xara (x̄yn'i hanān).
2. jixe yxer'i xebtehen gazarta
jiren jilde nogōn urgā ygei (x̄īn hūr'i).
3. xendelēn dēr xexesgei (jubūn).
4. taigada tagtar noxoi xusā (tarbagai hyxe).
5. orod nojon oroi sūrxai (bū).
6. m'ilar m'ingān n'ydetei (xurabša).
7. xem ygei bajan,
xel'i ygei sesen (şōto).
8. der dor dimei beşeg (zȳden).
9. bargazan'i yxer barūn xoişō belşē (meşen).
10. altan ajagain amahar zūza jadā (al'igajā zūza jadaxa).
11. xōr'bōr dȳren sagān mēngeteib,
terēn-sōgō xojor altataib (meşen, naran, hara).
12. monsogoixon şulūn
mor'inhon xurda (homo).
13. xadada dal'zagai gutahan (şixen).
14. şīr şīr dūtai,
şīxan bolsorō targalā (nōho ērxe).
15. ulānxaida gozōxoi orō (x̄ilūsa).
16. ōsoi sōsoi xojor
ȳr saisa n'uxaldā (mor'in'i ergus).
17. uta x̄yn oroihon baragdā (zula).

2. ПЕСНИ

Записи А. М. Хамташалова

1

arbaṇ pyl̄g asarza
 arbaṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 arbaṇ gerēr ebelze
 art'ēl' xomūn bolojī!
 xor'īṇ pyl̄g asarza
 xor'īṇ d'ist'īṇ xaxaljī!
 xor'īṇ gerē ebelze
 xolxōs xomūn bolojī!

2

yheṇ manai podpōl'ko
 ereṣōsxōr'īn' jāxamnaib,
 yjeteṇ manai part'ēina
 il'ṣōnsōr'īn' jāxamnaib?

3

yheṇ manai urūgā,
 ebēdēg tulsa urgā,
 yjeteṇ manai hurā,
 ēdī bolso hurā.

4

maṣīnajā duranda
 maṅgad mor'i uxor'jīl
 marūsajā duranda
 xonoṇ enzēṇ zugālajī!
 xos'īlxojo duranda
 xojor mor'i uxor'jīl
 xonḡor ṣarain duranda
 xonoṇ enzēṇ zugālajī!

5

sagāṇ mēṅgēṇ ten'jerte
 sol'ōd garhaṇ somol'ōd,
 sov'ēd xūl'īṇ garn'īsta
 zoḡōd hūhaṇ somol'ōd!

xəxə mən̄gən̄ ten'jerte
 xən̄xinehən̄ somol'ōd,
 xomon'is xūl'in̄ garn'īsta
 zoχōd hūhan̄ somol'ōd!

6

esēş ūlā xorondo
 esē ygei xatarjī!
 tul'āş ūlā xorondo
 tul'ā ygei xatarjī!
 kost'ūm negedēd xubsaljī,
 xuşūgā negedēd zugāl̄jī!

7

bodōd xursār n'idexe
 ulān̄ gyrnei somol'ōd,
 uha urūgā n'idexe
 çemberlēnei somol'ōd!

8

galtai pōjos jireze,
 gazar daida doholgō,
 gazā Sesesēr bodozo,
 baixa kap'itāl xon'xirgō!

9

daida daida geldēxede
 nartai daida geldejī!
 turxān̄ turxān̄ geldexede
 sov'ēt-sōt'xi vrāgūd!

10

vojenzācaja ydende
 visō manai metendē,
 barūn̄ xoito aikōmdo
 nere manai metendē!

11

pap'irōsōrō parjūljī,
 potōm sāşin̄ zugāl̄jī!
 segerēdxe manai xarmānda,
 seberxēmnai xazūda!

12

xəl̄er geṣxēd jabaxada
 xəxə nogōṇ zəl-jima,
 x̄yrē xelsēd jabaxada
 ērēṇ yjetēṇ nalagai-jima!
 ulār geṣxēd jabaxada
 urgahanṇ nogōṇ zəl-jima,
 ur'ār xelsēd jabaxada
 ērēṇ yjetēṇ nalagai-jima.

13

xabarā medexe ygei hal'x̄ilxa
 xabsal dēr̄xi xabsagai,
 xabajā medexe ygei dailaldaxa
 kitai dēr̄xi band'idūd!
 əbəl̄ē medexe ygei hal'x̄ilxa
 əbərēṇ xoito n'urganṇ,
 əsēj̄ē medexe ygei dailaldaxa
 ol'xōṇ dēr̄xi band'idūd!

14

arnai uhan'i ṣaṇgada
 arātai ṣulūṇ muxar'ba,
 astal'noi xal'ibrēṇ xursada
 band'iṣa tolgoi muxar'ba!

15

alag mor'ijō orxizo
 asatai maṣina asarjī!
 āzbykvē medexe ygei am'itanā
 āzbykve medexe bolgojī!
 gurbat'xa Internasnāl,
 xul'ijā abahanṇ komon'ismo!

16

xuh̄a modō tan'iza
 xultahāran' tan'ijī,
 komsomōlō tan'iza
 kost'ūmāran' tan'ijī!

17

bōr'in sāna donḡodō,
 boro xəxyi donḡodō,
 bur'ād zon'in donḡodō
 komūna tēṣe donḡodō!

18

xadain᠎a nogōᠨ xal'ūrā,
 xada urūgā xal'ūrā,
 xadamal mөngөᠨ sāza
 oroi urūgā xal'ūrā!
 bōr'īᠨ nogōᠨ xal'ūrā,
 bōr'i urūgā xal'ūrā,
 budamal mөngөᠨ sāza
 oroi urūgā xal'ūrā!

19

malgai ojoxo
 maṣīnai᠎a duranai,
 maᠩgadār xelxe
 manai duranai!

20

arxīhan᠎a beṣi ūna ygeib,
 algahan᠎a beṣi zugālᠤna ygeib!
 yreidē mor'īᠨ xatarūza,
 yjeten᠎a b'id'i zugālji!
 tamxīhan᠎a beṣi tatana ygeib,
 tan'ilhan᠎a beṣi zugālᠤna ygeib!
 dombo bar'ād zugālji,
 duran᠎a xudarā zugālji!
 haba bar'ād harbaiji,
 hanāᠨ xudarā zugālji!

21

darāb seme degelē
 darād jynde hūxa-jim?
 darū sēzīᠨ zugāja
 xāgād jynde hūxa-jim?

22

xor'īᠨ sagāᠨ xur'gajā
 xolbon᠎a baiza xatarjā,
 xōloi-sōxi zugāja
 xelen᠎a baiza xatarjā!
 arbaᠨ sagāᠨ xur'gajā
 adxaᠨ baiza xatarjā!
 amaᠨ-sōxi zugāja
 xelen᠎a baiza xatarjā!
 oso-oso-oso-avaḥīm
 oborōno Sesesēr!

23

naraha modonoi zalāda
 naṣaṇ hūgād jaltalzā,
 nādaṣa d̄yxeiṇ xazūda
 axai hūgād jaltalzā!

24

tala gazar tar'ājā
 tarāgtarār xaxaljī!
 tabaṇ jilei palān'ja
 d̄erbēṇ jilēr d̄yrgejī!

25

uitaṇ xumūd ugalza
 alag mor'i gutāba,
 eṣēṇ band'id gul'daza
 ol'xōṇ gazar gutāba.
 anzahanai oṣibxo
 alag mor'in zoḥōgō,
 aikōm pārt'in oṣibxo
 Astāl'n'in zoḥōgō.

26

xatar ygei mor'indo
 xatū m'nā ṣamaixaṇ,
 xar'jaṇ baihaṇ nādanda
 jōxor zugā ṣamaixaṇ!
 gyidelteixeṇ mor'indo
 gyremel m'inā ṣamaixaṇ,
 gyrjelzexe nādanda
 jōxor d̄yxei ṣamaixaṇ!

27

toxomoi ṣinēṇ gazarta
 toiron baiza xatarjā!
 tologoi d̄ērxi sāzajā
 xoiṣon xajaṇ xatarjā!
 burobkōmoi sekretār'
 bur'ādkomoi Jirbānav!

28

ṣara seseg zadarza,
 ṣaraldajā gojōgō,
 ṣadamar yjetēṇ gul'daza.
 ṣumas nādai zoḥōgō!

xəxə seseg zadarza,
 xəxərdein gol'i gojōgō,
 xybūd basagad gul'daza
 şumas nādai zoǰōgō!

29

altan şāsın tatalga
 ajār xoloın gorōdhon,
 am'itan zon'i tatalga
 enē hən'in nādanda!
 şabartai goldo şabartan jadalsāb,
 şāzanxui garp'intai arǰıdan jadalsāb!

30

segēn segēn dubūja
 seseg nogōn gojōgō,
 seber haixan şaraija
 sentei marzān gojōgō!

31

xara mor'inoi nemerge
 xaşadai mængadai berzēnte,
 xan'i dŷxein nemerge
 axain dulān tyzŷrxel!

32

xadada baihan xandagaija
 xarbād sāşan bolgoji,
 xajāda baihan oŋgiyo
 galdād sāşan bolgoji!

33

sagān budagtai stōldō
 sailāb geze xar'ixab,
 saixan sagān urgūdārā
 zugālāb geze xar'ixab.

34

ajārā aimagta arestān gomdoltoi,
 art'el' xolxōsdo yjeten vesōlo,
 ajanğain medehen arai-xolxōs
 arai xolxōsdo rukovōd Ogon'ōv!
 behejē şinede behel'ji,
 berejē zalūda zugālji!

35

xolōštoī sabajīn šinede
 xodo nazar baihaiš,
 xor'īn tabaṇ nahandam
 xodo zugā baihaiš!
 malagajā šinede ɵmɵdɵjī,
 molodoi zalūda zugāljl

36

xara budagtai aftamb'il
 xada dabā medexe ygei,
 xamūn xolxōzīn yjeten
 burxaṇ geze medexe ygei!

37

oidō modon urgaza,
 ogtorgodo tulna ygei,
 oidō band'id suglarza
 sov'ed xūl'ija darna ygeil

38

baitahanai targija
 baidag tēšen xeteljil
 basaganai haixaija
 nādan tēšen xeteljil
 ei xē, ei xējə,
 išō jaba, ei xējə!
 xon'inoi targaija
 xonxōdortō xeteljil
 xongor šarain haixaija
 nādan tēše xeteljil
 ei xē, ei xējə
 išō jaba, ei xējə!

39

xəndyi būjā yrgelze,
 xədēšəlze garajil
 xybūd basagadā daxūlza
 nādašalza xatarjil

40

xoito xada dərəzə
 xorxoi tende baixa ygei-jim,
 xodo xomūn bolzo
 xulāgūd tende baixa ygei-jim!

barūn xada dərəzə,
 baxa tende baixa ygei-jim,
 baran xomūn bolzo,
 xulāg tende baixa ygei-jim!

Записи Л. Ч. Гомбоина

41

altan dal'ita tarbazan
 abzaidā xūraidā il'ine,
 abzail xūrain haidūd
 altan habatajār şūjana!
 xotoguil dal'ita tarbazan
 xudansal xūraidā il'ine,
 xudansa xūrain ebəged
 xodol habatajār şūjana!

42

yxerēr bajan gazarta
 ebədəg tulana şibxe,
 yxibydēr bajan gazarta
 ədər byr'i şūjana!
 şāsain şara zulda
 un'i ygei gerelxen!

43

mərən xangain şulūja
 məngetei şulūn geji,
 mənē jirhen d̄yxeije,
 manai bergen geji!

44

baigal baigād xysteirxebe,
 baihan tērem xədəlgəbə,
 basagan d̄yxei xysteirxebe,
 axain zyrxe xədəlgəbə!
 uhan baigād xysteirxē,
 urgamal şulū xədəlgē,
 urag baigād xysteirxē,
 ūşxa zyrxe xədəlgē!

45

xotogoi mөngөө xolbōjō
 xuramgain telē zajāgā,
 xөngor şara dŷxei
 xudaguin telē zajāgā!

46

barūn'il tērmīn talxan
 bazārīl sagān sāxar-şig,
 basagan dŷxein aman
 xudain gol'i xuzar-şig!

47

altan delxei daidī
 al'irha nogōn gojōgō,
 an'jar şara dŷxeije
 altan marzān gojōgō!

48

xānai xanxan xargui
 xairār elehēr sardā,
 xan'i jabahan dŷxeije
 altār şuragār sardā!

49

ardal baihan ten'jerte
 arbagail hara gereltei,
 an'jar şarain өbsŷnde
 arbanail altan gereltei!

50

xor'in şarga tyl'ē
 xolōdxōrō golgūlī,
 xөngor şara dŷxeije
 xuşūn xŷrēr golgūlī!

51

sagān dalai xaraxa-ād
 sarmain xada xalxalā,
 sagān şarai xaraxa-ād
 sārhan xondōr xalxalā!

52

altan̄ jirjēxein̄ xonolgo
altarganain̄ tolgoido,
an'jar şarain̄ xonolgo
axai tanai eberte!

53

xoinohon̄ jirhen̄ ŷlen̄
xurail ŷlen̄ gexe,
xur'imār jirhen̄ d̄yxei
manail bergen̄ gexel

54

barūn̄ xoino xen'xinene
bajal hūtai ogtorgo,
barūn̄ xoimorto xen'xinene
bajal hūtai habal

55

tebşēr d̄yren̄ al'irhan̄
teherzel baixadā baragdaxa,
tergēr d̄yren̄ d̄yxei
xyrḡylxede baragdaxa!

56

baigal xoişō xelbērē,
barūn̄ xoişō xelbērē,
basagad xoişō xelbērē
nādan̄ tēşē xelbērē!
zylxel xoişō xelbērē,
z̄yn̄ xoişō xelbērē,
zyrxen̄ xoişō xelbērē,
nādan̄ tēşē xelbērē!

57

nādan̄ nādan̄ gexede
naʔilzaxa beje,
nādanai malgār bolxodo
ujaraxa beje!

xur'im xur'im gexede
xotolzoxo beje,
xurimai malgār bolxodo
ujaraxa beje!

58

xazagai ulaxai gudahār
 xatarāb geze xar'ijī,
 xar'īn haixan urgūdār
 zugālāb geze xar'ijī!
 ulān budagtai ostōlhon
 ūgāb geze xar'ijī,
 ugā haixan urgūdār
 zugālāb geze xar'ijī!

59

naran xānam — ten'jerte,
 nahatan xānam — nādanda,
 ūlen xānam — ten'jerte,
 yjeter xānam — nādanda!

60

ulaildaza urgahan
 ulāganai barag,
 ujarān baiza mor'dohon,
 d̄yxei şamai barag!

61

mondorgoijo gojōbo
 modo şulūn xojor,
 mor'doxo terī gojōbo
 monsog gəlme xojor!

62

arbād yjetei xyrēde
 adūjā xāza m'irlulā,
 arbād hab'iga yhende
 habxag zalgād hab'irulā!

63

xudarain xodovoi zagahuija
 xudaldān dēre şil̄l̄l̄e,
 xongor şara d̄yxei
 nādan dēre şil̄l̄l̄e!
 aṅgarain xarza xermen,
 andaldānda ilgulā,
 an'jar şara d̄yxei
 al'ādanda ilgulā!

3. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

al'ādahan daida —
 ɔndɔr jixɛ atalgana,
 xormoi dunda al'ādlai.
 mɛl'xihɔn daida —
 mɛngɛn tolgoi mɛrɛn,
 mɛrɛdɛmɛ daida,
 xana ʃulūn xabsagai
 xair ʃulūn zoxō.

2

ɔndɛrɛrɛ udxallai
 xɛxɛd'ei mergɛn bābai,
 xɛltei galzū ib'il
 ɛlgɛrɛ udaxallai
 atalgan'im arban,
 talxaʃim taban!
 urda b'ijɛrɛ udxallai,
 jirxe ʃubūn jiberten,
 xar'xa ʃubūn xan'itan,
 untarʃa ygei zultan,
 ur'ilʃa ygei ʃirɛten,
 zailarʃa ygei ʃirɛten,
 zal'irʃa ygei zultan,
 tab'in naiman taxiltan,
 zūn naiman zultan!
 tyn'i nāgūr udxallai
 uhan xyr'ɛ oixon,
 xuhan xyr'ɛ xudarā!
 barūn b'ijɛrɛ udxallai
 xor'in taban xongōdor,
 xor'in naiman ʃoʃōlog!

3

xaintai xybȳn dar'iba
 odō bed'i nerelylleib!
 unaxajā jadaxadā
 unagan zērdejē unalaib.
 ɛndɛxɛjɛ jadaxadā
 ɛngɛ torgo xɛdɛrleib.

yxeze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 malgaitaiṇ xyb̄yṇ malās
 arai men'i naiza
 ɔŋgə torgon degel ɔglei!
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzab!
 xojordxi naizam
 xyṇgeiṇ xyb̄yṇ oloi
 yxeze xosorxodon
 ylē dēre sogsoixodon
 adūn-sō bar'iza
 unahan zērde mor'i ɔglei!
 arai men'i bajar beleil
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 abaraldaza xarxābzab!
 ēmde emdehen samsam'n'i
 ēme xabṣūrtai beleil
 t'ibiṣxan jāxam'bi?
 am'idīn-ši gazarta,
 al'b'in'i-ši gazarta
 nɔxədē xoino hunabab.
 gomdoxo gomdoln'i
 arban tabanā nahanda
 al'ā dunda yxeleib!
 xor'in tabanā nahanda
 hal'xai dunda xosorloib!
 ɔtəg dēre bolobol
 yrehe ygei xosorloib,
 āl'i dēre bolobol
 adaha ygei xosorloib!
 arai men'i gomdol beleil

4

erxeiṇ ṣinēṇ aṣanadn'i
 xer mende hūnata?
 oido xebtehen bejīm
 orgoiṇ dūnda bodoloi!
 xēre xebtehen bejīm
 xesēṇ dūnda bodoloi!

erxein şinēn aşanadtā,
 endorērē şubūn bolzo
 elgērē gerēhen bolzo jabaxadā
 xarahan yzehenē xelejī!

5

erxein şinēn aşanad
 jilxen tanai bolbol xatū-dl'i belei,
 jiber manai xurdan-dl'i belei!
 barūnai şolmod xyl'jedeze,
 zyxen xoişō bolloi!
 zynei şolmod xyl'jedeze
 barūxan xoişō bolloil
 şonoin yden xāgdaza,
 şolmoin yden nēgdelei!
 şimxeze id'ixe joho bolloi,
 şibeneze xelsexe joho bolloi!
 xara hen'i bolobol
 xara noxoi xusaxa ygei joho bolloi,
 boro hen'i bolobol
 boro noxoi xusaxa ygei joho bolloil
 t'ib'işxan jāxamb'i?
 xadain şulūn'i xamxarsarā
 xartan bolbol hādxa ygei-bze,
 bōr'īn şulūn'i bulgalsarā
 borton bolbol hādxa ygei-bze!

4. ПРОЗА

Записи А. М. Хамташалова

Aidūrai mergen, Agui nogōn dýxei.

guşan gurban bazārtai, gurban gūl'i burtātai, gurban jatāza hertei, odon būral mor'itoi. odon būral mor'ō altai taigīn arda arban gurban hogōnōr tab'ina. tere ezenē xyr oilogxo mor'in baina. unaxam gexeden xyrēd jirxe mor'in baiņa. xazū-tēhan xarxada xadadl'i, xamar n'ydenş xojorīn unagan-dl'i. „adahan'i m'ixa id'i id'ihēr arā şydem şalaba. an'ja m'ixan zēlən. an'ja m'ixa id'ixem!“ gē. odon būral mor'in jirē. mor'inō jirxlēr hādag xurmagā axaba. t'igēd jababa. agui nogōn dýxei toxo-nogtō xemneze, torgo esxeze baina. al'igandā xemneze alta eşxeze baina. suxai m'ināja şab gexen dūgdād, sөө dөрөжө хан gexen dūgdād jabād-şaba. jabahan bejērē maṅgad axatajā zolgoldō. dalan taban tolgoitoi dal'izī şara maṅgadxai tere daraşxaba. mor'in'in hādag xurmagā xubsahatajīn abşa jirē. gazāgā jirēd insagāgā. agui nogōn dýxei garād jirē. „axaimn'i xāna orxōd

jirbeş?“ gē. t'ixlēr'in' mor'in'in xelebe: „dalan taban tolgoitoi dal'izi şara mangadxaitai dailaldā“. agui nogōn dŷxei tere mor'ijō unād axajā jaha yzexejē oşobo. oşohon'in axan tende jahan bolōd daragdād xebtē. axajā jaha abād aṅgain ulān xadada xadalgā. tere xadajā garşa jalxa ygei baina. t'igēd mor'in-hon hurna. mor'in'in „b'i garxab“ gene. tere xada doron şuhan gorxon, jahan darxi baina. terēn'i yzeṅ gehan'in mor'in'i jahan, xŷn'i jahan baina. tere jahaija bejedē bar'ād yzeṅ gehan'in bejehan'in, jixe baina „zei, ene namahan ylexe am'itan yxē“ ge. zei, mor'in'in „b'i garxab“ gē. gydergē eḋerşin gazarta suxar'ā. t'igēd-le tere mor'in'in jabā-xīm-dā. „xabşaxajā medēreil“ gē. xaxad eḋerte jabād, xaxad eḋerte xīdē. xīdehan bejērē tere xada dēre urda xelērē goxolōd baişō. t'ixlēren bejērē damzād garād mor'ō abā. garād baixlārā mor'in'in xelebe: „negel bagtai talda jabajībd'i. tende mēnxīn xara uha baixa!“ geze. terēn'i dēre oşōd tere mēnxīn xara uha udxād, mēnēxi doro xebtehan jahan dēre xajaba. xajaxlār'in' xū edegebe. „zei, ene jamar hain xŷm! zei, xezēn xereg jŷmde daragdan ygejēr jabaxa!“ t'ize eḋer xelebe-xīm-dā. xoitō mor'in'in xelebe „gurban jalgain sāna garxabd'i. zed habartai, zēgeṅ n'ūrtai hamagan sai busalgaza baixa. tŷn'i darā-xadā sāşan dain baixa ygeil“. tendē oşon gehan'in sai busalgaza baina, xōbşōr xudxaza baiza. „ene jū busalgābş?“ gexeden „eḋedhan xŷnde eḋe beldēb, undarxahan xŷnde uha beldēb!“ gē. „udxīş-tā nege xōbşol!“ tŷnē abād duhan gehan'in gaza-rū dørzē orşō. „xoito udxal-dā!“ gē. t'ixlēr'in tŷn'in terēnē zaxa-rū xeze orxō. t'ihan bejērē jababa. sāşā jabxalār'in tere izi dar'xi sagān azargatai baina. tere azargin' yldē, hēn'i-şi eḋer-şi yldē. t'ixlār'in' xete-sōhan saxūrā gargād şibşēd xajā. xada bolōd būba. t'ihan bejērē xān bābaidā oşozo orō. yxehan xŷje bodxōxo, ygeirhan xŷje bajazūlxa basagatai baina. „jŷnde jirēbş?“ gē. „ygeirhan xŷje bajazūlxa, yxehan xŷje bodxōxo basagatai gexi dūlza jirēb!“ gē. „zei, basaganda xeregtei-xadā ydxē jahaxadan eḋen xeregteil“ — „jamar eḋen xeregteib?“ gexeden „xan gerdein eḋen xeregteil barū urda b'ide zandan modon b'i-ima. tendehan oşozo asara!“ garād-la jababa. nege daida-sō orxodon şurgalzaija xara gerēhen id'ize baina. tŷn'il-xadā nomojō tataza xarbaşxana. t'ixlār'in' gurban tahalag şurgal'zan'i xān garşa jirbe. garşa jirze xelebe: „albatijim dolo id'ize baihiṃa. jamar hain xŷn jababaş! arban jil'i anda, xor'in jil'i xuda bolxobd'i! negel jadahan gazartā namajā xelēreil“ t'igēd-le sāşā jabā. mēnēxi xān gerdejē baihan gazarta xyred oşobo. ūrgai-sōn' gurban xybyn'in baina. negen'in uilād, negen'in n'ēgēd, negen'in dū bar'ād hūgā. „izi bābaitnai xānab?“ geze hurba. „man'ija ene yşt'i dain id'ixim. t'igēd ogtorgodo degdeze garā“. — „şī jinde uilābş?“ — „mēnē yşt'i id'xim!“ gebe. — „şī jinde dū bar'ābş?“ — „malgār yşt'i id'xim!“ — „şī jinde n'ēgēbş?“ — „nēgēdər yşt'i id'xim!“ tere urda b'ihen'in mogoi garşa jirēd id'xe baigā. yşt'i mogoi garād jirē. tere modo eḋen garād id'xejē jabaxadan' nomojō tatād, tarxin taha xarbaşxaba. eḋi şinēxen şuhan jirēd man'jalaidan' n'aldaşaba. gurban sŷdxē xaraṃxui bolō. tere xōrondon mēnēxi xān gerde şubūn tēngerhan orzo jirxeden' xybŷşin' haixan baina. „ene men'i xybŷşi alūlxajā baihiṃaija aidūrai mergen xybŷn alba. enēn'i edegēxem!“ gēd, mēnxīn xara uha asarād dēren' xajād edegēbe. bodxōgōd zugālaba. erte

xadam bābaidā jirē. xadam bābai xojor ɔdɔ erē. xojor ɔdɔ ɔgɔ-dā. ɔdɔ asarād ambārtan' tyšylxeden' ambār'in' xelteigē. xojor-tēhan tyšylē. „asarālb'i-dā!“ gēd orō. „garād abiš-tā!“ gē. garād xarxadan' gazā xaranxui bolzo baigā. nege syšeg-sō talxain' šyd xudxā. „terēn'i ilgīš-tā xojor tēšen'!“ ambārtā orū-lād xāgā. mənēxi šurgal'zanai xāja „tuha xīš-tā, jiriš-tā!“ gebe. šurgal'zad ebel'ze jirēd, talxai ilgaza xajā. ertēr dū bar'iza hūgā. orōd yzexeden' ilgaršōd baigā. „zei, ur'ai zalūda tezēhan noxoimn'i xub'ilza gurban n'urgan'i sāna xebtene. tyn'i garša asar-lāl“ gene. terēnden' ošobo. ošōd xarxadan' xazadag xara būral an baiba. terēn'i hybejē jadaba. xan'jin dolōn darxaija šibšēd borxobšo genze xojor'i xylebe. tynē šibšēd dēren'i xajaba, „ene borxobšo amandan' orōroi, ene genze xyzynden' orōroi!“ geze. „ene ara sagān xānda aidūrai mergen xybyn'i garxada jixe gaixāham. tere xybyn šī-yš?“ — „b'il'b'i-dāl“ — „ene namai jāxa genzelēbš?“ gē. — „xartagai xānār xadam xexem. tende asarxa geze xelē!“ zei, t'igēd jabā xetl'd. xānā gazā asarād ujad baina. orōd „ene noxojō abītal“ gebe. garād xarxadā xān bejērē aiba. „ene derēmne-jimn'i ɔrēlin tahatād ɔgiš-tā!“ gebe. borxobšin' abād „ene derēmnen ɔrēlin' id'iš-tā!“ gebe. adahatajā maltajā albatatajā dolo amandan jirze orbo. „zei, ene noxojō baihan gazartan abāša tab'iš-tā!“ gebe. t'igēd xur'im ošoxo bolōd baiba. „ur'ildā xexel-dāl“ gebe. „jehən šolmolōr ur'ildaxas-tā!“ gebe. urildaxa bolōd baixadā ur'id ošōd gal tyl'ēd, m'axa šarād id'ize baina. šolmod xoinohan ošobo. ene tyl'ēn ygei im baina. šolmod ošōd gaixana. „tyl'ē xānahan ababaš?“ — „emēlē tyl'ēb!“ — „m'axa xānahan ababaš?“ — „mor'inō guja ɔgsəzə abāb“. tede šolmod barandā mor'inō guja abād šarana. ur'ildaxalārā aidūrai mergen xybyn urtaza orzo jirbe. t'igēd nāda xebe, arxi ūba, bar'ildā xebe. „bar'ildānda bodxoš!“ gebe. bar'ildaxa bolxodō sēzejē šālār ujabā. xybyjin' xajaza orxō. zei, t'igēd xur'im tɔxərne. xān xyn'i xur'imda baran tɔxərne. t'ixeden xelene: „zalū xyntnai ɔtɔlzə jirxe. ɔtɔlhan xyntnai jirxe ygei!“ untaxa bolxodō xelebe: „xadam bābajā gerte zoχxo ygei!“ geze. t'ihen bejērē daxulād jabā. „tɔxərɔlhan gazartam xonoxoš, šixe jabahan gazartam jabaxaš!“ gēd „ur'id ošozo, ger malā hergexem!“ geze urtan jirē. zei, t'igēd jirbe. axajā jaha barūn hūdal dērē zoχōgōd tab'iba. bejērē xorgolōd baiba. mənēxi xadam basagan orzo jirbe. orzo jirēd xaran gehan'in xobxo urgašahan jahan xebtene. „mexetendē mexelylēb, goxotondō goxolulāb!“ geze, tamxā tataza hūna. hūza hūza bodōd dēgyr'in' nege alxād gazā garana. mənēxi jahan'in haixan bolōd eblēd baigā. xoito alxād garana. m'axatai bolōd baina. gurbad'xā alxād garxalār'in' am'itai bolōd bodōd-šobo. „jamar udān untabab'i!“ geze bodobo. mənēx basagan „xen gēšeb-ši?“ geze hurā. „aidūrai mergen xybym!“ gebe. gazā garxadan mor'in'in baina. „agui nogōn dýxei xānam?“ geze hurā. „šamajā ešexe geze tergelē!“ gebe. — „tergelxe baixa ygei-dāl“ geze argadaza asarā. mənēxi izi hamagan bolzo hūgā.

ГОВОР БУЛАТОВ ОКРЕСТНОСТИ УСТЬ-ОРДЫ

1. ПЕСНИ

Записи Н. Н. Поппе

1

xada dēgȳr manarhaija
xara hal'sin sairulā,
xamag zonō hamarhaija
sajūz molod'ōzo zošōgō!
ajalgān'i amanda,
xuxalgān'i xuşūnda,
xolbō çāsın xarmānda!

2

xara şoroi gehemnai
xara mor'in'i zadāça,
komun'is xul'i gehemnai
komsomol'i zadāça!

3

sovnorkom'i ydende
selē manai tende,
soxob erēn sārhandā
nere manai tende!

4

tēmər xazūrā ort'izo'
xabtai zādxa abībd'i,
tyrȳnsi tȳxe ort'izo
komun'is xul'i togtōji!

5

arbagai ebertei gerēhən
abainə zoijo şūjūlā,
ajagtaixanə xomsomolnai
xara zoijo şūjūlā!

6

namātaixan modondo
 nar'in xexei dongodō,
 nazar'i hen'in nādanda
 şāstai yjeten dongodō!

7

dorhō jirehen hōtoimnai
 dugşalgānda selderē,
 dūl'imgaixan gōlosnai
 dūlxa tama selderē!

8

sagān mēngən sambārhatnai
 sailāb geze xar'ūzam,
 sar'ūn ime tavār'işdārā
 zugālāb geze xar'ūzam!

9

erjēd baihan daidamnai
 erje tēşe toxomtō,
 īze baihan molod'ōzotnai
 nādan tēşe toxomtō!

10

ib'imnai ەرəgxədē
 el'igebşin dulāgār ەرgehime,
 egē mēnē hanaxadā
 nerēn telē ەرgehime!

11

zertelzeme taiga
 zedēn doxoi jan'd'inā,
 zerge hen'i v'ēçerte
 manai molod'ōzūd jan'd'inā!

12

zurād xajahan sv'ēşke
 zudanai modonōr tēngime,
 gansaxan jabahan molod'ōzomnai
 xara zonōr tēngime!

13

segēn xəxə dubūja
 seseg nogōn zośōgō,
 sesen terhen komsomōl'i
 sēzen zugā zośōgō!

14

ende tende xaraixa
 erz'īnxete velešipēd,
 erjen tatan zugālxa
 manai tanai sar'ūsagail

15

ulaixaza uragxa
 ulāgana baxatai,
 ujanḡal'za zugālxa
 sajūz molod'ōz baxatail

16

toxomoi šinēn gazarta
 toiron baiza xatarjī,
 tolgoi dērśi sāzajā
 xan'sir jan'sir xatarjī!

17

šiber šugui dərzə
 šindaḡan'in ylexeš ygei,
 splošnoi komūn bolozo
 čūzdaḡ ende ylexeš ygei!

18

arbād tergē xəleze
 ara xoišō garajī,
 arbād ərḡēr ebleze
 art'ēl' komūna bolojil

19

sahan dēḡyṛ jabaxadā
 šarga manai den'šē ygei,

sārhaṇ dēgȳr zuraxadā
xurgamnai den'ṣē ygei!

20

xartūs malgain ṣinexende
emədē ygei jāxamnaib,
kaval'ēr bejejē zalūda
zugālā ygei jāxamnaib?

21

yxer bōmīṇ ygei-xadā
ȳxeṇ zula xānhā imāb?
yneṇ sav'ēhī ygei-xadā
sploṣnoi komūna xānhā imāb?

22

xarāsagaixaṇ ṣubūnda
xada geze ygei ime,
komsomōl bolhoṇ yjetendemnai
burxaṇ geze ygei ime!

23

xoinō baihaṇ gērēhiḵe
xarbād sāṣīn unagāji,
xanadā baihaṇ oṅgoiḵo
galdād sāṣīn xar'ūljil

24

dalai-sōśi xulhanda
daidīṇ ṣubūṇ erjemtȳ,
dolōṇ sexetei dombūmnai
stōl dēgȳr toṅgorṣō!

25

bōr'i dērśi tar'ainda
byrteg geze ygei jime,
bol'šov'ig bolohoṇ yjetendemnai
b'urakrat'izam geze ygei jime!

26

dalai-sōgūr tamarxa
dāgantnai jamar-xīm,
tanār manār zugālxa
zugātnai jamar-xīm?

27

xula mor'īn tyrgedeze
xodōg tergē endelbe,
xulāja xybūd tyrgedeze
turxān tēše zarūlba!

28

ørgøn jixe xyr'ēdē
adahā xāza m'irlūljī,
arbād m'īngād xulāgūhā
turxān tēše m'irlūljī!

29

sagān tagša zavad'īdlāb,
sailxīn tēlō zavad'īdlāb,
sagān ţoroi zavad'īdlāb,
zugālxiñ tēlō zavad'īdlāb!

30

erxū gōrōd xoloţ gehān,
erz'īnæxete veleţipēd xyrgūze,
yjeten manai xoloţ gehān,
p'īsmō poklōn xyrgūze!

31

narta gazar nogōtoi,
komūnta gazar zugātai!

32

bōr'ido xaţūlahan xarguimnai
boldogtoi bolō ygei jāxamnai,
xulāgta xaţūlahan bejemnai
komsomōl bolō ygei jāxamnai?

33

øbelde jabahan xarguimnai
nazarta jabaxa ygei gasal'āntai,
mēnē zugālahan yjetemnai
nahandā zugālxa ygei gasal'āntai!

34

xoito xadai xarguilhaija
 xaṣar'ig burūgā ha:ṣājī,
 ene xūl'i togtohaija
 komon'is L ēn'inē haiṣājī!

35

ulān plād ujaza
 ulāxan ṣarajā zośōjī,
 ulān flāg yrgeleze
 urxan komonār bolojī!

36

ədertē jabahan abtamab'īlnai
 ergen trāgtar ṣibṣēlgē,
 ədertē zugālhan yjetemnai
 nahandā n'iskol'kōr ṣ.bṣene!

37

emēlteixen mor'indo
 eṣtei m'inā ṣamaijī,
 egēd baihan nādanda
 kyl'tyrne zugā ṣamaijī!

38

xoinohō jirehen ylenhē
 xuraiṇ orxī xyl'ējī,
 xolhō jirehen yjetenhē
 zugāja garxī xyl'ējī!

39

xartūs xartūs malgaija
 xadxād jāxai jabaxamnaib,
 xara sēzēn zugāja
 xāza jynde jabaxamnaib?

40

bōr'i dērśi manarhaija
 boro hal'šin sairulā,
 bur'ād zonō hamarhaija
 komsomōlin' sairulā!

41

tar'ān manai ambārta,
 tēbe n̄ydhai sabrān'da,
 galtai vogōn jireze
 gazar daidaija doholgō,
 sploṣnoi komūn bodozo
 kulāgūhī doholgō!

42

məngən bartāja n'ēxedeze,
 mənxe zojō gargajī,
 mənḡən ṣydē n'ēxedeze
 mənxe zugā gargajī!

43

xəgsəgeixen ṣubūnhā
 xəgtei ṣubūn ygei jime,
 xyb̄yṇ basagan xojorhō
 inag jyme ygei jime!
 alair'i aimagta
 alatīn' beṣeg delgerbel!

44

golōṣtoi sabajī ṣinexende
 xodo nazar baihai-dā,
 kaval'ēr bejemn'i zalūda
 xodo v'ēṣer baihai-dā!

45

tyrjīse xaxalxa
 tar'āṣūl'i trāgtar,
 taltaiṣūl'i xyb̄yḡd
 turxān tēṣe tulaba!

46

yhemn'i hamnūrṣā,
 eber hamār hamnūrṣā,
 yjetemn'i hanagdā,
 gazar xolo jāxamnaib!

47

ēbeldē ēbelēr baixaṣ ygei,
 yjetei zalūgār jabaxaṣ ygei,

xor'i məngetei jabaxadā
xontōr'i xodo garāş ygeib,
xol'şortoi zalūxan jabaxadā
nāda xodo garāş ygeib!

48

şandaganā mēr-rē
şandan jaban geşxelī,
şagaitaixan xelōrē
eber seber xatarjil

49

seseḡ nogōn urgaza,
segēn dubū zoǵōgō,
sesen tərhen nēxernydnai
ene nāda zoǵōgō!

Записи А. М. Хамташалова

50

xatartaixan mor'indō
xatū m'inā şamaijī,
xarjan baihan nādanda
jōxor zugā şamaijī!

51

sojol dundā sojodoltoi
soxom jorō surxan'i-xa,
sovxōz bolon xamtarza
sacal'izam bolxon'i-xa!

52

ulāgana urgaza
ulān dubū zoǵōgō,
uran tərhen bejemnai
ene nāda zoǵōgō!

53

lāmpain toltoijo nosōjī,
ajagtai zalū zugāljl

54

ajarād aimaştai Mārks L'en'in,
xul'idā berxe Kal'in'in Stāl'in.

55

jolō tulama sahanda
 jorō mor'in şilȳlē,
 jorgō xonogoi nādanda
 manai yjeten şilȳlē!

56

ostōl dērē xarxada
 otolxōr id'ēn jixel,
 ende hūgād xarxada
 zugālxār yjeten olon!

57

xuṣad geze hūxada
 xormoi manai tatūn'ja,
 xol'şorlōd zugālxada
 xōloi manai sarasūn'ja!

58

xadahā garhaṇ bulagnai
 xabtagai şulūn damzūrtai,
 xanğajahā garhaṇ d'ēmnai
 xotogoi sorgo damzūrtai!

59

xondoloi sagān gērēhēn
 xoito zuda şūjūlā,
 xol'şorlōd zugāldag yjetemnai
 ene nāda şūjūlā!

60

xarajād uradxa uhaija
 xarşār jāxai xāxamna b,
 xan'şinād garxa xȳrē
 şēzedē jāxai xāxamnaib?

61

erbes baisa xaraixa
 erz'inxetei samaxādxā,
 erjen tatan zugālxā
 tanai manai zor'igoil!

62

yzȳrteixen modondo
 ələg xəxyi don̄godō,
 ȳr saixa ş'nēnde
 manai zugā don̄godō!

63

modon tergen gehemnai
 modon tēl'in xyşenei,
 mondolzomo bejemnai
 at'is mat'in xyşenei!

64

xələr geşxēd jabaxada
 xəxə nogōn zēlən,
 xȳrē xelēd jabaxadā
 xȳn'i zyrxen zēlən!

65

xadain nogōn xal'ūrā,
 xada-rūgā xal'ūrā,
 xadamal məngən sāza
 oroi-rūgā xal'ūrā!

66

xodōg tergēr xorjūljī,
 xudlār zugālza şūjūljī!

67

zedelze urgaxa
 zedegene manai baxatai,
 zergeleze zugālxa
 zugā manai baxatai!

68

bōr'i dērśi burgāhanda
 bur'tag geze ygei,
 bol'şov'ig xūl'in ereşēnde
 burū geze ygei!

69

jixe həmein dosōşi
 jiren taban tahalga,
 jixe utahan behemnai
 jiren taban solxōboi!

70

zaxain̄ jalgain̄ nogōjo
 zadarxīn̄ jixē xyl'ēnebd'i,
 zaxain̄ zalū Sesesēr'i
 sacal'izmain̄ jixē xyl'ēnebd'i!

71

yxer'i turūn̄ xatū-şijahā
 ebəl'i mөлөһөндө hon'zorxīma,
 yjīn̄ yjeten̄ v'isōlo-şijahā
 ene zondo gel'mēstei!

72

dabxar tura bar'iza
 dalain̄ xoino gaixulā,
 dabxar sāşan zugālza
 ene beje gaixulā!

73

unād-şi jabaxada ul'gamxaṇ
 olom darama mor'in̄ jym,
 uşarād-şi jabaxada ildamxaṇ
 uxā zāmar nөxөr jym!

74

amatai būgā yrgeleze
 agnaşalza garajī,
 am'itan̄ zonō daxulza
 aidūnaida garajī!

75

altan̄ çāsīn̄ tatalga
 ajār xoloīn̄ gōrodhō,
 am'itan̄ zon' tatalga
 ene hөн'īn̄ nādanhā!

76

xula mor'ō xarxadā
 xojor n'yden'in̄ gazāgūr,
 kulāja xyb̄yşe xarxadā
 xojor n'yden'in̄ gazāgūr!

77

uħaṇ-sōgūr tamarūlxa
 unagantnai jamar-b'i,
 ujaṇgalza zugālxa
 zugā tanai jamar-b'i?

78

ara xoito şiberte
 aṇgai olon tende īma,
 ajag jixe kōmūnda
 zonoī olon tende īma!

79

erevkōm/i ydende
 ezel manai tende,
 exe baixa sārhandā
 nere manai tende!
 sov'ēd xūl'īn garn'īsta
 zaşçīta baiħaṇ somol'ōd!

80

gol gazar orxodo
 xuzar'i jixe tende,
 xuşūṇ aimag xojorto
 xūl'i xontōr tende!

2. ШАМАНСКИЕ ТЕКСТЫ

Записи Н. Н. Поппе

1

Exe garba'li.

menderēr būħaṇ,
 mēleṇgērē tarahāṇ,
 meldein xybȳṇ
 ergel buga nojon tēṇxei,
 johon tyrȳṇ
 jodō bar'ihan tēṇxei,
 xair şulūṇ eteg
 xan'jan'i jorgōṇ garba'li!
 jiren bēje bē bolgoħon,
 jixe orgoin zaxa darahan,
 dalan od'ogoijo od'ogon bolgoħon,

dāgui xesīn toibor bar'ihan,
 zajān sagān tenger'in zābar'ār durdahan,
 zar'lag solbon'i hurgārār durdahan,
 adū zajāhan xūā solbon,
 aša zajāhan gurban mailgan!
 xeregšen'i basagan
 xal'ūta mailgan,
 manxal'ūša basagan
 xatan mailgan!
 xuandain basagan
 xurdaṇ ṣaragšan!
 ebygei zebygei dūran dun'jār
 tenger'ije tegnehen,
 telēše burxan texe man'jalai!
 ɔndɔr'imē ɔlgɔndɔ dūlgaza,
 ɔlgɔn'imē ɔndɔrtɔ dūlgaza,
 esege malān bābai,
 exe jyreṇ ib'i!
 barūn urda zyg tēšen'i
 emeṣerše ygei exe ṣara modon,
 ṣirgeše ygei en'ēn ṣara nūr,
 xagdarṣa ygei xyi boldog!
 barū namā namālā
 sagān mɔngɔr namālā,
 hādagtai hɔldɔ,
 hain'i hɔldɔ guin dūdāb!
 hara mɔṣɔn toxōlgō.
 zȳn namā namālā,
 zȳ xurabṣār namālā,
 han'ṣagtin hɔldɔ tende!
 ara b'ijin namālā,
 zelē nogtōr namālā,
 adahan'i hɔldɔ tende!
 eber b'ijin namālā,
 zelen xɔxɔr namālā,
 ɔlgɔn daidin hɔldɔ tende!
 tēn dēde namā namālā,
 abarga serge bodxōtojō,
 altan jodō delētejē,
 asa hor'bo tulātajā,
 bōje bō bolgohon hɔldɔ tende!
 tēn dēde namā namālā,
 ṣoro mɔngɔn xūrta tende,
 ṣūmal mɔngɔn uxāza,

nojon'i hōldə tendə!
 esege malān bābain hurgārār,
 ezen xān'i zaḡāgār,
 xəxədei mergen bābai
 xəxə erēn manārā
 dugui xehen burxaṇ,
 xəbəlzəmə ṽlērē
 mor'i xehen burxaṇ,
 bal xara ṽlērē
 mor'i xehen burxaṇ,
 bardam xara saḡilgārā
 m'inā xehen burxaṇ,
 dalīn ṡinēn homoṡn'i,
 bulain ṡinēn zenṡn'i,
 nerjēl'īṡ ṽdende jərgəzə orohon
 jəhəṇ mujā xybṽn,
 jəhəṇ mondor basaganṡn'i;
 nerjēl'īṡ homo xehen
 barūn'i tab'in tabaṇ tenger'ī!
 barūn'i tab'in tabaṇ tenger'in
 unaxai baihaṇ tenger'ije
 olon tulgār tulā,
 xesēze baihaṇ tenger'ije
 xeme tulgār tulā.
 barūn'i tab'in tabaṇ tenger'ije
 ezeleze hūxada
 buxain arahaṇ xərxətən,
 bolod tēmər deṡətən,
 borzontin dolō doṡṡin nojon
 mū ha n xybṽje
 bēje nomondo hurgāgā!
 modo hojō xybṽje
 darxaṇ'i nomondo hurgāgā!
 borzontoin dolō doṡṡin nojon'i tēl'i xybṽn
 mozo bəxə, mondoṡo xataṇ!
 xəxədei mergen bābain
 dalain ṡinēn homoin
 bulain ṡinēn zen'je nan'ṡā!
 zṽn'i deṡən dərbən tenger'ī!
 zṽn'i deṡən dərbən tenger'in
 dalain ṡinēn homoin xē!
 bulain ṡinēn zen'je nan'ṡā.
 noxoīn dolō darxaṇ,
 nomogoi naimaṇ aṡa,

zȳn'i dēṣən dərbən tenger'ije
 oroin darza hūhan
 maṇxar malān tenger'il
 urda b'ijīn dalan dolōn tenger'ije,
 ara b'ijīn jiren jēhən tenger'ije,
 barūn'i tab'in taban tenger'ije,
 zȳn'i dēṣən dərbən tenger'ije
 oroin darza hūhan
 esege malān bābai!

2

Barūn'i jiren xad.

ezelze hūhan
 buxa nojon bābai!
 eber'i jixede
 erxȳje mondorgoi ṣergēgē,
 elegēje jixede
 ene zondo zajābar'i bolohon burxan
 jēhən xybȳ gargā,
 jēhən ṣirē darā!
 jēhən nojod bolō,
 orxo garxajā medeze hūgā.
 aṅgar dalajā sel'jē xē,
 aman xarūl hūdal xē,
 aman'i ezen buga nojon, huga xaṭan,
 moihon'i ezen mēngotē zār'in,
 orxoin ujalga,
 garxain ganzaga
 bar'iza hūhan nojon!
 xaṣa ezelhen
 xan ṣirgai nojon,
 xan ṣ'rgain xybȳn
 sam sagān nojon,
 xojor xaṣa gyideg burxan!

3

Barūn'i burxad.

xojor m'īṅgan xongōdor,
 xor'i naiman ṣiṣōlog,
 ū haixan dalaida,
 ūzam sagān hogōto
 telē boldog nādantnai,
 tenger gazar gyideltnai,
 abain boldog nādantnai,
 altan nūr ugālgatnai,

abāxain̄ şylehen̄ duguitnai;
 zerxebşē jixe bābaitai,
 erxebşē jixe īb'itei,
 jēhen̄ xybūd gargā.
 ujarar olon̄ xeleten̄,
 uihan̄ olon̄ zab'itan̄,
 olon̄ tēmēn̄ ur'ānxai,
 dalan̄ tēmēn̄ zan̄xād,
 jēhen̄ basaga gargā.
 eber xānda orō.
 ērē bytehen̄
 eber bogsoto hūgā.
 bejērē bytehen̄
 bēzen̄ sagān̄ xotondo hūgā.
 zūn̄ naiman̄ zuragta zurā,
 tab'in̄ naiman̄ tax̄il tar'ā.
 tab'ilgain̄ sagān̄ burxan̄
 şirmehen̄ ygei m'axan̄,
 şyder ygei nogōn̄ dēre hūgā.
 zūn̄ naiman̄ zultanār,
 tab' n̄ naiman̄ tax̄ilār
 xon̄gōdor'i saitan'i
 burxan̄ bol'zō hūr'idā!

4

Bexi sagān̄ tenger'in̄ jēhen̄ basagan̄.

bexi sagān̄ tenger'in̄ jēhen̄ basagan̄
 saitanin̄ sagān̄ nūrta şungā,
 ūgan̄ basagan'in̄ gazardā,
 on̄gon̄ daidīn̄ ezen̄ bol'zo hūr'idahan̄.
 naiman̄ basagan'in̄ degdē,
 bogontin̄ nderē būsā xē,
 bulgan̄ xadār monsog xē,
 nder tengerin̄ oroī bar'iza garā.
 elgēn̄ daidain̄ ojodol bar'iza degdē.
 ogtorgoin̄ m'in̄gan̄ burxan̄ bolō.
 ūgan̄ basagan̄ ērē bytehen̄,
 eber bogsoto bejērē bytehen̄
 bēzen̄ sagān̄ xoton̄ dēr hūr'idā.
 zūn̄ naiman̄ zula şatāza,
 tab'in̄ naiman̄ tax̄il tar'za,
 tab'ilgain̄ sagān̄ burxan̄ bolozo hūr'idā.
 exe dalain̄ erjede

erbēxei sagān şagnūltan,
 şara dalain şanāda
 şara xasar şagnūltan,
 namtagain basagan beşelē.
 ēlge ɐxə
 erge nojon bābai,
 bajar ɐxə
 barga nojon tēdei!

5

Xaṇ xirma tenger'in gurban xyb̄yṇ.

xaṇ xirma tenger'in gurban xyb̄yṇ —
 ūgan xyb̄yṇ hūr'idā,
 barū urda tēb'i darā,
 dalai laba bol'zo hūgā.
 udālan xyb̄yṇ hūr'idā,
 barūn xoito tēb'i darā,
 erlen xaṇ bol'zo hūgā.
 arban gurban xyb̄y gargā.
 odxon xyb̄yṇ hūr'idā,
 uihan zab'i zab'ilā,
 mōngon zaxa zaxalā.
 on xyr'ē oixon dēr hūgā.
 xojor dalajār gar'xa xē,
 xolbō şulūgār hēmō xē.
 oixon'i ezen —
 uta sagān nojon bābai
 xyb̄ylxejē jadā —
 şubūn xyb̄y xyb̄ylē.
 togōlxojo jadā —
 xyler togō togōlō.
 ɐlōgeilexejē jadā —
 tēmər ɐlōgei ɐlōgeilē:
 tēgdə d̄yl'in xaraildā.
 modo ɐlōgei xē:
 multa d̄yl'in xaraildā.
 şomşoroldōd garā.
 şubūn nojod bolxomnai gē.
 şubūn sagān nojod bolō,
 şodoi erēn byrged bolō,
 sār sagān tenger'i,
 sagsagai sagān tēdei exen!

3. ГЕРОИЧЕСКИЙ ЭПОС

Отрывок записи Л. Ч. Гомбоина

Altan segsei xyb̄ȳn.

gazāda jixe dalain
 gar'im tatan baixada,
 gazar jixe daidīn
 өrmө tatan baixada,
 uhan jixe dalain
 uilal tatan baixada,
 7 ugā jixe daidīn
 өrmө tatan baixada,
 abarga jixe zagahan'i
 jarāxai jixe baixada,
 aᅅgar jixe dalain
 gorxon jixe baixada,
 arban gurban xān'i
 axalxan jixe bolozo,
 arban gurba nahatai
 altan segsei xyb̄ȳn!
 xor'in gurban xonogtoi
 boilonᅅᅅon d̄ȳxei!
 gazāgā jixe togtono
 gūl'i ᅅara sobōr,
 xobōl mөᅅᅅөн jolbotoi,
 8 xotogoi mөᅅᅅөн darn'istai,
 erze mөᅅᅅөн erᅅemtei,
 bohogo mөᅅᅅөн bohogotoi,
 xes̄y mөᅅᅅөн xerenseitei,
 abarga mөᅅᅅөн sergetei,
 altan ᅅara xoboltoi,
 myl'y mөᅅᅅөн sergetei,
 myxerē mөᅅᅅөн xoboltoi,
 xyred mөᅅᅅөн xālgatai,
 x̄ȳnei xyb̄ȳn xarūrtai,
 xarad mөᅅᅅөн xālgatai,
 xahag manᅅad xarūrtai,
 d̄ol'jō mөᅅᅅөн xālgatai,
 donzō mөᅅᅅөн xarūrtai,
 xara zuta abagaitai,
 xaxū zuram xūl'itai,
 urda bejeden' bolxodo

unagan xara albata,
 xoito bejeden' bolxodo
 хон'и᠋ xara albata,
 z̄yxe᠋ bejeden' bolxodo
 zygei xara albata,
 barū᠋ bejeden' bolxodo
 bal'zad xara albata.
 gūl'i şara sobōrhō᠋n
 gojoxo᠋n un'᠋i᠋ garana,
 ȳle manan᠋ bolozo
 delexei dēgȳr tarana.
 dolō᠋ m'᠋i᠋ngan᠋ şagābartan'
 donzō seseg tar'ūlana.
 demei m'᠋i᠋ngan᠋ şagābartan'
 delexei᠋ seseg tar'ūlana.
 dainda jixe ɔndɔxɔ
 darzā torgo᠋n degeltei,
 zandan᠋ xara sabajatai,
 bulgan᠋ şīdxȳr malgaitai,
 butai᠋ şinē᠋ zalātai,
 toxoi mō᠋gō᠋n emēltei,
 toxomoi ş'rxeg toxomtoi,
 huxai eştei m'᠋inātai,
 xulahā᠋ haixan᠋ urgatai.
 xazū bejehē᠋n xaraxada
 xada geze hanaxa,
 xamar amain᠋ xaraxada
 mor'᠋i᠋ geze hanaxa,
 ūsa dērē meşetei,
 ural dērē mensetei,
 ganzaga boro mor'᠋i᠋
 arban᠋ gurban᠋ nahatai.
 altan᠋ segsei xybȳ᠋n
 bazārā erjexē garana:
 bazār'᠋in jixe bolxodō
 naiman᠋ naimā xene.
 alābşajā erjexejē garana:
 alābşan jixe bolxodō
 naiman᠋ naimā xene.
 adaha malā erjene:
 adaha malīn' bolxodō
 ur'idaza baihan᠋ uhandā
 xyrtē᠋n ygei ba'na.
 adūdā erjexejē garana:

adūšīn' jixe bolxodō
 ugā jixe edezē,
 tēbēr jixe tērylze baina.
 gerxen tēšē gešxene,
 daida tēšē damzana.
 xulahan haixan urgārā
 xotoisoron tatana,
 xūšan haixan xulandajārā
 xošxor bešxer dugšūlna.

* * *

gertē jixe orxodon
 xor'in gurban xcnogtoi
 boilon gōxon d̄yxei
 ur'āhan jixe ugtaza
 xoinohon jixe hēxerzē,
 mērgen xyiden baina.
 „axai, axai“ gene,
 „sēzedē jixe hanātaib,
 sesegtē jixe nol'mohotoib!“
 altan segsei xyb̄y
 gaixal jixe gaixana,
 gazar daidadā tarāna.
 „xor'in gurban xonogtoi
 boilon gōxon d̄yxei
 jamar jixe gomodōbš?
 ugā jixe erxeš!
 jamar jixe mūgār
 jabān ygei bainūb b'i?“
 boilon gōxon d̄yxei
 aman dēren abaza,
 ural dēren orozo,
 „jamar eiheṇ jabadal,
 ugāš eiheṇ gomodol
 men i jixe sēzede
 torō ygei bainal!
 malgār'i jixe ederte
 barūnai bagai xolo daidīn
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan'i
 nādan tere geldene.
 axai, axai namaija
 tab'ixa ygei bainūš-tāl“

altan segsei xyb̄ȳn
 „yxerei xojor eber,
 ȳdenei xojor erşen
 t'igēd jixe baixada
 tab'ā ygei jāxamn'im?“
 boilon gōxon d̄yxei
 bajarā jixe xysexedē
 nādan dērē xysebe,
 t̄yxejē jixe xysxedē
 t̄erē dērē xysebe.
 „ganzaga boro mor'ō
 axai namdā egīş,
 gasal'ān ygejēr egīş!
 t̄ebē boro mor'ō
 tyden ygei egīş!“
 altan segsei xyb̄ȳn
 gojo haihan abdarāhan
 gūl'i şara urma
 abaldaza jireze,
 gūl'i şara sobōr dēre
 xar'aildaza garaza,
 barūn xoişon' d̄emdēd
 uramdaza orşono.
 ganzaga boro mor'i
 barūn şixērē şagnana,
 z̄yxen şixērē şagnana.
 aman şyden xojortō
 xenşeneze jabana.
 ailār ailār geşxelne,
 ajagīn şinēn degnehe
 ajār xolo şidene;
 tyrgēr tyrgēr geşxelne,
 t̄ebt̄er'i şinēn degnehe
 ajār xolo şidene.
 gazāgā jixe orono.
 xyred m̄enḡen xālgaija
 xyrd baisa n'ēlgene,
 x̄yn'i xyb̄ȳn xarūr'i
 zailūlaza orono.
 xarad m̄enḡen xālgaija
 xard baisa n'ēlgene
 xahag m̄angad xarūr'i
 zailūlaza orono.
 myl'ȳ m̄enḡen sergedē

tobṣīn̄ ṣinēn̄ tolgojō
 toson̄ baiza xenṣenene.
 bar'ihan̄ jixe baisanjin
 doholso-ro xenṣenene.
 boilon̄ gōxon̄ d̄yxei
 xazārā bar'ād garana,
 xazārtan̄ jixe orono.
 mundā dērhēn̄ el'bene,
 ūsadan' xyrse el'bene.
 ūsa dērhēn̄ el'bene
 mundādan̄ xyrse el'bene.
 altan̄ segsei xyb̄yñ
 ajagā jixe bar'ixada
 altan̄ degelē ɔndezə,
 toxoi mɔngən̄ emēlē,
 toxomoi šarxag toxomō
 toxoldozo jireze,
 huxai eṣtei m'inājā
 bar'ildaza jireze,
 dērē mɔngən̄ dērēgē
 dērēlezə abaza,
 n'urgan̄ dēren̄ garaza
 n'ūrā jixe el'beze,
 ganzaga boro mor'ō
 abaldaza baina.
 ganzaga boro mor'in̄
 bul'jaldaza baina.
 altan̄ segsei xyb̄yñ
 xabṣaldaza baina.
 gurban̄ ɔdər bul'jana,
 gurban̄ hən'i bul'jana.
 ɔdər baihan̄ ten'jer'i
 hən'i bolso bul'jana,
 hən'i baihan̄ ten'jer'i
 ɔdər bolso bul'jana.
 ɔgtorgo dērśi meṣīje
 tōlon̄ baiza bul'jana,
 ten'jer'i dērśi meṣīje
 tōlon̄ baiza bul'jana.
 altan̄ segsei xyb̄yñ
 xeledzeze baina:
 „oixon̄ men'i oirotō,
 utahan'i baratai bolō.
 hanā men'i oirotō,

haban'i šinēn bolō.
 ganzaga boro mor'in
 jāgābš? "geze xelene.
 ganzaga boro mor'in'in
 togtol dērē torozo,
 baira dērē baiba.
 altan segsei xyb̄n
 dērē mēngēn dērējē
 multalaza jirēd,
 huxai eṣtei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 ūsa dērhen el'bene,
 mundā tēšen el'bene,
 mundā dērhen abād
 ūsa tēšen el'bene.
 „ugū ygei galdan
 ganzaga boro mor'in
 eime jeme geze hanā ygeib!“

* * *

bōilon gōxon d̄yxei
 tōrēdē jixe ɔndɔxɔ
 tōbɔ haixan degelē
 xamsilaza jirēd,
 xara xal'ūn malgajā
 ɔmɔdɔldɔzɔ jirēd,
 altan segsei axadā
 „zor'ihon tēšē zor'ixom,
 esxehen tēšē esxexem!“
 altan segsei xyb̄n
 „zor'ihondō xyreze
 zolo zajān xojoṛō
 gerxen dērē texeryliš!“
 boilon gōxon d̄yxei
 dērē mēngēn dērējē
 dērēlɔzɔ jirēd,
 huxai eṣtei m'inājā
 adxaldaza jirēd,
 bārūn gujīn soṣono,
 barag ygejēr soṣono.
 z̄yāxen gujīn soṣono,
 zebīn olōd soṣono.
 altan segsei xyb̄n

xarād jixe baixadā
 dərēje xan gexīn dūlād,
 şoroın burd gexī xarād,
 tēnhē jixe sāşan
 jūgā-şihen xarā ygei,
 jūgā-şihen dūlā ygei,
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 gūl'i şara xobolō
 abaldaza jirēd,
 gūl'i şara sobōr dērē
 garaldaza jirēd,
 barūn uraiğşā xarana.
 ērīn daidī xəntərzə
 x̄ynei daidada orobo.
 barūn jixe xormojōrō
 barūn ūlai daraza,
 z̄yñxen jixe xormojōrō
 z̄yñxen ūlai daraza,
 ten'jer'i gazar xojor'i
 tegan dorūr dyl'ine.
 bulgan şıdx̄yr malgajārā,
 butaın şinēn zalāgārā
 zajān'i şara ten'jer'ije
 xaxa zuran şıdxene.
 xuixan bartā xuidaza,
 şixen bartai şideze,
 altañ segsei xyb̄yñ
 aman şyden xojortō
 xelexdehēr hūba.
 „izī x̄yn'i
 yhen'in jixe uta,
 hanān'in jixe oxotor!“
 goronso-sōgō orono,
 gojolon gojolon geşxelne,
 gertē jixe orono,
 gente şaṅgār jabana.
 aldaşa ygei xara zuta abagain
 aldā ygejēr orono.
 xes̄y mēṅgēn xerensēr
 xemneldeze orono.
 bohogo mēṅgēn bohogīn
 alxaldaza orono.
 „ur'ā ygei bejemn'i

ur'aldaxaml" gene
 „aşa aşа xyb̄ymn'i
 manaidā orīṣ!" gene.
 „altanār sentei xyb̄ymn'i
 abagaindā orīṣ!" gene.
 „mөngөнөр sentei xyb̄ymn'i
 namdā orīṣ!" gene.
 „xor'in xon'in oi m'ixaija
 xojorton orso şanalaib,
 arbaṇ xon'in oi m'ixaija
 negenden orso şanalaib!
 xor'in togōnoi arśija
 xojorton orso nereleib,
 arbaṇ togōnoi arśija
 negenden orso nereleib!"
 altaṇ segsei xyb̄yṇ xelebe:
 „abagajā xeleheṇ xoino
 oṣō ygejēr jāxamn'ib?
 bābajā xeleheṇ xoino
 oṣō ygei jāxamn'ib?
 bābain tēlē bābaiṣ,
 ib'in tēlē ib'īṣ,
 bābai ygejēr jabaxadā
 bābai geze hananam,
 ib'i ygei jabaxadā
 ib'i geze hananam.
 id'ixe j̄ymejē
 belden baigīṣ!" gene.
 „ūxa j̄ymejē
 tab'in baigīṣ!" gene.
 xara zuta abagai
 „jāxaham, jāxahaml" gene,
 burxanār jixe sentei
 „beldexeb, beldexeb!" gene.
 texeren baigād garana,
 tenegēr xeleze garana.
 toiron baigād garana,
 tūlgār xeleze garana.
 bohogo mөngөнөṇ bohogoin
 alxan baiza garana,
 ȳlen mөngөнөṇ ȳdein
 n'ēlgen baiza garana.
 өндөр sagāṇ xerenseijin
 damzan baiza būna,

erşemel mənğən erşenjin
 erjylen baigād garana.
 ar'ūxan sagān xerenseijin
 alxan baiza būna,
 xarad mənğən xālgijin
 xarād baisa butalna.
 xahag mənğad xarūr'i
 xara şuhin adxana,
 xyred mənğən xālgaijin
 xynsinsere butalna.
 xyn'i xybyn xarūr'i
 xyiten şuhin adxana,
 myl'y mənğən sergējin
 mēndөгөd baisa otolno.
 mөxөrei mənğən xyrējin
 mūgār haigār otolno.
 gerē tēşē oşono,
 dal tēşē damzana.
 altan segsei xybyn
 an'ingajā jadana,
 „abagai, abagail“ gene,
 „bābai, bābail“ gene,
 „baigış, baigış!“ gene.
 „boilon gōxon dýxeim
 bol'ulış, bol'ulış!“ gene,
 „abar tuhaş xānam?
 an'ingijim oliş!
 abagai şin'i berxedē
 alaxam geze xelene,
 ib'i şin'i berxedē
 id'ixem geze xelene!“
 gōronso-sōgō beşene,
 gojo haixār beşene,
 tahalga-sōgō beşene,
 tan'ixār haixār beşene,
 bohogo dērē beşene,
 bodon baiza beşene,
 erşen dērē beşene,
 erjen baiza beşene,
 totogo dērē beşene,
 toiron baiza beşene,
 xerenseidē beşene,
 xesý haixār beşene.
 xālga tēşē jabana,

xarad mөngөн xālgan
 xaxarād butarād xebtene.
 xahag maᅅgad xarūr'in'
 xarsuixaza xebtene.
 xara ulān şuhan
 ur'idxūlaza xebtene.
 xyred mөngөн xālgadā
 xyrēd jabād oşono.
 xyred mөngөн xālgan
 xuxarād balarād xebtene.
 x̄yn'i xyb̄yᅅ xar'ūrīn'
 xyrenᅅ şuha adxād
 xytixeze xebtene.
 an'īᅅgajā jadana
 „abarīş namajā!“ gene,
 dēşē xaraza n'ēne,
 dōşō xaraza uilana.
 xamsīᅅ şīnēᅅ xədəhə
 abanᅅ baiza tatana,
 xar'īᅅ şīnēᅅ dāhajā
 şūjasara tatana,
 bājasara horono.
 abagai tēşē jabana,
 alūlxajā jabana.
 abagaidā xaraigād orono,
 abagaiᅅ jixe bolxodō
 arbanᅅ togōᅅn'i arśijā
 abād jixe əgəᅅᅅ,
 arbanᅅ xon'inoi m'ixaija
 otolōd jixe əgəᅅᅅ.
 xor'īᅅ togōᅅn'i arśija
 xoimorhōᅅ abād əgəᅅᅅ,
 xor'īᅅ xon'inoi m'ixaija
 xursa xot'ogōr otolno.
 xojor na:manᅅ semegēᅅ,
 xor'īᅅ jorgōᅅᅅ xabahain
 bar'īᅅ baiza əgəᅅᅅ.
 altanᅅ segsei xyb̄yᅅ
 an'īᅅgajā jadaxadā
 arbanᅅ xon'inoi m'ixain
 amanᅅ şydenᅅ xojorōrō
 turjaldaza orşono,
 xor'īᅅ xon'inoi m'ixaija
 xur'iganᅅ dērē bar'iza

xuṣūn ɣyden xojorōrō
 turjaldaza orɣono,
 arban togōn'i arsija
 aman tēṣē bolgozo
 balgaldaza orɣono,
 xor'in togōn'i arsija
 xuṣūn tēṣē bolgozo
 xodorxoi haigār ūna.
 altan segsei xybȳn
 daindā jixe daragdaba
 darxan sūjā dūldaba,
 xorto daindā daragdaba,
 xūṣan sūjā dūldaba.
 uraiḡṣā xaraigād unaba,
 urdanśi hanāgā hanaba,
 xoiṣō xaraigād unaba,
 xūṣan hanāgā hanaba.
 enḡerē bar'ād unaxadā
 „īb'im!“ geze xelebe,
 zaxajā bar'ād unaxadā
 „zajābar'im!“ geze xelebe,
 xormojō bar'ād unaxadā
 „xob'in jixedē!“ geze xelebe,
 xamsajā bar'ād unaxadā
 „xān'i xybȳm!“ geze xelebe,
 tolgojōrō jirēd unaxadā,
 totogīn daraza unana,
 xelērē ɔdxelēd unaxadā
 xuimār'in xūlaza unana.
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zīze,
 arban xur'igājā adxaza,
 alag n'ydejē an'iza,
 altan segsei xubȳn
 daragdaza unaba.
 am'itan zondo xelȳlbe,
 al'gata jȳmede taṣūlba,
 orod maḡadta xelȳlbe,
 olon zondo taṣūlba.

* * *

boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 nādan᠎a dērē orono,
 nādan'i m'in᠎agan᠎a zon'in
 jirbedeze unana.
 jirbedeze unaxadan
 jixe xamsajār hebene,
 bul'igdaza unaxadan
 bulagan᠎a xamsajār hebene.
 nādan'i m'in᠎agan᠎a zon'in
 bodon᠎a baigād xarxadā
 „nara xarābd'i!“ gene,
 hōxerōn᠎a baigād xarxadā
 „yle xarābd'i!“ gene.
 xarāsgai bajan᠎a xān'i
 xarza malā baṣagan᠎a
 xatixaza ur'ina.
 ojōr mōngōn᠎a gōronsodō
 ugtan᠎a baiza orūlna.
 seber mōngōn᠎a gōronsodō
 heryle᠎a baiza orūlna.
 amar mendē xelsene,
 arban᠎a xur'igār mendeṣelne,
 xol'ṣor xyrē xelsene,
 xor'in᠎a xur'igār mendeṣelne.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 nādan᠎a dērē xatarna,
 naśīsarā xatarna.
 xur'im dērē xatarna,
 xotoisorō xatarna,
 gurban᠎a hōn'i xatarna,
 gojolon᠎a baiza zugālna,
 dōrbōn᠎a ēdōr xatarna,
 dyl'in᠎a baiza zugālna.
 mor'in᠎a tēṣē oṣono,
 mor'inoin jixe bolxodō
 xojor sagān᠎a n'ydenhēn
 xarjasara garana,
 xara uhan'in garana,
 boro erēn᠎a n'ydenhēn
 bulag adl'ār garana,
 burjalsarā garana.
 boilon᠎a gōxon᠎a d̄yxei
 huraldaza baina.
 ganzaga boro mor'in'in

„xelexe yeib, xelexe yeib!“ gene.
 „xelexe yeib, xelexe yeib!“ gexeden
 sēzedē hanātai bolono,
 sesegtē nol'mohotoi bolono.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 huraldaza nādana:
 „jamar jixe hanātaibš,
 ugā jixe šibšelgeteibš?“
 boilon gōxon d̄yxei
 xeeldeze orsono:
 „ara bejem tatana,
 axa d̄y-sō!“ gene,
 „eber bejem tatana,
 esege dosō!“ gene.
 „gertē xar'ixam!“ gene,
 „daidadā damzaxam!“ gene,
 „gertem jixe bolxodō
 axai m'in'i bolxodō
 jāza hūnab?“ gene,
 „xergeze jabanab!“ gene.
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 „baigīš! baigīš!“ gene,
 „xojoy gurba xonīš,
 xot'ogīn yz̄yr xursadxīš,
 taba jorgō xonīš,
 tan'ihan x̄ynēr zugāliš!“
 boilon gōxon d̄yxei
 „argam ygei!“ gene
 „axai barham hanagdā!“
 xarza malā basagan
 xe'eldeze orsono.
 „hanānšn'i hanāndā,
 zyrxenšn'i zyrxendē,
 zəbxən x̄yrē xelsēb,
 zəlēr jixe zugā'āb,
 urains'i x̄yrē xelēb,
 utār jixe zugālāb,
 tur̄yns'i x̄yrē xelēb,
 tēbēr jixe zugālāb!“
 boilon gōxon d̄yxei
 jolō mēngən jolōgō
 tailaldaza jireze,

johōr unaxa mor'ō
 abaldaza jireze,
 huxai eṣtei m'ināgā
 bar'ildaza jireze,
 xulahan sagān urgajā
 gasaldaza jireze,
 ganzaga boro mor'in
 xair dēre oṣozo,
 xatū turū turūlaza,
 mēlēhēn dēre oṣozo,
 mēngēn turū turulaza,
 ēdər baihan ten'jer'ije
 hēn'i bolso śarmana,
 hēn'i baihan ten'jer'ije
 ēdər bolso śarmana.
 n'urgan dēren garaba
 n'udarxajā garaba,
 mundā dēren garaba,
 emerxejē garaba.
 xarāsgai bajan xānā
 xarza malā basagantai
 mende amar xelseze
 mēnxēn bejē bejelbe,
 dulān amar xelseze,
 doṣxon xyrē xelebe.
 arban xur'igan garārā
 adxalan baigād jirēd,
 xor'in xur'igan garārā
 xolbon baigād jirēd,
 boilon gōxon d̄yxei
 xeleddeze orṣobo.
 „xoino xoino
 xojor jixe negende
 andā xuda orolsoxob,
 amar mende xelsexeb!“
 xarāsgai bajan xān'i
 xarza malā basagan
 xeleddeze orṣono.
 „xetein jixe galabta,
 xezēn'i jixe dur'inda,
 martan ygei jabaxab,
 andā xuda orolsoxob!“
 boilon gōxon d̄yxei
 emerxīn haigār emerze,

soşoxīn haigār soşozo,
 gerxen tēşē geşxylbe,
 daida tēşē damzaba.
 ailār ailār geşxelne,
 ajagīn şinēn degnehe
 ajār xolo şidene,
 tyrgēr tyrgēr geşxelne,
 tēbtērei şinēn degnehe
 ajār xolo şidene,
 şixen bartai şidene,
 xuixan bartai xuidana.
 ten'jer gazar xojor'i
 tēgen dōrūr s'idene.
 bulagan şidxyr malgajārā,
 butīn şinēn zalāgārā
 zajān'i sagān ten'jer'ije
 xaxa zuran şidene,
 mōrxen sagān ten'jer'ije
 mēlte zuran şidene.
 gerxen dērē jirene,
 gerxen dērē jirxeden
 xyn'i xybyn'i oşoxo ygei
 xyred mōngōn xālgan
 butaraza xebtene,
 xara xyn'i oşoxo ygei
 xarad mōngōn xālgan
 omēşirēze xebtene.
 myl'y mōngōn sergen
 mēltērēze xebtene.
 gūl'i şara sobōr'in
 gunəxaixaza xebtene.
 boilon gōxon dýxei
 gaixal jixe gaixaza,
 tagnal jixe tagnaza,
 ganzaga boro mor'ō
 ujaldaza jireze,
 gōronso-sōgō orozo,
 gōronso-sōgō orxodon
 axai axai barhan'in
 xojor n'ydē an'iza,
 xojor xelē zize,
 alag n'ydē an'iza,
 arban xur'igā adxaza,
 atixaza xebtene.

boilon̄ gōxon̄ dȳxei
 an'ingajā jadaza,
 an'ingajā jadaxadā
 „axai, axai“ gene,
 „jāgābš, jāgābš?“ gene,
 axai axai barhan'in
 xȳrē xelxejē bol'ōd
 xytixeze xebtene.
 boilon̄ gōxon̄ dȳxei
 gurban̄ hēn'i uilana,
 gurban̄ ȳdēr barsīrna,
 dērbēn̄ hēn'i uilana,
 dērbēn̄ ȳdēr barsīrna.
 boilon̄ gōxon̄ dȳxei
 an'ingajā jadana,
 an'ingajā jadaxadā
 mor'inhōn̄ jixe hurana:
 „ganzaga boro mor'in̄
 argin̄ jixe oliš,
 axai barham yxēl,
 daindā jixe daragdāl,
 darxan̄ sūjā dūldāl!
 arga šȳber'i xaišāb,
 ajag zolīn xānab?“
 ganzaga boro mor'in̄
 xeledzeze oršono:
 „barūnai xolo daidada,
 bagai jixe daidada,
 turag jixe šubūn'i
 n'ideze xyrxe ygei gazarta,
 turūta jixe mor'in'i
 jabaza xyrxe ygei gazarta,
 gurban̄ gol'i daraza,
 gojo haixan̄ baisantai,
 dērbēn̄ gol'i daraza,
 demei haixan̄ baisantai,
 taban̄ gol'i daraza,
 tanixa ygei haixan̄ baisantai,
 esege malān̄ bābain̄,
 exe jȳren̄ īb'in̄
 gurban̄ haixan̄ basagan̄,
 edegēxe jixe tuhatai,
 emnexe jixe argatai,
 ugā jixe tuhatai,

ugā jixe emtei,
tere bainall“ geze
ganzaga boro mor'in
xeleldeze orsono.
boilon gōxon d̄yxei
huraldaza orsono:
„namarin sagta oşoxū?
nazarin sagta jirex̄y?“
ganzaga boro mor'in
xeleldeze nādana:
„namarin jixe sagta
oşo ygei baixa,
nazar'i jixe sagta
jirē ygei baixa,
ynegenei h̄ylēr el'bexe,
yner x̄yrē xelexe ygei,
mexeleldeze orsoxo,
goxololdozo asarxa!“
boilon gōxon d̄yxei
xeleldeze orsono:
„zor'ihondō jixe zor'ixom,
zolo zajān xojorō
ger d̄ērē texer̄ylxem,
esxehendē jixe esxexem,
erdem sūjā dūldaxaml“

ГОВОР АЛАРСКИХ БУРЯТ

1. ПЕСНИ

Записи Д. М. Самсонова, перетранскрибированы Г. Д. Санжеевым

1

Muṅgālgain dūṇ.

aiṣaṇ:

ulāṇ utahaṇ behejē
ujalgain' nāṣin' xarūlit,
uraṇ sēzīṇ zugājā
ajalgain' nāṣin' xarūlit!

ailaiši:

ulāṇ zan'jā utahaimnai
ujalgain' xarxajā medēreiṣ,
uraṇ sēzīm zugājā
oilgozo xar'xajā medēreiṣ!

aiṣaṇ:

xatargād jireheṇ xargajā
xazūṣā xaraza tan'ixal'b'i,
xan'itaṇ tanai zugālhāi
gerte xar'iza ṣibṣexel'b'i!

ailaiši:

alag mor'inō xatarxada
amain' tataxadā urmaṣnal'd'i,
aiṣaṇ tanai zugālxada
ṣagnaza baixadā urmaṣnal'd'i!

aiṣaṇ:

ulagad geze dōrōxō
ūla xeteiṇ hainai,
oilgūlaṇ baiza zugālxā
ulūsīṇ yjetenei hainai!

ailaiši:

alag mor'ō taxalūljīl,
stal'nōjo taxār taxalūljīl
aiṣaṇ tanā zugāṣūljīl,
ajalgain zugāgār zugāṣūljīl

aiṣaṇ:

stal' taxatai alagā
alxaza jabaxīn' xarārait,
aiṣaṇ men'ī zugālhāi
zyrxen dorō darārait!

ailaiši:

araṇ gatahā jireheṇ āgenta
adahanda xaldaxa xebertei,
aildīm jireheṇ aiṣamnai
mandā xaldaxa xebertei!

aiṣaṇ:

taxalūlza ojohon sabajamnai
tabaṇ zilde handardag-bei,
tanārā īze zugālhamn'ī
tab'ī xyrser martūldag-bei!

ailaiši:

el'igen bēleṇ ojodol'īn'
erxei dorō darxal'b'ī,
ene aiṣanai zugāja
zyrxen dorō darxal'b'ī.

aiṣaṇ:

dalai-sōgūr tamarūlxa
dāgantnai jamar b'ī?
daśīn' sāṣīn' zugālxa
zugātnai jamarxab?

ailaiši:

xula mor'in'ī xatarxa
xurdaṇ bogōn'ī muxar'ihan-dl'ār,
xar'īn aiṣan'ī zugālxa
xurain uhan'ī orohon-dl'ār!

aiṣaṇ:

boro mor'inō ṣelegtē
bōr'ijō bornoilozo abajī,
bur'ād tanai ṣelegtē
zugālza zugālza abajī!

ailaiši:

xoinohō garhaṇ ylenhē
xura oroxo xebertei,
xolohō jireheṇ aiṣanhā
zugā garxa xebertei!

aiṣaṇ:

alag mor'ōr jirxedim
adxa tar'āgār ugtit,
aiṣaṇ men'i jirxede
ajalgain zugāgār ugtit!

2

Nādan'i dūṇ.

1

ulāṇ gal'i xəgzəlge
ūla saśūr xojorhō,
ulad zonoṇ xəgzəlge
Ul'jānov Stāl'in xojorhō.

2

xəgzəlge gal'i nosolgo
xete saśūr xojorhō,
xamag zon'i xəgzəlge
L'en'in Stāl'in xojorhō.

3

bul'zamūr geze ṣubūnda
boir'i geze ybei jime,
bol'šov'ig bolhoṇ yjetende
burxaṇ geze ybei jime.

4

xarāsgai geze ṣubūnda
xada geze ybei jime,
xuman'iz bolhoṇ yjetende
burxaṇ geze ybei jime.

5

xada dorśi xandagaija
xarbād sāṣin' xajajil,
xanada baihaṇ burxajā
abād sāṣin' xajajil!

6

xara mor'inō şełegte
 xadajā xaxalza abajıl,
 xuman'iz xul'ijā şełegte
 xamsīgā şamaza xedeljıl!

7

boro mor'inō xyşteide
 boir'ijō bornoilzo abajıl,
 bol'šov'ig xul'ijā xyşteide
 bul'şangā şamaza xedeljıl!

8

xexē budagtai xoşılxo
 xexerhēr nogōndo nalailgā,
 xeldē xandāltai xatarzān
 xuman'iz bolzo nalaigā.

9

ulān budagtai xoşılxo
 urgahār nogōndo nalailgā,
 uladā genzetei ar'istānta
 ulān bolzo nalaigā.

10

borōn xura togtozo
 bul'zamūrai xybȳn nalagairba,
 bol'šov'ig xul'i togtozo
 bygede zon'in nalagairba.

11

uhan xura togtozo
 udxal'zanai xybȳn nalagairba,
 ulānai xul'i togtozo
 ulad zon'in nalagairba.

12

adxa ebēhē xarxadā
 alag mor'in bajartai,
 arsi ybei gazarta
 aimag sov'ed bajartai.

13

buxal ebəhə xarxadā
 boro mor'in bajartai,
 bozo ybei gazarta
 aimag sov'ed bajartai.

14

xadajā modoijo haiṣāza
 xantai gerē xaran'islā,
 xuman'iz xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

15

boir'ijo modoijo haiṣāza
 bulantai gerē xaran'islā,
 bol'šov'ig xūl'ijā haiṣāza
 v'intōvxojo taskaidlā.

16

arbaṇ arṣam xumāši
 aimag dēre šidyljil,
 arbaṇ dolōtoi nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljil!

17

xojor arṣam xumāši
 xuman'ista zugāda šidyljil,
 xor'i xyrehen nahandā
 xuman'iz bolzo šidyljil

18

xol'sūxa anzahan orśulza
 xotogor pl̄yg delgerbe,
 xahahī tailga orśulza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

19

modon tarmūr orśulza
 mor'itoi gerb'elxo delgerbe,
 mergyl tailga orśulza
 xarbāṇ zugā delgerbe.

20

alag xyzŷtei turlāg
asa modondo hūdaltai,
axai tērehən Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

21

xəxə alag şāzagai
xyrē dēre hūdaltai,
xybŷn tērehən Jirbānav
cēnter gazarta hūdaltai.

22

boro mor'ijō haişahan'in'
bornoido erxeze neterē,
bē naizajā haişahan'in'
darmajēd bolzo neterē.

23

burzagar arzagar modonhō
bəxə jūma ybei jime,
bēlōd jabahan bēgehē
mexeldeg jūma ybei jime.

24

erjŷ modon urgabal
ylgen delxeigē gutālai,
ed'ŷr bē tērebəl
ulad zonō gutāxal-la!

25

dabxar şydejē şydeldeg-bei,
daşin' nahajā nahaldag-bei,
xolbō şydejē şydeldeg-bei,
xojor nahajā nahaldag-bei.

26

jen'isei uhajā tamarūlhan
jixe porxōd otl'içno,
jəhən zilde nexehen
sov'ēd xūl'i xyşetei.

27

baikāl uhajā otolxo
 budagtai porxōd xyṣetei,
 byrzyi zon'i handāhaṇ
 sov'ēd xūl'i xyṣetei.

28

boro mor'ijō amarūlhaṇ
 budagtai vogōndo bajartaibd'i,
 bygede zon'i amarūlhaṇ
 bolšov'ig xūl'ida bajartaibd'i.

29

xara mor'ijō amarūlhaṇ
 xaṣxarma vogōndo bajartaibd'i,
 xamag zon'i amarūlhaṇ
 xuman'iz xūl'ida bajartaibd'i.

30

xəxə budagtai xošılxo
 xələg ybei jabadag ybei,
 xuman'iz bolohonə axainūd
 hurgāl ybei jabadag ybei.

31

ulāṇ budagtai xošılxo
 unaga-bejēr jabadag ybei,
 ulāṇ bolohonə yjetemnai
 hurgāl ybei jabadag ybei.

32

urda xadajā modoijo
 uzūrārīn' ṣōdxoljīl,
 ulānai xūl'īnə ṣələgte
 saldād hurgālda hurajīl

33

ənder xadajā modoijo
 yndehēr'īn' ṣōdxoljīl,
 ynenə xūl'ijā ṣələgte
 saldād hurgālda hurajīl'

34

əbəl bolxīn' urdūr'in'
ynegen malgai xeregtei,
əbəgen bolxīn' ədīdə
nādan zugā xeregtei!

35

xələg mor'inō xyṣeteide
xələzə xələzə abajīl,
xuman'iz xūl'ijā xyṣeteide
xomūn bolzo negedejīl!

36

unaga mor'inō xyṣeteide
unaza unaza abajīl,
ulānai xūl'in' xyṣeteide
xomūn bolzo negedejīl!

37

xolōṣtoi sabajīn ṣinede
xuran' xodo orohai-dā,
xaba zalū nahandīmnai
xuman'iz barandā bolohai-dā!

38

saldād sabajīn ṣinede
sahan xodo bolohai-dā,
sar'ūn zalū nahandīmnai
sajūz molod'ōz bolohai-dā!

39

urgī seseg zadarza
uta gol'i zośōbo,
ymte sov'ed bolozo
ulad zonō zośōbo.

40

xəxə seseg zadarza
xəndələn gol'i zośōbo,
xuman'iz barandā bolozo
xamag zonō zośōbo.

41

buta-sōgō urgailaxa
bulzamūr şubūnai tenegei,
bol'šov'īg xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

42

xada gazar urgailaxa
xarsaga şubūnai tenegei,
xuman'iz xūl'ida şugtarxa
çemberlēnei tenegei.

43

arban sazan porxōdnai
angarjā uhandā praval'īlsa,
adm'irāl jabahan xal'çāgnai
ulānai xūl'ida praval'īlsa.

44

jixe haixan porxōdnai
jixe dalaida praval'īlsa,
jixēr hanahan xal'çāgnai
xuman'iz xūl'ida praval'īlsa.

45

boro dal'itai borl'ōxoi
bozo-sōgō borsoigō,
bōşxo gyzētei byrzyimnai
terme-sōgō borsoigō.

2. ПРОЗА

Записи Н. Н. Поппе

1

Aid'irxan Maxūnai xojor.

ongoitondo nege bal'ixai gēşe bē jabā-xa. ur'aişxanār oşozo xuda orō-xa.
t'īgēd negete aişalza oşō-xa. aid'irxan'i abād oşxodīn' xadam exen' şata.
semege şanā-xa. bal'ixaida asarza baixadīn' xadam exēn' xazūda baihan
zorgōtoi basagan semege „b'ī id'ixemn'i“ gēd, semegēje horzo abaşxē. t'īgēd
semegen'i orondo xamarhān' n'uhā orūlşxē-xa. aid'irxan' terēn'i xarād bal'i-
xaida xelbe-xa. bal'ixai medehen bejērē xadam exejē asarhan semegeje id'ize

өгө ybei. gertē xar'ād yxer dījīn xaban' jixe gēd, xortoi gēd ur'aişxan'i xyrgeṇ bolxojō bol'ō-xa. gurban zil bolōd xadamīn' jirbe-xa. „zai, xyrgemni, basagaijīmni xezē abāşxaşn'ib?“ gebe. — „argamni ybei!“ — „jāxadā?“ gebe „aişalza oşxodīmni yxer dīmni semege horōd jaha-rū n'uhā orū'şxēhan!“ ur'aişxan' jadād sēxēd xēnzolērīn' c̄yre bēhe, xyr'ēgīn' d̄yre xorxoi ədxēgēd arlişxaba-xa. bal'ixai xorxoi bēhē alaza bar'iza jadād sēxēd esege malānda orxomni geze şibşebe-xa. t'ixedīn' yşib̄y-bei aid'irxan gēşe oşoldoxomni gēd esege malānhā xyb̄y zajālūlza jirxejē xon'ūldā tēxērbē-xa. t'ixedīn' on'ōxon gēşe od'igon „b'i oşoldoxomni“ gē. t'igēd taşūççō. aid'irxan bal'ixai xojor esege malānda xon'ūlxandā oşō. esege malān xelebe bal'ixaida: „malān xusār namda tailga orūl zil ber'i. xorxoijış alaxa bar'ixabd'i!“ bal'ixaida xelebe: „xyb̄ytei bolxoş!“ gebe. xon'ūlxandā texerbe. nege talda gerhē utān garşa baina. „undā xyrēbd'i“ gēd, aid'irxan bal'ixai xojor tere gerte orbo. tere od'igon bolbol arban togōn'i arza, xor'in togōn'i xorzo beldēd baigā. ene xojor'iş hogtōgōd, bal'ixaija orcndo orūlād untūlba. aid'irxan'i baisar arb'ingā gargād aid'irxan'i teberēd xebteşxebe. aid'irxan od'igōijo ērjē xēgşēn bol-gōd-ji al'i met'i xoron' xēdlēd-ji, od'igon dēre garşaba. xoito ēglēn'in aid'ir-xan'i mor'in'in turja turjahār jabana-xa. „jāxadā mor'imni turjana?“ geze şibşebe-xa. „uxai!“ gebe. „esege malānā zajāhan xyb̄yn'i hogtūgār od'igondo xulūgdaşxēb!“ gertē jirēd maxūnai xorxojō alaza jadaşxē. esege malānda xusār tailga-şxe, bēn'i-şxe asaraza jadaba-xa, sēxēbē-xa. bal'ixain abaga maxūnai gēşe erl'in nomon xānda orxīmān gēd tēxērbē-xa. aid'irxan bahā tēxērbē-xa. „erl'inhē xyb̄y zajāza abxamn'i!“ gēd xon'ūldā oşobo-xa. nezēd xara sōxor unād, xara xerme belge bar'ād, xara bulagan zalā bar'ād, erl'in nomon xān belge zalājīn' abād xelebe maxūnaida: „aşaijışn'i xorxoijo alaxa bar'ixabd'i!“ aid'irxanda xelebe, garā tol'i xarād: „şī esege malānā xyb̄y zajā ūlza abahīma bainaş! t'igēd nege od'igondo xulūgdaşxēş. b'i şamda xyb̄y əxə-bēb! bahā xulūgdaşxaş! am'itanda n'ēden nādan bolxob! əxə x̄y olozo jadāza aid'irxan'i olō-ji gexe! t'igēd bolbol geriş gal untarxa, galış tolō xara sōxorşn'i am'itanda ongon bolzo, nerişn'i bar'ixa!“ t'igēd xon'ūldā texerbe. terēnein' xoişo maxūnain aşain xorxoin' baragdaba. aid'irxan xyb̄y-bei yxebe. nerin' xara sōxor ongon durdana.

2

Xor'in xojor x̄yxed.

dalain urda b'ide xojor eşir x̄yxed baigā-xa. exe-bei, xoito exetei. xoito exen' jixe xaşād baigā. xoton-sō xon'ihōr untūlā, soşō, nal'ā. tere xojor x̄yxed abagainda orōd baigā. abagan' hanājīn' darza, tamşi tatūlā. abaga izīn' arşi өгө. negete ene xojorş xojūldā əbədō. taxal xyrē. şarga baitahār zahal xexe gē. abagan' adahandā garā, xoito exen' ada yzēd xara n'ēgēr zahal bar'ā. t'ixedīn' tere xojor x̄yxed yxeşē. yxēd bōxoldoi bolō. lamanahī dailā, ail dailā. xoito exen' xara hanād, lamanahī asarād, xojor x̄yxedije dalain xoito b'ide zaraşxē. tynxen daida tybxēze haixan gēd x̄yxed būba. tendehēn' alair al'irza

haixan gēd alairda būba. tendehēn' ɵngɵ yrgelzēr haixan gēd ɵngɵdɵ būba.
 endehēn' nege bē tɵngerde zarba. t'īgēd ede xojor zajān bolō, yšibȳje xardag,
 ttēn'je xardag.

ur'ida ur'ida gazarn'i —
 ur'ānxa mon᠑ol gazar,
 xoito xoito gazarn'i —
 xor'i mon᠑ol gazar.
 ur'ida ur'ida udxamn'i —
 ur'ānxa mon᠑ol udxа,
 xoito xoito udxamn'i —
 xor'i mon᠑ol udxа.
 xor'i mon᠑ol gazarn'i
 xotoizo jixe haixan,
 tynxen jixe daidamn'i
 tybxēze jixe haixan,
 alair jixe daidamn'i
 al'irza jixe haixan,
 ɵngɵ jixe daidamn'i
 yrgelzēr jixe haixan.
 naigūr, naigūr, naigūr-da-jā
 naimār ger'ihɵn han'zargamn'i,
 gynxer gynxer gynxer-da-jā
 gurbār ger'ihɵn han'zargamn'i.
 tolgoimn'i ɵbɵdɵnɵl —
 torgon palād xeregteil,
 mālaimn'i ɵbɵdɵnɵl —
 man᠑ad palād xeregteil.
 ulān xōloimn'i sɵnxedebel —
 umdan sīdem xeregteil,
 xairaxan xōloimn'i sɵnxedebel —
 xara sīdem xeregteil.

3

Bozontin tuxai.

ɵbɵ jȳren tɵnger'i gurban xybȳtei: esege malān tɵnger'i, xān sogto, xān
 ɟargai nojon. xān ɟargai nojon esege malān'i xɵxɵ buxa unād, dōdo zamb'ida
 bȳgā. dalan gurban burxan tura togtōgō. dalan dolōn xaha togtōgō. jiren
 jɵhɵn bēgei ugālga xē, dalan gurban darxaija xara tɵmɵr xailūlza, bulad tɵmɵr
 busalgaza, xɵxɵ tɵmɵr xɵrȳlze hurgā. gazar jixe doholgōn, gal jixe saxilgān,
 uhan jixe ɟū,algān, ten'jer jixe xɵngergēn bolbo. zȳn'i el'betе xara nojon
 „jūn xȳn bolbo?“ geze xara sōxorō unaza baran zyg bar'iza jababa. ar'ūn
 sagān xānda orōd hurba: „jūn xȳn bolbo?“ geze. — „barūn'i xad būza ulahi

darxanda hurgaza şūjā tataza bainat!“ geze ar’ūn sagān xān xelebe. zebşəbet: zebē abād, s̄yşxe noxoīn dōgūr xudrūlād abā. t’īgēd şūjalgān’i gazarta oşobo. xān şargai darxalaza baina. xəxə buxa xahain ydende ujātai baina. godol’ō gargād el’bete xara nojon xāha dēḡyr xarbaba. xān şargai bur’tagdād ama xamarhān’ şuha garād unaba. xān sogtīn xyb̄ȳn „abagam jāxadā jirene-bēb?“ gēd esegedē xelebe. eglēn’in’ būgād ydeşen’in’ jiregşe belei. „təngr’ij’ē yde n’ēgēd xara!“ gebe. xarxadīn’ — şūjalgān j̄ynş ybei, xəxə buxa gansārā ujātai baina. esegedē xelebe. xān sogto būba. būxadīn’ xān şargai ama xamarhān’ şuha garşēd xebtene. nomō gargaza yzēd medebe-xa: jəhəŋ taigain arsa suglūlād, jəhəŋ bulaja arşā suglūlād, xān şargaija ar’ūlxa geze baina. xān şargaija gol orūlād „jāgā, xer gēb-şi?“ geze hurxadīn’ j̄yşxe meden-bei baina. medehen-bejērē deşəŋ p̄yd baltajā bar’ād, xəxə buxajā unād, z̄ȳn zyḡ bar’ād būba. geb gemte manān būba. el’bete xara nojon xān şargaija „xaişā oşonoş?“ — „z̄ȳn’i xadta orxomn’i!“ gebe. — „ene mū buxār xāna xyrxe-imiş?“ gebe. el’bete xara nojon’in’ „şin’i mor’ijo garxa-bşib-dā!“ gebe. — „bōsoldoji!“ gebe. — „bōsoldojil-dā delxejē gurba erjexēr!“ el’bete xara nojon mor’ō soşōd būba. men godol’i-dl’i. xān şargai buxajā gurba erj̄ylēd garā tol’i xarba. nege dalain zaxada el’bete xara nojon’i urda nege ezī togō ēm dērē bar’ād jabana. deşəŋ p̄yd bolxo baltārā togōjīn’ xaxa soşobo. — „jūn x̄ȳn’in’ jamar bōxoldoin’ togōjīm’n’i yndebe!“ geze ezī xarāza baina el’bete xara nojon’i jabaxada. xoittō erjēd jirxedīn’ şara dalain zaxada ulad zagaha alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaba. „jamar hain x̄ȳn zagahaijīm’n’i alaba!“ geze zagahaşan zugālaza baina el’bete xara nojon’i jabaxada. gurbat’xār erjēd jirxedīn’ oijo zaxada ulad gerəhə alaza jadaza baina. xān şargai baltārā soşōd alaşxaba. „jamar hain x̄ȳn gerəhīmnai alaba!“ geze xərəldəzə baina el’bete xara nojon’i jabaxada. xān şargajā xazūda gyilgeze jirxedīn’ delxejē tamşi tatarar gurba erjēd xān şargai hūna. — „jinde hūnaş?“ gexedīn’ xān şargai xelene: „b’i dovnō jirēd hūnam!“ el’bete xara nojon et’xene-bei. „dalain zaxada togōtoi ezī xarājaş?“ gebe. „xarām!“ gene. „jamar-main x̄ȳn togōjim yndebe geze xarāzainhan!“ — „zai, tere b’i jabām! şara dalain zaxada zagaha alaza egēm, oijo zaxada gurbat’xār erjezejabaxadā gerəhə alaza egēm! t’īgēd el’bete xara nojon sōxor mor’ijō aldaşxaba, xān şargain buxa ababa. „xaişan gēd nēgērşn’i jabaximab?“ geze huřba. „ene deşəŋ p̄yd bolxo baltār ūsain’ soşixodiş xelbelsexe, xojor eber’in’ zabaharār soşixodiş godol’i-dl’ār şidexel!“ tīgēd tarabat.

təngern̄yd suglā xeze xān şargaija darxalūlxajā bol’ulād, bozontoijo jəhəŋ xyb̄ytējīn’ dōdo zamb’ida būxa gebe. har’idaja baisar boldog xaraza, sagān dalaija baisar gorxolon bar’iza būba. baran gartā baltajā bar’ād, z̄ȳn gartā deşəjē bar’ād, ebərtē el’irb’ijē bar’ād, ardā abargajā bar’ād būba. altan xadāhār serge xeze, axain golōr būba. ulahī darxalūlza hurgaba. xara togō xailūlza, xəxə togō xelbēzə, z̄ȳn’i deşəŋ dərbən təngr’iner dazangain dolōn darxa būlgā. bozontoin jəhəŋ darxaja egeşe el’ig mūl’ig ede z̄ȳn’i darxadta abagdaba. sagān darxahī xojor axanahīn’ „ede man’i egeşēje ababa!“ gēd oşobo-xa. oşōd „xabajā xarūlagti!“ gebe. ēdē xadain şinēn şulūja xailūlza, xangai togō xagnaba, dalain ojōrto tūlga şudxaba, sember ūla togō şudxaba.

xarahūd bolbol xəndei sēze tēmər xarūlba, al'iganai tulanda yheṇ dalain ʃulū xailūlba. terēnhē bolzo mēnē xara darxahūd xahada orxodō al'i bolbol xarain bēnūd oṅgo orūlxada togō erjyldeg-me. mēnēn'i sagān'i darxad bolbol udxa uzūr'in' bozontoin jehēn xybydte xyrxīme. xarain darxad bolbol dazəṅgain dolōn darxadta xyrxīme.

dəṣēn pūd bolxo baltārā buxajā ūsain' būlgaba. buxa xoṇxogod gebe. t'igēd xojor ɐbərīn' zabaharār būlgaba. buxan' yxeṣē. „ene bōxoldoi namai mexelbe-xejīm!“ gēd buxajā ara-rūn' dosōn' orṣō. t'igēd dalain urda b'ide garād xoṇ taizīn adahanār'in' n'īlēd nege erēn buxatai mērgəldəbē. xoṇ taizīn basagan budan xatan m'inā bar'ad xəxə buxaija zȳn xoito zygte yldebe. buxan' n'ydē śilaisa xarād, hȳlē dēṣe m'inādād būba. budan xatan buxain xərbēhēn gazar geṣxēd xəl xynde bolbo. nar'ailaxa bolxodō xuhan'i uzūrta jirēd, namāgār bōgol xēd, yśibȳgē ośōd, arban ger atagadta, xor'in ger xotogoidto jirēd asuixan xysyixen xojor od'igodto orzo uha nol'mo bolbo. od'igod jirze xarxadīn' bōgol'i toirōd xəxə buxa jabana-xa. oṅgo orūlād yzexedīn' malān xusār tailga xēd, ʃāta semege, balta xot'ogōr bar'ilga xēd, xəxəjē ɐbeidexe gebe. xəxə buxahā oldohon bulgad geze xəxəjē nerelebe. arbatai bolxodō bulgad dalain erjede garād nādād baigā-xa nege dalaihā gardag xybȳ basagan xojortoi. asuixan od'igon ɐbsȳnhēn' ɐhē gargād bēn xēd bulgadta ɐgəbē. sagān hejē ɐgəlsəbē. — „dalaihā gardag nar'aihūd'i sagān hejē dēre hūlgād nēgēr id'elxeṣ!“ gebe. jirēd nādād tedēnē bulgad xyndelbe. id'ēd uhan'i xybȳn untaṣaba. t'ixlēr'in' asuixan jirēd sagān hejēgēr or'oigōd abādaba. t'ixlēr'in' dalaihā nege nar'ai ʃāstai garād heśirbē: „xebā, gertē!“ t'ixlēr'in' yśibȳn herēd orl'ibo. „yheṇ dalai arṣaliṣ!“ gebe. yheṇ dalain uhan dol'jodōd asuixan'i xyseze jirebe. t'ixlēr'in' uhan'i ʃāstaida sagān id'ē xajaba. uhan dol'jodoxojō bol'ibo. ʃine oldohon xybȳgē erjehē oldohon exer'id geze nerelebe.

4

esege malān saxādai odxon xybȳgē gerlȳlxejē bajan xəṅgaitai xuda orolsō. bajan xəṅgai adū er'ixedē nara hara xojor'in' abā. esege malān hara nara ybei bad balai taharṣē. ɐdr'in' zulaiṇ tolōr, hēn'in' xetīn tolōr baiza jadād gaixaza tagnaza jadād ʃibṣebe: „xaiṣan geze hara narajā texerȳlze abxīmāb?“ geze. gazarai xara xȳnde zara zargaṣa gēṣede el'ṣe el'gēbe. zara zargaṣa „ene esege malān ɐrjē jehēn xybydte jehēn basagadtā n'ēde nāda gargaza gub'ixajā jirxe gebe“, gēd oṣō-bei-xa.

jadān geze gurbat'xa el'ṣin' jirxede xyrbe-xa. esege malān xybȳ basagadtā zarba-xa: „ene zara zargaṣa muṇxag zutarmāi-ima. jirxedīn' xar'i n'ēde nāda aldaza baibat!“ men'-ṣxe zara zargaṣin' orzo jirxede n'ēde aldaṣxabat. zara zargaṣa malgajā dutag abād texerēd jabaṣaba. esege malān „jāxa xergexīme?“ gēd hanā aldaza baina xejīm. t'ixedīn' ʃandagan jirēd xelbe-xa: „b'i nazar'in' xara boro bolōd, ɐbəl'in' sagān bolōd zara zargaṣija getēd ʃagnaxab. jū xelnāb?“. esege malān „oṣo!“ gebe. ɐbəl'in' sagān bolōd, nazar'in' boro xara bolōd jabaxadīn' zara zargaṣa aman-sōgō xaraza jabana-xa.

„yxehen zontöglöhөн оido garmar esege malān gēşe tengr'i x̄yn baiza ysi-b̄yhē hurgaza şadxa ybei. bajan xangaida mexel̄ylze-şxe şadamar-me-xedā urdahān' gasaxān xenē: delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga ege gexenēn xenē er'ihimīn' bajan xangai jāza sugl̄ulxīmām?“ şandagan esege malānda xar'aigād dūlhanā xelebe. esege malān it'xen-bejēr holongo el'gēbe. t̄yn'i h̄ylēr inzaga, t̄yn'i h̄ylēr xerme, egē h̄ylde yje el'gēbe. esege malān maṅgidai maļsajā abād zērde sōxorō unād bajan xangaida jirbe-xa. bajan xangai gurba xonosor nair gargaza, jehē xonosor zugā gargaza baina-xa. „zai, xuda!“ (esege malān xelbe) „şī basagandā in'ze jū eḡximş?“ — „jū er'ixebş-tā?“ gebe bajan xangai. „delxejē zer'ilge, uhanā m'iralga xyrtēgiş-tā!“ gebe esege malān. bajan xangai jadād sōxōd xelbe: „şī hara narajā aba! adū-şxe-bei bolūzamd'i! gansaxa namhā in'ze be er'il“ t'īgēd esege malān nara harajā abād tengr'ijē-şxe nalairgaza, ērē-şxe nalairza baina. bajan xangain basagan mōnē xedāgā saxal'i xatan, esege malān'i odxon xyb̄yn gal'i ezen saḡādai ebegөн. tedēnde bolbol jamar-şxe xāhī urda sagāgār xyrgexīme. saḡādai ebegөн saxal'i xatan xojor am'itan zon'i adū azal xarza gulanta ərxe xarza baixīma. ternehē bolzo gal-sō mūxai ime bog şoroi ylehen dutahan id'ē xajaxa-bei-ime, nol'moxo xan'āxa xereg ybei-ime gal dēre bolbol. gal-sō xo'ogo şebegēr xadxaxa-bei-ime gal'i ezen'i n'ydēn' tehelxe-bein tolō. bōxoldoin gerte jirēd xon'tergөxөdө gal'i ynehe abād xajaxada bōxoldoi arl'ixīma.

5

Jehөн zuragtан.

hoxor melegei gēşe dolōn xyb̄ytei, nege basagatai baigā. nege tailga bolxo өдөр melegei xyb̄yhē zarba-xa: „uhan'i goldo oşozo eşinde garād, şilmā xajād, dolōn zarāxai bar'ād, naimat'xīn' alam-bejēr asarārait!“ geze. dolōn xyb̄yhīn' garād şilmā xajam-bejēr helmēr zarāxai xadxaza naimūlain' alaza bortogo-sō xeze asarba-xa. „uxai! namajā alādt'iba-xejīm tā! jāgā gēşeb tā! zarāxai-sōtnai men'i hynehen baixīmegşem. zai, odō b'itnai yxexe bolbo gēşem! yxehen xoinīm xara sōxor mōr'i unaxat, xara xal'ūn degelīm emөdxөxөt, jөhet'xi өдөр bolbol sagāgār tailga xexet, arba naimat'xi өдөр'in' baran xadta orzo sagān ḡygēr tailga xexet!“ esegejē yxehen xoino ede xyb̄ydsn'i arşi tamşi ūza jehөн өдрө gēze, naimat'xi өдөр aldaza baixadīn' n'ydehēn' hoxortozo baina-xa. „jāgā, xergē?“ gēd ongo orūlxadīn' garba-xa: „zemēn xoito b'ide garza, tailga xegti! өдрө gēhen'itnai tolō tā yr'i-bei xosorzo galā untarāxat, jerdei bolbol delxein dolōn gazar'i ezelze baixat!“ zemedē garza malgan sagān bōdө orbot. orxodīn' xoinōhōn' gurban zūn hartūlnūd daxalxa. malgan bē targai bar'iza, turanxai tab'iza aişahā xyndebe. negete taigada orxodīn' gurban zūn hartūlnūd-sō gurban xara bē n'ūdagar jabahan malgan bēje xyb̄yjīn' alaza arl'işaba. hoxor'i dolōn byt̄y mөngөн xesērē ongo-lozo malgan bēje dūdaba-xa. malgan bē taigada untaza xebtēd, xamar dērīn' arşīn' duhaxada, şixendīn' xesēn' dūn'i zirjenexede herēd n'ydenē şulmaha arl'igaza şibşebe. „jāgā gēşeb?“ geze hanaba. t'ixedīn' altan gurgaldai don-

godobo: „gertīšn'i šamaǰā dūdaza bainał“ xar'aiza bodozo sagān sōxorō bar'iza ger tēšē šidebe. „zai, jāgā gēšeb?“ gexedīn' xybȳn'in' yxešēd xebte-ne-xa. „jāxab belei?“ gēd šibšebe. „hoxor'i dolōn sagānda orxo!“ gebe „ērē xarain xadta orxo!“ gebe. „xojor tēše būbat“. gurban xonojo gazar jabād xarxadīn' hartūlnai emēlde yšibȳn'in' tolgoi ašatai baina. hoxor dolōn zȳn tēše malgañ bēdē urmadaba „jiriš!“ geze. suglarād hartūlnai xū barn'in' alād, gurbaxain' ylēgēd amalba: „odō hartūlnūd xor'in ərxehe ylȳ bē tōrēg! šuhatai m'axa be id'eg!“ geze. t'igēd ede hartūlnūdšn'i ēdēnē ybei, šuhatai m'axa id'ene ybei. zemejē xoito b'ide garād hoxor'i dolōn malgañ bēdē tailga xylēd, alairtā jirbet. yxeheñ xoino alair'i dolōn daidīn ezen bolzo tērbet. naimat'xi basagan'in' manjaltīn hamagan bolōd hūgā. yxeheñ xoino erēn' al'āja urdaxi xadain ezen bolō. ede naiman esegetejē jēheñ bolōd, hoxornoi dyl'ēšengei buzartāšan'i zajān bolō. edēnde xon'i sagāgār xyrgexīme.

6

Өнгөн тайшатаан.

olzoitondo nege zalūxan arban dolōtoi barlag gēše jabā. negete ailhā baran talā ȳsede baihanhā nege xai m'ixa asarxajā jabād, šuhan zērde mor'itoi xytei zolgōd yxedxeze unā. exen' gertē xyl'ēze jadād ārsajā aranga dēre garād xarxadīn' nege gol'i dēre šāzgaihūd šūjaza n'ideze baigā. „ene mū barlag'n'i m'ixajā asarza jabād untaša“. ošxodīn' barlag ama xamarhān' šuha garšxēd, xebtē. bodxōgōd hurxadīn' xelbe-xa: „jēheñ sagān xāhī jireñ sagān ēbēgēje tyrȳše axalagša xān šargai nojon jaba gebe“. t'igēd ēbēdēd zaxalā, bēlēd oñgolōd zaxalā. bēnȳdte zālgūlxadīn' xelebe: „xān šargajā bēje udxa abxa bainaš. jēheñ xušū tēxērxē bainaš“. jixe bē bolōd bulūtanda ur'ulā. bulūtanaï nege ēnēšēn xybȳn ētēlhēn exetejē mū jadū ime baigā. exen' xelebe: „sagān mor'itoi, sagān hor'ibotoi, sagan xubsahatai bē jirxe. terēn'i manaida xyregtī geze ur'arail“ xadain xazūda nāša baigād, nāša baixadīn' men'sxe barlag jirbe-xa. „manaida orogtī!“ gēd ur'iba. tailga bolxodīn' ene mū nazār-xašn'i egē mū jime bolōd, tȳrgejē egē zȳn zaxadīn' baigā. barlagšn'i bēlxēdē barūn'i xadta orōd ailadxaba: „ene tailga ərgehīmejē nazārxa gansārā bar'iba“. tailgajā dūdahan bejērē sasal'ā bar'ixada barlag xelebe ede bulūtanda: „tailgatnai xadta orbol“ gēd. barūn'i xad „ene ybeitei nazārxa jamar jixe jime ərgeb!“ gēd, tailgajā xešeg gansa nazārxada būlgaba. t'igēd nazārxa bajazād hȳldīn' taišā bolō. barlag gušan dolōtoi bolōd ēbēgēje suglūlād xelebe: „zai, odō ene hēn'i tēngr'imn'i hamagan namajā abāšxan“ gebe. ȳr saixa hamānda uhan jixe šūjalgān, gazar jixe doholgōn, gal jixe saxilgān bolobo. am'itan'i jirēd xarxadīn' barlag ərxeđē boimoldošēd baigā.

7

xȳn xedāgā bōlbol gurban hynehetei imā. negen'in' xedāgā yxeheñ xoinīn' jahā xarza baixa imā. tere hynehen'in' dyr'in' bolbol xȳndl'i-imā. xojordxīn' bolbol bahā xȳn-dl'i-imā. enēn'in' bōxoldoi bar'iza id'ixīme. t'igēd

eneş jixe aimxai-ma. xŷn'i bejēhē garād, ybei bolzo arl'işxīma. t'ixedīn' bē asarād hynehe xurīlxīm. t'ixedīn' hynehen'in' hērşē jirxīme. gurbadxīn' yxeheñ xoinīn' bōxoldoi ada bolxīma. bōxoldoi adan' xedāgā beşenē jirze dailxīma. bōxoldoi bahā xŷn-dl'īme. zugā nair xeze jabaxīma. bōxoldoi xŷ jirēd dailaxadīn' bē asarza bēlylxīme. mene haja jamāta dēre nege zajāñ garā. xor'in gurbad'xi zilde marzāñ geze basaga'ja tygehī tēlōñ gēşe alaşxē. tŷn'i hŷlde xojor zil bolxodīn' alair'i zalūhūd dū gargā-bei. t'ixedīn' bolbol marzāñ bōxoldoi bolōd ail dēre jirēd yşibŷhī dailaba geze hanād jamātainē ebөгed „marzāñ bōxoldoi bolbo“ gēd terēndē bēlzə orbo-xa.

8

ur'ai nege sagta hamagan b'işāxañ basagatajā hūgād, m'axa id'ixeje hanaza şŷberleze baigā-xa. „xon'ō alañ-gehā oimoho-bei tārxiñma, jamāgā alañ-gehā daxa-bei ylexīme, n'ēgē alañ-gehā xerəngə-bei ylexīme, yxerē alaxīma!“ geze xelsebet. eglōn'in' mandañ narn'i garxada n'ēgē hāhār, tugalā xyr'ēde orūlhār nazar'i xalūnda yxerē ebөгөndə alūlba. nege xonobo, xojor xonobo. m'axan'in' an'ir garza, yner tanar garza, ail'i ərxe ŷde-rū orzo am'itanē zon'i şūjā tataba. „yzehen xatahanā sāşin' xajış!“ geldebe. „jāxa xergexe?“ gēd tēdei şibşebe. altañ gurgaldai jirēd dū garba: „ŷsē xyrtēldiş!“ gēd „xydi id'ixebş?“ gebe hamagan. „nege şixen bolxo-dā!“ gebe. „arl'i sāşā!“ geze zandaba. „erze erze gansa şixe er'ēş!“ gebe. şāzgai jirēd şalbalzaba. bahā zandulād arl'iba. „jŷndē id'ylxīm?“ gēd hamagan uilaba, dūlba. t'ize baisar'in' arbañ jēhēñ tolgoitoi mañgadxai jirēd „m'axanhān!“ gebe. „xydyi id'ixebş?“ gebe hamagan. — „xajış nāşin'! xydyi xajanaş id'ixeb!“ ŷsain' xajād egbə. meñ baisar id'işxebe. xoito ŷsain' xajaba, urda xajājīn' xajaba. dotor el'igēn' xajaba. mañgadxai id'i id'ihēr baraba. „sāşin' xaja!“ gebe. „baragdā!“ gebe. „īmaixai xajaxa baiza jū ur'ihimş!“ gēd ərxe dērīn' harabşa dōşo haşād hūşaba. xojor ədər hūba. gurbad'xadā „ebөгөjə xaja!“ gebe. hamagan jadād sēxəd ebөгөjə bar'ulza egebə. mañgadxai ebөгөн'i arb'in'j'in' bar'iza yzēd turāñxañ gēd gertē abāşşa targalūlxajā tezēbe. guşañ xojor xonōd xybŷdtē zanaba: „men'i aganād jirser ene ebөгөje alād şorlozo, gal dēre bolgōd, togōn-sō xēd baixat!“ arl'ihanē xoinīn' ebөгөн xybŷhīñ bodō-beide tolgoihūdīn' taha şabşād, bejīn' togōn-sō şanaba. şuhain' nar'in gydehendīn' şudxaba. tolgoihūdīn' zergelŷlze tab'ād, n'ydenhēn' dōşo xēnzəlēr buxaba. mañgadxai jireheñ b'ijērē togōndo gyize oşobo. şebөгөрə xadxād abād tol'i dēre xēd jabagan şirēde tab'ād id'ize orobo. „jamar m'axan'in' mūxai-jim!“ gēd „al'i galdā xajā-bēb!“ gēd nezēd b'işāxa xerşēd, galdā xajaba. m'axan'in' ber'i mūxai. „jāhañ xybŷd-b'i! m'axa şanaza şadaxa ybei!“ gēd hur m'inā abād xybŷhē soşixojō xēnzəl dēgŷr'in' m'inādaba. t'ixlēr'in' xēnzəl tatagdād xybŷhīñ tolgoihūd muxar'ād, ende tende ybei bolbo. „uxai! ene ebөгөн xybŷhīm alaza xāna tergelēb?“ gēd gyibe. ebөгөн mēlēhēñ dalaida xysegdeze jirxede xybŷhīn' şuhaija mēlēhēndə adxaba. mañgadxai „xybŷhē şuha dol'ōzo abxam!“ gēd xel'ē mēlēhēndə xergeşəbə. „ebөгө! nāşā jir!“ gebe „xelēm arşall“ gebe.

Өбөгөн јирѣд толгойн' таһа шабшаба. т'игѣд гыишѣ. наzar болходо Өбөгөн шара
 далaida xysegdѣд xyjылbe. мангаdxai шир'ин'јeдe ошшо ута ургі асарза „уһа-рү
 тыл'xexem“ гѣд арл'iba. арл'ihan xoinin' nege баян xын jabana-xa. „јагāбш?“
 гебе. „уһан'и zaxada bejѣ zobōzo xebtenem!“ — „јāxīm?“ гебе. „namai sagān
 xān'и бāтар болгоxojō noјod xaшā. б'и бāтар болxo dur ybei! bejѣ мūxai болго-
 xojō iзе bainam!“ баян „б'и бāтар болxom!“ гѣд xelebe. „bolxo-xedā men'и
 orondo ende xebtel“ гебе ујатаи Өбөгөншн'и. баян tailād ѳрјѣ xubsaha xajād,
 Өбөгөн'и xubsaha Өмөдѣд xyjылbe. „nege xын'и јirxede бāтар болxom гѣрейш!“
 гебе. баян'и sōxor mor'in' unād, тorgon xал'ун xubsahain' Өмөдѣд арл'ишaba.
 мангаdxain јirxede баян „б'и sagān xān'и бāтар болxom!“ гебе. мангаdxai
 „yxehen xoinō бāтар болōроиш!“ гѣд уһа-рү тыл'xѣд арл'ишaba. nege ail'и xazūda
 jabaxadīn' Өбөгөншн'и ушаршaba. „uxail јāgā? шамai уһа-рү orūlhan xenēb!“
 гѣд мангаdxai xelebe. Өбөгөн xelebe: „уһа-рү тыл'xexediш уһан lubsan xānda
 orzo, ene sōxor mor'и torgon xал'ун degel abша garша јирѣб!“ — „б'и bahā
 orxom!“ гебе мангаdxai. Өбөгөјѣ tatād tugārси газartā јirebe. Өбөгөндѣ
 xyjылѣд уһа-рү тыл'сйлbe. т'игѣд yxeшѣ. Өбөгөн дūlhār bēlhēr gertѣ јirebe.

9

urzanan zilde bed'и дѳрбѳн xын т'ит'ѳре agnaza garād, baran xѳргѳдѣ
 xyrѣд, gazarā xubāgābd'и. б'и уһан'и xazūda byxѳg bar'iza hūgāb. nѳgѳdѳmnai
 xadain xormoido narahān doro, gurbad'xīmnai xasūrain namāda xalxalaza,
 дѳрбѳд'xѳmnai Өdxѳn ul'āhan-sō hūgā. nara orxo bolō. beje bejehѣ talamnai
 utarxaigād modon т'ит'ѳре јирѣд hūba. sām dundīmnai mat'ūxamnai zын xoino-
 hōn' mar'āza orōd, xojorai unagāgād, men'и т'ит'ѳрјѣ yldebe. б'и бūdād burū
 tѣшīn' yrgѣшxѣb. namā xal'trād andr'ѳn dѳgыр n'īdѣд negen'in' бūdūlba. xojor
 чās bolōd men'и urtaxanā guшād т'ит'ѳре ov'ōsain yzырte hūba. б'и бūdād
 negēn' unagāgād, andr'ѳ tѣше yldebeb. andr'ѳ бūdād aldaшxѣ. б'и т'ixedīn'
 texerhen т'ит'ѳр'ydѣ бūdād, bahā aldād, т'ит'ѳрдѣ yrgѣшxѣb. man'и бūdaldaxada
 nege шandagan Өdxѳn ul'āhan-sō hūhan xѳбѳgtѣ ушарза alūlā. hēn'и
 болходо уһан'и zaxada galū todxojō јирѣbd'и. нūr'и дѳрбѳн bulanшalād
 hūgābd'и. hēn'и ten болходо xor'ōd galūn јирѣд, уһан'и dunda hūшѣ.
 yrgѣze oirtūlza јadād, xѳбѳgnai xubsahā tailād, namar'и xyiten uhan-sō orobo.
 orozo galūdā xyrze јabahār xulahanda torzo unād, būgā norgoшxѣ. т'ihen
 xoinō uhanhā garba. namai or гебе. б'и orzo Өgѳ-bѳb. т'ize baisramnai baran
 xoinohō tuxr'ūd dū garba. tonгоigōd hūbabd'и. шubūhā oirшolzo јirxedīn' бūdād,
 negѣ rān'idlād, xulahan-sō orūлшxѣbd'и. terēnѣ bederēbd'и. tuxr'ūmnai ybei
 болшѣ. т'ize baisramnai yrgehen galūhūd n'īdѣд јirbe. tebdѣд gyigѣд, б'и būgā
 bahā uhan-sō orūлшxѣb. galūhūd јирѣд, xor'ōd sazan-sō manhā hūba. „uhan-
 sōghōn' garād, nѳxertѣ oшxo argamn'и ybei. galūdnai yrgexe. xon'undā бūdaxa
 būhūdā norgoшxѣbd'и. nѳxѳdnai tāxa“, гѣд hūbabd'и. Өbdѳgѣ шalarsarā xojor
 чās hūbabd'и. galūhūd xazūdxan'īmnai tamarza oimozo jabana. nѳxѳrnai manai
 xazūda јирѣд medem-beјѣr galūhā yrgѣшxѣ. tendehēn' gertѣ шandagajā abād
 xar'ābd'и, rān'idlahan tuxar'ūgā olon beјѣr.

10

ene nazar dolōd'xi haraiṇ xor'in dərbēd'xide zyxelehē bulūdta ydeṣiṇ
 haiṇ xabada orozo tailgada uṣarāb. ɔngēṇ barāṇ b'ide ail'i zaxada xadaiṇ
 xormoido men'i xyrxede guṣād emēltei mor'id, xor'ōd araltai xөлөгүд ујатай
 baigā. xyr'en'i barāṇ b'ijēr mor'ihī xazūgār zugā todxōtci baigā. tabaṇ utarxai
 arṣam bolxo gazar-sō maltātai nyxed, zugāja barū ur'āgṣa tabaṇ zalū xybūd
 bōtei gunāṇ baitaha xyl'iṇ xyjēd, dərbēṇ tēṣiṇ' tataza baigā. terēnhēṇ' xoiṣo
 xuhaṇ ṣirē ṣirteheṇ namāda yje uјатай, terēnhēṇ' xoiṣo nege zorgōṇ alda
 bolxo gazarta tarhahī tonog xebtē. terēn'in' toir'ōd dərbē tabaṇ ɔbөгөд hūgā.
 terēnhēṇ' barūṇ xoiṣo xojor alda-sō ēl'ig mūl'ig egeṣe gēṣe nege xan'itai hūgā.
 terēnhēṇ' xoiṣo xor'ōd aiṣaṇ ɔbөгөд tɔxerē bar'iza hūgā. ɔbөгөhī xoino
 guṣād ail'i hamaga ber'enūd hūgā. tyn'i xoino baimaga guṣād basagad xybūd
 baigā. namai ur'ād ɔbөгөheṇ tɔxerēnde hūlgād duxar'ā bar'ā. b'i sārha gargād
 beṣeze orōb. bē bēlēheṇ b'ijērē xamsigā ṣamā. nege xyn xursa xot'ogo bar'ād
 baitaha gydehēṇ' xaxalā. bē t'ixlār'in' bēlē. dərbēṇ xara turūgārā tulaṇ orō,
 deṣeṇ sagāṇ ṣydērē xab'iraṇ orō. axaiṇ haixaṇ golōr belṣereṇ orō. baitahā
 alād oṣibo. bē tonogto jirēd, modon tagṣa-sō duxar'ā sagā abād, ṣirēgē barāṇ
 b'ide garād, udxadā xajā. t'ihēṇ b'ijērē jēheṇ sagāṇ xybūhī ur'ād, bozontoiṇ
 jēheṇ xybūd bolgōd, tȳrge dēre asarād, gar ber'in' sagā bar'ulād, zyn gartin'
 burgāha bar'ulād, tȳrge toir'ōd gyixe gebe. xybūd gyibe, bē xoinohōn'. xū
 barandā bejē soṣolsōd taragā id'ize baigād, gyibed. t'ihēṇ b'ijērē nege ɔbөгөṇ
 geb gemte ɔngo orulād, tȳrge toir'ōd, ulāṇ gartā susal'i bar'za ṣubtarza ba gād
 gyigē. t'ihēṇ b'ijērē bē xybūhē daxulād, barāṇ xoiṣo oṣōd, ur'ildulxajā bailgā.
 zugāja urda b'ide xojor xyn modo bar'ād baigā. bēje garārā zaṇxalār'in', xybū-
 hūd gyigē. gyize jirēd, zugāja urda b'ide bar'ilaza baihaṇ modon dēgȳr xar'aiza
 garād, t'ihēṇ b'ijērē dolōṇ mor'i unād, barūṇ xoinohōn' xadaiṇ xormojōr ur'ildād,
 boro mor'itoiṇ' garā. terēn'i ezendin' bē arṣi bar'ād ɔgē. baitahā tujalza dūdād
 zugāda ṣanabad. jēheṇ sagāṇ xybūd tailgajā zyn xoino nāda xebed. ene tailgan'i
 uṣar zor'ihon dū baiximī geze hurxadim, ybei-ime geze xelēd. udāṇ-ṣxe-bejēr
 jēheṇ xybūdte zalūhūd byxel'ērē n'ilbe. negen'in' nādanhā garād, tȳrgehē tarag
 asarād, nādāṣan'i xyndeṣebe. negēdin' arṣi asarād xyndelbe. t'ihēṇ b'ijērē
 nādanhā barāṇ tē bar'ildā tɔxerbē. t'ize baisran' togōnhōn' m'axā gargād
 halgābad. jahanā ṣanahanhān' hylde halgāhan'in' ṣuldahaṇ bolō. tȳrynśin'
 dalanga bolō, ṣirēgē xoino dərbēṇ xuhār muxar ṣirē beldē. terēn dēre jaha
 gyzējin' galdā. dalangajā xor'in dərbēṇ ɔrxede xubāgād, modon mōnehed-sō
 xēd, tȳrge dēre abāṣā. bē xojor ail'i ɔbөгөhī abād ṣirēgē urda darxā durdā.
 t'ihēṇ b'ijērē am'itaṇ xū barandā dalanhā abād, ṣirēgē urda toir'izo baigād,
 xurilād. bē sagāgār xū barn'in' tȳrge dalanjin' ar'ulā. t'ihēṇ b'ijērē sasal'ā
 bar'ixajā tȳrgejē bahā toir'ōd, udxā ɔbөгө durdād, galdā ṣuldahā xajād, tȳrge
 dēre būgād, dalangā id'ize orōd, xyn berē aṣahā ɔrjē tȳrgede ur'ād xynde lē
 dərbē tabaṇ xyn bōtejē ṣirēgē xazūda bōgē xajadaha id'ed, t'igēd tarād.

11

ene xabar xabar'i tar'an'i dūdahan xoino zuhalanda n̄yxe bolozo, n'ēhē suglūlza, xyr'ēdē xāza, mor'i xarā xələzə tēxērēd, jabaxa bolbo. eglēḡyr xojor x̄ȳn mor'ihō unād, n'ēhē gargād tūgād, men'jeltin golōr orbo. etelhed ezīn̄ȳd j̄ymejē tergende tēgēd bōzolōd, xoinohōmnai garbad. jamātīn goldo xyrxedīmnai bahā dərbə̄n ger n'īlē. n'ē tūgāšan arbād x̄ȳn bolbobd'i. xū barandā emēl mor'iton ɔdər id'ēn'i urdūr xəxə nūr'i xoino jirze id'ēlbebd'i. t'ize baisarnai xalūn būba. xalūn'i būxada n'ēh̄ydnai h̄ylē ɔrgēd, xaiş xaişā gyibed. id'ēl-xejē xajād, mor'ihō unād, adahā jadān geze suglūlād, xəxə nūr'i ail-sō orūlbab'di. t'ize baisarnai tere ail'i x̄ȳn̄ȳd jirēd xelebe: „med'i tarşag alxajā xargajā xazū b'ijēr xoro xajābd'i!“ gebe-xa. „n'ēhē xor id'ylbet!“ gebe. n'ēh̄ydnai xalūrxād xargajā xazū tēşe garād, gyixejē hanana. jadād tuxan-sōn' ail garsar yldebebd'i. ail garād, hula tab'ihamnai şir'in'je tēşe gyibed. şir'in'jede xyrēd, nar'ai tugadnai esēd, jorō bolō. mor'ihō bailgād, tugahā amrūlād jabaxadīmnai, n'ēh̄ydnai xū barān işe t'işe ybei bolşē. n'ēhē xū aldād, sāşā jabābd'i. arīn bartāda xyr'ēd, n'ēhē bederxedīmnai nezēhēr xoşōhōr oldobo. ydeşn'i hain xabada jixe talbar'āda xyrze, tugahā daşin' amrūlābd'i. n'ēhē yldēd ende xyrhən xoinomnai n'ēh̄ydnai ɔdē zuhalan̄gā olxīm baigā. nara orxīn urdūr zuhalandā xyrze, tēber'i tailaza, gerē ɔrxə n'ēze, jūxamā gertē orūlābd'i. gernai naima xantai. z̄ȳn urdaşi z̄ȳn tēdxi xojor xanadīmnai sagān id'ēn'i tērseḡȳd şiparātarūd jūmūd baigāşima. z̄ȳn xoitoşi xanadīmnai xəşegə tatātai baigāşima. urdxi xanada ur'agşā garma yden, terēnhēn' barān tēşe xoit'xi xanada xyrser xojor dabxar barānhūd baixīm. terēn-dere zyhe ber'in xənzəl umtalgain jūmūd baixīm. dumdīn' narahan tyl'ētei gulanta, şir'in'jehē meşer asarza gertē tyl'ēn'i orondo tyl'ibebd'i. zuhalan'jīmnai xoino gurba dərbə̄n gazar bolxo tugahī xyr'ē, terēn-sōgō nazarai dūsar tugadnai belşedeg-me. n'ēh̄ydnai zuhalandā orhōr arşān tēşe būşē. uha ūgād xuzarā id'ixejē jabaşē. hāxa saja bolxodo n'ēh̄ȳd ɔdē jirdeg-me, yr saixa xabada, nar orxīn urdūr. belşexede xoito xuşūn'i goldo ur'agşā sōrxotoin xadain xormoido xyrser. nazar'in' bolbol şir'in'jehē şono garād, tengertē ul'iza n'ē dardag-ma. ene nazar man'i ail'i gurban n'ē darā. t'ixedīn' arbād zuhalan bolōd xelseze, zūgād x̄ȳn agnūšan suglarza zogōn xēbd'i. yr saixa xabada xoito xuşūnhā gušan tabān mor'i unāşa şonohī yldēşije gargābd'i. ɔdē dalād x̄ȳn bolōd, şir'in'jin urda zaxār toir'işlōd hūgābd'i. yldēşin' xaşxarād şūjād gyilgexede, şonohūd man-tēşe xar'aibad. urdahān' emelşelēd, şoroin yner şonohūdta medylbe. tede xazū tēşe xal'tarād xar'aiba. t'ihen b'ijerē gotol tēşe būbad. t'ixedīn' mēr'in' otlōbd'i. men'i urdahā şono jirē-bei xor'ōd sazan. xū barandā būdaxadīmnai şonohūd gedeşēd texerēd, yldēşenhē urdā xar'aibad. tedemnai bū tonog-bei şonohō xū aldaşxē. arban tabād şonohō dolōn'in' am'ida garbad. tede şonohō gertē abāşşa şyr'i xajaza xubābabd'i.

12

ene nazar ejyl'i arbadxi ederte xurxad dēre jirze, sagān ebөгөndө baigāb. eglēnhē abād xojor xýtei bōzolōd jirze, ailda orzo, nege xýneide būgāb'i. gerte orzo sagā bar'ād, ezehydēr'in' sagān ebөгөн dēre xyrbebd'i. arbād lamanūd nomō un'saza hūgā, sagān berzēntēr otog todxōgōd hýderleze. xaraḡ gehāmnai xān jānhā suglarhaḡ gurban zūgād emēl mor'iton zalūhūd baigā. xybyhýdīn' xara sabajataḡ, xara xexə sagān urmāšitaḡ, xara omēdetəḡ; basagahūdīn' sagān xexə xubsahataḡ, xara ulān plādtān. lamnūhī un'saxada ebөгөd jirze azad abza baigā. ezīnhýd otojo zýn tē sai lamanūdta šanaza xyn-delze baigā. un'saza dūdahaḡ xoinīn' am'itaḡ toirzo suglarza hūgād, bar'ildā xexe gebe xurxahī nege өргөн өмtei balsagar gartai xýn, negedīn namtarxaḡ xara šaraitai xýn xojor orolsobod. negedīnšīn' orohon b'ijērē negēdөjө ašādād abaxa hanātai xelō tataba. t'ixedīn' negēdīn' gederšē suxar'za, xelō xazū tēšīn' hulargaza baiba. t'ixedīn' namtarxan'in' tab'iza šinēgē amrūlxajā toir'ōd, gazarā nogō šýrēd jababa. xojortxi orosotō xurxainšīn' krýgdēd, xelō orūlba. negēdīn' ur'āgšā gyderze, huga dōgūr'in' bar'iza ašādaba. t'ixedīn' negēdīn' xelō xazū tēšīn' xal'tarza unaba. unaxalār'in' negedēšīn' өr'insө jirze hugadād gyigēd abāšaba. darhaḡ xýjīn' lamanhī urda abāšša, arši ūlgaba. xoito beše bar'ildāsūhīn' barilda bar'ildahār, utarxai өдөр bolobo. t'ihen b'ijērē lamanhūd dašād nomō un'saza, uha tašiza orbo.

bur'ād zon'i xelxēr gaḡ jūma bolxo uhaḡ xadhā ima. tedēn'i xelexēr uhaḡ xad delxein uha dalai xura borō saha šībrā beldedeg-me. tedēn'i zajāgār gazarta xura ordog, saha ordog, mөлөһөн dalai xerdөг-me. xānhā gaḡ bolono, tende uhatai gazarhā uha tataza abād, ýlen bolgōd, xura orūlād, nogō tar'a urgūldag-ma. gaḡ bolxod bēnhī asarād, uhaḡ xadta uhain' tašixīma. uhaḡ xahī axalagšīn' gerel nojoḡ tujā xatatajā xū baixa šībrā medēše xýn baigād, am'i-tan'i uha erxede xura orūlāšīma. gerel nojoḡ tengerhē būxadā baxār noxoi xeze, dalain ojōrto hēmө bar'iza būgā. mēnө bolbol ene uha tašixada bөтөjө zergēšēd lama asardag-ma. negete al'a gedeg ailda nege өдөр бө uha tašā, laman' bahā, maḡgad bө burxaḡ turda nomō un'sā. xoito eglēn'in' xurain orxodo ede gurban bal'aldā: „namhā bolzo xur orbo!“ geze, „men'i burxaḡ hain!“ geze jixe n'ēden nādan bolō-xa. mēnө ene xurxahī sagān ebөгөн dēre gaḡ bolō geze lamanhūd uha tašād, xara bēnhýd bahā margāš negēdrө uha tašixamnai gelsebe. zalūhūd bēnhī lamanhī nāda n'ēde xarza, jixe ebөгөhī ezīnhī ūrlūlba. „burxan'i ušar jāxadā n'ēde nāda xarāb-tā?“ gēd jixe šūjān bolō. uha tašihan hýlde mor'ihī ur'ildān bolbo. gyixede gurban zorō, gurban xatarša, gurban xar'aiša gyibed. sagān ebөгөн'i dūdaldahaḡ xoino ydešelen bolxodo aišad xū baraḡ ailda orzo xonoxo bolbo. hēn'in' gazā gal tyl'ēd, nādan bolbo. zūgād xýn gar garhān' bar'īlsād galā toir'ōd jababad. nādanai zugā dūlād, xazū in' arbaḡ tabād xýn „maḡgad zaḡ orūlxamnai“ geze karkav'āg tānsa nādaza dūlaldaza jababad. mēnө manai alair'i bur'ādta zalūhī nādan ber'i vāl's karkav'āg ene terīme tansavaidalza dūldagma. zalūhūd bolbol mēnө zyhe ber'in tānsahī berxe mededeg bolō. tansavaidalkada dūlan-bejēr šadaxa

ybei. dūlaxada jabadal'īn ujaṅgār dūgā ajalga zošōzo todxōzo duldag zantaī bolō. terēnhē bolozi alair'i dūhī mat'iv'īn' jixe berxe ajalgatai olon bolō. karkav'āšīn' nege ondō, pōl'koin'sīn' ondō, beše zyhe ber'īmed ēdejē ajalgār. hen'īn teṇ bolxodo men'sxe xura orzo, šabar bolgozi, nāda zugā tarāba. zalūhūd „ede lamnarhāmnaī bolō!“ gēd n'ēden nādan bolōd tarbad. med'i mor'ō xelēd, ger tēšē būgābd'i.

13

sahan'i xailahan xoino alair'i bur'āhūd yr'ē xatāgād, xēre garza torxōr xajadagīma. tar'āgā xajahan xoino modon anzahār nege mor'i xelēd, gazarā xaxalād, xojoṛ mor'i xoino xoinohōn' bornoido xelēd, gazarā utāšalād xendelēšēlād bornoidog-ma. terēnē hylēr ulān tar'ā xajadag-ma. t'īgēd ov'ōsō xajadag-ma. zabahar'īn' jābalxa hūlgadag-ime. xabaraī tar'ā dūdād, goldō n̄yxīme. goldō n̄yhen xoino zuhalanhan' herdē būza, pārā xaxalza zaxalxīma. j̄yn'i arbad'xi xabar pārda nogōn uta urgād, xaxalxada jixe tyi bolxīm. pārā dūdād, dērbē taba xonsor tar'ā-sō urgahan bog nogō t̄ydeg-me. terēnei hylēr pārā taba zorgō xonsor bornoidog-mo. t'īgēd ebēhen orsor xor'ōd xonog-sō zalūhūd ebēged nāda zugā xeze, arši tamši ūza jabaxīma. ur'id bolbol dērbēn xon'ōr, nege dāgār uhan gazar'i ezene, nege zar'im'īn' xelxēr etejē ebēgedtē, tailga xehīme. bur'āhī it'xelēr delxein uhan gazar'i medēše ezed b'i-me. man'i zuhalanda sorxotoin xadain ezen, aršan'i ezen, xara nūr'i, sagān nūr'i ezed baixīma. jūm gexedē yxehen bēnhī ongon beši gexede man'i ebēged medexe-bei-ime. arbād xonōd barūn'i jēhen sagān xadta, jeren ebēgedtē jixe tailga xexīme — xān šargai nojondo xusār, buxa nojondo adahār, šara texede šara al'i bolbol šaršag ebētei texēr. tailgan' būgād, zalūhūd t̄yrge xexīme. jūn'i tuxaida t̄yrge xexīm gexede, man'i alair'i ebēged medexe-bei-ime. ongin bur'ād xelxede zugālxīm: t̄yrgejē tēxerēn gēd — bajan xangai — daida delxein ezen — xyb̄yn ene tēxerējē ezeldeg-me. terēnde zalūhī xyše orxin tuxaida ene tēxerē xedeg-me. jixe tailga dūdād xon'ihō xyr'ē baxana xabšalgada tailgār orxīm. zēxei šanād, toho xailulād, pastūgta jirēd, xāna baxana baina, xāna xabšalga baina, terēn ber'īn' zēxējē tohojō gōzūlād šudxadag-ma, tedēn'i ezed xon'ihī haisar xarag gēd. dūdahan b'ijērē edešn'i pastūgā zēxējērē tohōrō xyndelēd, tohōr'īn' terēnei tologoin' šudxadag-ma. pastūjin' tolgojōrō n'ūrārā xū tohon bol'šēd, ezīn̄ydhē tergelze jadadag-ma. jixe ederei baragdahan xoino ebēhendē ordog-mo. arbād hula mor' ton xyh̄yd xēre garād, xadasajā xubādag-ma. xubāxada ere d̄yšrē xubaxīm. t'ihen b'ijērē ylehen dūtahanā zyhe ber'īn māngahūdta, ebēhēr xadasār dutaza jadaza jabāšanda utarxajār'īn' al'i bolbol xon'i mēngēr egdeg-me. il'jin d'ēnhē abād, m'axan bolsor bur'āhūd ebēhendē selē-bei baixīma. ede xor'īn tabād xonog-sō xadasadā arbad sazan bolxo somōtoi, etegtē bahā arbād sazantai bolxo. m'axanā hylēr pokrōp bolsor tar'ānda jabaxa. ur'id xojoṛ daši xaxalhan pārda ōzomō yre xajād bornoidog-mo. tyr̄n ebēhenē zabaharta pārā dašin' ešlēd xaxaldag-ma. ōzomō dūdahan b'ijērē ov'ōsō šabšadag-ma. nege gazarhan' zorōd buxal abdag-ma. arban gurbād bōdolgo bolxo. ov'ōsō hylēr ulān tar'āgā šabšaxa. bahā tēdyi šabšaxadā kr'ygēr šabšaxa.

t'ihen b'ijērē xara tar'āgā pokrōp bolsor xadaxa. ɔdɔr-sō xadaxadā dunda xȳn naima buxal xadaxa. tar'ā dūdahan b'jērē dɔrbɔ taba mor'i xelɔd, aral tergēr buxalā zɛgɛd, ob'insōgō somoxīm. t'igɛd bur'āhī xɔdɔmɔr dȳrē.

14. Xor'im.

xybȳnei arban dolōtoi naimatai bolxodīn' exe esegen' nagasadīn' orzo, tedēnhēn' xyite syite oldog baigā. ur'id ailaišin' xojor gurban ɔbɔgɔn orzo, mende amar hurza, ſine hon'i medeze, xybȳn'i esegen' xȳr zalgaza xeldeg baigā. behē andaldaxa hanātai, urag el'igen ſadar nɔxɔr bolxo geze zɔb bolbol'in' arši gargūlād, gurba xonsor zugā xedeg baigā. dɔrbɔd'xi ɔdɔrtɔ bē asarza, ɔdɔr zalgūlza, xudain ɔdɔr gargaza xar'ūldag baigā. jixe ulān бага ulān xojor harhā beſende jamarſxe harda zoſixo baigā. t'igɛd xudan' jirze, xuda orzo, bahā nege xydyi nair xeze xar'ixa. t'ixedɛ adūgā tō enzejē xebēr xelsexe baigā. guſa xonōd harain ſineſegēr xyrgen'in' xojor gurban daxūltai adūgā tūza jirxe. adū bolbol dɔrbɔ taba mor'in arbād n'ēn bajan bolbol, nege mor'in nege xon'i ybeitein'. jirxelēr'in' ail'i zalūhūd ɔdɔr dunda nāda xedeg baigā. xadam exen' zal'i bar'ād, ail-rū jabād, zalūhī zal'ārā yldɛd, gertɔ suglūlza nāda xeze baigā. tere nādanda bē jirze, ur'id bābagain ɔngo orūldag. zalūhūd'i xū zergelȳlze hūlgād, bābagai-dl'i orſirōd, dɔrbɔn xelɔrɔ mɔl'ſɛd, hūgāſan'i urdūr ajaglād, n'ɛde aldahan xȳjīn' abāſād, gerēi bulanɔa al'i harabſinje ſoroi-sō xebtȳldeg baigā. t'it'ār t'it'ār oboiso arbād xor'ōd xȳ somodog baigā. nazar'i xalūnda dēre dērēn' xebtɛxɛdɛ, jixe am'ā tataza jadadag doro xebtɛſin' terſelxe herſelxe, dɛgȳrſȳd'in' xɔdɔlxɔ. t'ixlēr'in' bābagain' jirɛd, xɔdɔlɛſȳdīn' xazaxa, doro xebtɛngā xalūn dēre xebtɛngā xazūlxa. t'igɛd bābagain' ɔngo orūlād, togōn-sō uha buſalgād, xalūn togō ſȳdērɔ xazād xebtɛſenei dēre xalūn uha xajaxa. xalūn uhan ɔngolxōr'in' xyitēr seserdeg baigā. t'igɛd bog asarād, xebtɛſɔn dēre adxād, haixan xubſahatai xȳhȳdīn' byr'idɛg bolōſ-xā. xyrgen'in' bahā dorīn' xɛbtɛxe. udxa zūr'in' esegēn' abād, nagasahan' abād, xojor tɛſɛ jɔhɔn halāda xȳrser tōlūlād tab'idag baigā. t'ihen b'ijērē xadamīn' baſagajā jȳme bar'ūlād xɔxɛi-dl'i ɔbeidlȳlɛ. bē ɔrɔ ɔngo orūlād, hor'ibōrɔ ton'ſozo baigād, xaiſan gɛd yſibȳ tɛzɛxīm gɛd hurgāl dȳrgɛxe. t'ihen b'ijērē xaiſan gɛd araha eldexīm gɛd, bahā ɔngo orūlād hurgadag baigā. taraxa dērɔ jagſā nādan bolxo. zalūhūd xū gar garhān' bar'īlsād, jōxor bolxo. bē ɔngo orūlād, xojor modɔn — jabagan gɛſɛ hor'b'ijō bar'ād, xū xū barn'i ſoſōd, gal'i xazūda hūhan ɔbɔgɔhī gurba dāha tatarar gol'in' taha jabūldag baigā. xoito ɔglēn'in' xyrgen'in' xor'imō bolzor abād, xar'ixa xydyi xȳn ɔſoxɔb, xydyi mor'in xȳrɛb gɛd, xor'imō bolxo urdūr baſagan'i yjetɔn suglarza, tɛrɛnɔ zuda-rū abāſaza tɛrgɛlxɛ. zor'ɛn' tedɛn'i olɔd, zalū xybȳd ſirxe. baſagan xadamā xybȳnde xydyi-ſxe durtai bolō, zor'ɛn' burū ɔſoxo. arbād, arban tabād tɛrgɔn bolɔd, xor'm būxa. xor'im būxa gɛrtɔ baran xoito tɛn'jede arbād ail'i ɔbɔgɔd hūxa. xor'im'i tȳrȳſɛ emɛl mor'ōr xar'ailgaza jirɛd, zolōgō xȳnde xajād, godol'ō bar'ād, gɛrtɔ xar'aiza orɔd, tɛn'jede hūhan ɔbɔgɛjɛ xelɔrɔ ſāſin' tȳl'ſɛd, al'i bolbol ɔbɔdɔg dērīn' gɛſxɛd, godol'ijō tɛn'jede xad-

хаха. т'ihen б'ijērē dōšō būgād, dūlxa. ɐbɐgɐd urdahān' dūlād, ajagār dŷre
 arši ūlgaxa. tyrŷše bodōd, ambārai ŷdende xar'aixa. hyxe abād, ŷdēn' zada
 sošōd, ambār-sō orxo. tendīn' bōšxotoi arši baixa. tendehēn' aršā gōzūlād ūxa.
 t'ixlēr'in' burtāda zalūhūd nāda xexe. terēn'i xor'im'i mor'ōr yndexe baixa.
 mor'in doro orzo yxē-šxe bolō, zeme ybei. nāda yndehen xudan' egē jixe
 tōtoin' baixa. aišadā sōldo orūlād, xyndelēd, ber'ijē bodxūlxa. xəšɐgɐ-sō orūlād,
 nōhēn' harabšalxa, gɐrɐxɐ, n'ydēn' sārhar bōxo. т'ihen б'ijērē urmās'i ɐmɐd-
 xɐgɐd, tolgoidīn' malgai uglād, gal'i urda asarād zanaxa: „gal'i ezende šaraigā
 ba xarūl, ɐndɐr ten'jerde orojō ba xarūl, delxein da'dada dalajā ba xarūll“
 т'ihen б'ijēre galdā xur'aixatajīn' toho adxūlxa. т'igēd ŷxe bar'ūlxa. targan
 xon'in'i hŷl dɐrbɐn tēšīn' xeršɐd, exe bolōšin' xadamīn' asarād, ɐbɐr'in' zaxa
 tailūlād, xormoijīn' tudūlād, ber'ijē ŷxe xajūlxa xadamā xormoi-sō. tere ŷxejīn'
 zalūhūd bal'āza abād id'ixe. т'ihen б'ijērē gerē toir'ixo. ber'ijē tologoi dērīn'
 xəšɐgɐ tatād, dɐrbɐ taban hamagad xɐtɐlɐd, ger'in' urda б'ijēr'in' zygēr
 toir'ūlxa. urdahān' baran б'ijehēn' xybŷn'in' yjetenērē jirxe. gerē xoino zolgo-
 dōd, xybŷn'in' mɐrgɐ mɐrgɐhɐr, xadamā basaganda jirēd, xəšɐgɐ-sō orōd,
 plāhīn' bar'īlsād, hēršɐ gerei zŷn б'ijēr gerēi ŷdende xyrxe. tendɐ plāhā
 bal'āldaxa. xojor talhān' yjeten bodxo. т'igēd ber'in' gerte orxodo urdahān'
 tar'ā šudxaxa. т'ihen б'ijērē ɐr'ɐl bɐlxo. gazā todxōhon tŷrgedē mɐrgŷlxe.
 т'igēd gurba xonsor aršidād taraxa.

СОДЕРЖАНИЕ

ВОСТОЧНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

	Стр.
Предисловие	3
Говор агинских хори-бурят	7—38
1. Загадки	7
2. Пословицы	11
3. Песни	14
4. Стихи-благопожелания	20
5. Шаманские тексты	21
6. Проза	34
Говор цонголов Селенгинского аймака	39—45
Говор баргузинских эхиритов	46—91
1. Пословицы	46
2. Загадки	52
3. Песни	53
4. Стихотворения	65
5. Шаманские тексты	69
6. Проза	79

ЗАПАДНО-БУРЯТСКОЕ НАРЕЧИЕ

Говор эхиритов окрестности села Хогот	93—109
1. Загадки	93
2. Песни	94
3. Шаманские тексты	105
4. Проза	107
Говор булгатов окрестности Усть-Орды	110—143
1. Песни	110
2. Шаманские тексты	121
3. Героический эпос	127
Говор аларских бурят	144—166
1. Песни	144
2. Проза	152

Ответственный редактор А. Н. Самойлович
Технический редактор Д. Бабкин

*

Сдано в набор 11 января 1936 г. Подписано
к печати 7 октября 1936 г. Формат бумаги
72 × 110 см. 10¹/₂ печ. листов. 13,84 уч.-ав. л.
52 715 тип. зн. в печ. л. Тираж 1200 экз. Лен-
горлит № 22981. АНИ № 324. Заказ № 152

*

Типография Академии Наук СССР.
Ленинград, В. О., 9 линия, 12

Прием заказов и подписки

ПРОИЗВОДИТСЯ: НА ВСЕ ИЗДАНИЯ АКАДЕМИИ НАУК СССР

ПРОИЗВОДИТСЯ:

1. В Отделе Распространения Издательства Академии Наук СССР. Москва, проезд Художественного театра, 2. Тел. 33-44.
2. В Ленинградском отделении Издательства Академии Наук СССР. Ленинград, № 104, пр. Володарского, 53а. Тел. 1-99-18.
3. Доверенными Издательства, снабженными специальными удостоверениями.

Вниманию абонентов:

научные работники и учреждения, состоящие абонентами, направляют запросы и заказы в Абонентный сектор Издательства Академии Наук СССР — Москва, проезд Художественного театра, 2.